

KADİM ŞEHİR MARDİN'DE VAKIF MEDENİYETİ

Dr. Mehmet Talat ŞİMDİ

KADİM ŞEHİR MARDİN'DE VAKIF MEDENİYETİ

Dr. Mehmet Talat ŞİMDİ

Genel Yayın Yönetmeni: Dr. M. Talat Şimdi

Editör: Dr. M. Talat Şimdi

Mizanpaj: Dr. Mehmet Talat Şimdi

Tel: 0532 316 26 63 **e-posta:**

talatsimdi@gmail.com **web:**

www.talatsimdi.com

© Bu Dijital kitabın yayın hakları Dr. Mehmet Talat ŞİMDİ aittir.
Tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında yayıncının yazılı izni
olmasının hiçbir yolla çoğaltılamaz

ISBN:

**Bu kitabı sevgili eşim Hayrunnisa, oğullarım
Ömer Fatih ve Bekir Yavuz; gelinlerim Arzu ve Nazlı;
torunlarım Elif, Eren, Batu ve Leyla’ya adıyorum.**

ÖN SÖZ

Taşın dile geldiği, tarihin katman katman yükseldiği Mardin, sadece bir Şehir değil; hukukun, inancın ve estetiğin harmanlandığı yaşıyan bir **"vakıf medeniyeti"** müzesidir. Elinizdeki bu çalışma, **Bereketli Hilalin** (Mezopotamya'nın) bu kadim Őehrini yalnızca mimari bir silüet olarak değil, onu ayakta tutan görünmez iskelet yani **vakıf hukuku ve mülkiyet adaleti** üzerinden okuma çabasının bir ürünüdür.

Mardin'in sokaklarında yürürken gördüğümüz her medrese ve her çarşı, aslında yüzyıllar önce atılmış hukuki birer imzanın günümüze ulaşan yankısıdır. Ancak ne hazindir ki; Cumhuriyet'in ilk yıllarında gerçekleştirilen kadastro çalışmaları sırasında, mülkiyet rejimindeki geçiş süreci bazı noktalarda **"bir hakkın kötüye kullanılmasına"** zemin hazırlamış; Artuklu'dan miras kalan devasa vakıf mülkleri, usulsüz tescillerle özel mülkiyete konu edilerek adeta talan edilmiştir. Bugün Mardin'in yeni Şehir alanları dahil olmak üzere, geniş bir coğrafyanın temelinde Anadolu fatihi Sultan Alparslan'ın torunları olan Artuklu meliklerinin alın teri ve vakıf iradesi yatmaktadır.

Çalışmamızın temel ekseni, bu tarihsel haksızlığı güncel mevzuat süzgecinden geçirerek analiz etmektir. Son yıllarda **5737 sayılı Vakıflar Kanunu**'nda yapılan reformlar ve özellikle **Geçici 11. Madde** gibi düzenlemelerle azınlık vakıflarına ait taşınmazların iadesi yolunda devrim niteliğinde adımlar atılmıştır. Kuşkusuz ki bu, hukuk devletinin bir gereğidir. Ancak azınlık vakıflarına tanınan bu hakkaniyetli yaklaşımın, kentin gerçek sahibi olan ve asırlardır bu toprakları vakıf eserleriyle ilmek ilmek dokuyan Artuklu vakıf mirasından esirgenmesi, hiçbir vicdan sahibinin kabul edebileceği bir durum değildir.

"Vakfiyeye Sadakat İlkesi" gereğince, bugün mülkiyet ihtilafları ve "kayıp tapular" kısıkcındaki pek çok Artuklu eseri, aslına rücu etmeyi beklemektedir. Kitabımızda;

1. **2008 ve 2011 mevzuat değişikliklerinin** yarattığı hukuki imkânlar,
2. **Mazbutiyet karinesi** ve **taviz bedeli** uygulamaları,
3. Artuklu mülklerinin özel mülkiyete geçişindeki usulsüzlüklerin **Şer’iye Sicilleri** ışığında tespiti,
4. Ve bu mülklerin iadesi için gereken yasal yol haritası akademik bir titizlikle ele alınmıştır.

Bu çalışma; sadece bir tarih anlatısı değil, aynı zamanda mülkiyet hakkının kamu yararı ve vakıf iradesi adına korunması için verilmiş bir hukuk mücadelesinin dökümüdür. Mardin’in "hayrat" ve "akar" dengesi üzerine kurulan bu eşsiz mirasının, azınlıklara gösterilen hukuki duyarlılıkla eş değer bir şekilde, asıl sahiplerine ve vakıf ruhuna iade edilmesi temel gayemizdir.

Kusur bizden, hakkaniyetli bir mülkiyet düzeni tesisi ise adaletten beklentimizdir.

Dr.Mehmet Talat Şimdi

Nisan 2026

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ

GİRİŞ: Mardin'in Sosyal Genetiği ve Vakıf Medeniyeti

BÖLÜM 1: TARİHSEL PERSPEKTİFTE MARDİN VE VAKIF KURUMU

1.1. Artuklu Dönemi: Mardin'in Mimari ve Sosyal Genetiği

- Kurumsal Kimlik: Medreseler Kenti Mardin
- Sosyal Genetik ve Toplumsal Barışın Teminatı Olarak Vakıflar
- Mülkiyet Anlayışı: "Menfaat-i Amme" ve Kamu Yararı İlkesi

1.2. Akkoyunlu Dönemi: Vakıf Bahçeleri ve İktisadi Gelişim

- Vakıf Bahçeleri ve Su Mülkiyeti Hukuku
- Gelir Getirici Akarlar: Tarihteki İlk Sürdürülebilir Kalkınma Modelleri

1.3. Osmanlı Klasik Dönemi: Şer'iyye Sicilleri Işığında Uygulamalar

- Merkezi Hukuka Entegrasyon ve Şer'iyye Sicilleri
- İdari Vesayet'in Tarihsel Kökeni: Padişah Beratı ve Denetim
- Nakit Vakıflar: Dönemin Mikro-Finans Sistemi

1.4. Kadim Şehrin Silüeti: Üç Farklı Yönetim Modeli

- Kasımiye Medresesi: Yarım Kalan Projelerin Hukuki Devamlılığı
- Zinciriye Medresesi: Beytülmal ve Vakıf Mülkiyeti Ayrımı
- Mardin Ulu Camii: Şehrin En Eski Kamusal Tüzel Kişiliği

BÖLÜM 2: VAKIF HUKUKUNDA DÖNÜŞÜM VE MEVZUAT ANALİZİ

2.1. Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Mevzuatın Evrimi

- Evkaf-ı Hümayun Nezareti (1826) ve İdari Vesayetin Doğuşu
- 1926 Medeni Kanunu ve "Tesisler" Kavramı
- 743 Sayılı Kanun ve Eski Vakıfların Entegrasyon Sorunları

2.2. 5737 Sayılı Vakıflar Kanunu: Reformist Yaklaşımlar

- Vakıflar Genel Müdürlüğü: Yönetenden Denetleyene Dönüşüm
- Vakıfların İktisadi İşletmeleri ve Modern Finans Dünyası
- Vakfiyeye Sadakat İlkesinin İdari Yargıdaki Yansıması

2.3. Cemaat Vakıfları ve Mardin’in Çok Kültürlü Yapısı

- Geçici 11. Madde ve Taşınmaz İade Süreçleri
- Mor Gabriel Manastırı Örneği: Mülkiyet, Kadastro ve AİHM Perspektifi

2.4. Vakıf Taşınmazlarının Hukuki Statüsü

- Mazbut ve Mülhak Vakıf Ayrımı
- Taviz Bedeli ve Şerhlerin Tasfiyesi: Güncel Yargı İçtihatları

BÖLÜM 3: MÜLKİYET, İKTİSAT VE KÜLTÜREL MİRASIN YÖNETİMİ

3.1. Vakıf Akarı Olarak Mardin Çarşıları: İktisadi Sürdürülebilirlik

- Kayseriyye ve Revaklı Çarşı: Sosyal Girişimcilik Örnekleri
- Kira Rejimi ve Güncelleme Sorunları

3.2. Koruma Hukuku ve Mülkiyet Hakkı Çatışması

- 2863 Sayılı Kanun ve Restorasyonun Bürokratik Süreçleri
- Mülkiyet Hakkının Kamu Yararı Adına Kısıtlanması ve Tazminat

3.3. Tapu Kadastro Sorunlarına Yargısal Bakış

- Kadastro Tespitine İtirazlar ve Hazine ile Sınır Uyuşmazlıkları
- Gaiplik ve Vakfına Rücu Süreçleri

3.4. Mardin'de Vakıf Kültürünün Geleceği: Restorasyon mu, İhya mı?

- Fonksiyon Değişikliği: Vakfedenin İradesi vs. Güncel İhtiyaçlar

BÖLÜM 4: İDARİ YARGI VE FİNANSAL PERSPEKTİF

4.1. Vakıf Davalarında İdari Yargının Rolü

- İdari İşlem Niteliğindeki Kararların Yargısal Denetimi
- Yerindelik Denetimi Yasağı ve Emsal Karar Analizleri

4.2. Vakıf Kaynaklarının Finansal Yönetimi

- Vakıf Sermayesinin Atıl Kalmaması: Sürdürülebilir Portföy Yönetimi
- Hayri Hizmetler ve Kar Amacı Arasındaki Denge

4.3. Yerel Yönetimler ve Vakıf Eserlerinin Entegrasyonu

- Belediye Stratejik Planlarında SİT Alanı Yönetimi
- Akıllı Şehir Vizyonunda Vakıf Mirasının Dijitalleşmesi

BÖLÜM 5: ARTUKLU MELİKLERİ VE VAKIF MİRASI KRONOLOJİSİ (1103 - 1409)

5.1. Kurucu ve İnşa Dönemi (1103 - 1176)

- Sökmen Bey'in İdari Temelleri ve Necmeddin İlgazi Dönemi

5.2. Altın Çağ: Bilim Şehri Mardin (1176 - 1239)

- Medreseler ve Tıp/Astronomi Vakıflarının Zirvesi

5.3. Mülkiyet Dönüşüm Tablosu: "Kayıp Tapu" Analizi

- - I. Yüzyıldan Günümüze Mülkiyetin Evrimi (Örnek Vakalar)

BÖLÜM 6: ÖZEL DOSYA - EMİNÜDDİN KÜLLİYESİ VE ŞİFAHANESİ

6.1. Anadolu'nun İlk Tıp Kampüsü: Mimari ve Tedavi Felsefesi

6.2. Hamam-Şifahane İlişkisi: Hidroterapi Uygulamaları

6.3. Sökmen Bey'in Kayıp Mezarı: Bir Vefa ve Çıkış Yolu Analizi

BÖLÜM 7: HÜSAMEDDİN TİMURTAŞ DEVRİ (1122 - 1154)

7.1. İktisadi Bağımsızlık ve Sikkelerdeki Hukuki Tescil

7.2. Mühendislik Harikası Bir Hayrat: Malabadi Köprüsü

- 5737 Sayılı Kanun Madde 7 Kapsamında "Mazbut Vakıf" Analizi
- Kamu Hizmetinde Sosyal Donatı Alanları: Kervan Odaları

7.3. Kayıp Miras: Hüsamiyye Medresesi ve Külliyesi

- Gül Mahallesi Buluntuları ve Konum Tespiti
- Vakıf Yoluyla Meydana Gelen Taşınmazların "Aslına Rücu" Meselesi
- Dumlupınar İlkokulu ve Eski Hükümet Konağı Civarındaki Vakıf Kalıntıları

7.4. Dinler Arası Hoşgörü ve Sosyal Plüralizm

BÖLÜM 8: NECMEDDİN ALPI DÖNEMİ (1154 - 1176)

8.1. Diplomatik İttifaklar: Siyasi Evliliklerin Sosyal Etkisi

8.2. Stratejik Merkez Meyyafârîkîn (Silvan) ve Sûku'l-Kubbe İmarı

- Dâr ul-Acemiye: Diplomasi ve Misafirperverlik Vakıfları

8.3. Entelektüel Merkez Olarak Mardin Sarayı: Tercüme Faaliyetleri

8.4. Kitabelerdeki Türk Kimliği: "Alp İnanç Kutluğ Beg"

8.5. Hüsamiyye Medresesi'nin Mevcut Durumu ve VGM Yükümlülükleri

BÖLÜM 9: BİRİNCİ KUTBEDDİN İLGAZİ DÖNEMİ (1176 - 1184)

9.1. Adaletle Hükmetme Prensibi ve Mardin Ulu Camii

- "Minareteyni Tavileteyn": Kayıp Batı Minaresinin Hukuki İzleri
- Mardin Mimarisinin Mührü: Yivli Kubbe Tekniği

9.2. İktisadi İnkılap: 1186 Tarihli Vergi Muafiyet Kitabesi

- İpekyolu Ticaretini Canlandırma ve Pazar Vergilerinin Kaldırılması
- **9.3. Hatuniye (Sitti Radviye) Medresesi ve Kadın Vakıf Kuruculuğu**
- Kadem-i Saadet: Manevi Bir Ziyaretgâh Olarak Medrese

9.4. Vakfiye Analizi: Profesyonel Personel ve Bordro Sistemi

- Muvakkitlerden "Sahib-i Seyf"e Meslek Grupları ve Ücret Tablosu
- "Zimmi Sergü Dükkâni": Çok Kültürlü Mülkiyet Tescili

BÖLÜM 10: HÜSAMEDDİN YAVLAK ARSLAN DÖNEMİ (1184 - 1201)

10.1. Vesayet Yönetimi: Naip Nizameddin Alp Kuş’un Etkisi

10.2. Mardin’in Direnişi:

1199 Eyyubi Kuşatması ve Savunma Stratejileri

10.3. Mali Reform: "Meün" ve "Müküs" Vergilerinin İlgası

10.4. Nümismatik Vesikalar: Türk İkonografisi ve Kızagan Tengri Sembolü

BÖLÜM 11: NASREDDİN ARTUK ARSLAN DÖNEMİ (1201 - 1239)

11.1. Düneysir (Kızıltepe) Ulu Camii ve Külliyesi

- Rasathane ve Akli İlimler Kampüsü Olarak Vakıf Yapısı

11.2. Şehidiye Medresesi:

- 1925 Yıkımı ve Tarihsel Süreklilik Kaybı

11.3. Hatuniye Medresesi Üzerinden Güncel Vakıf Hukuku Tartışmaları

- 2011 Düzenlemesi ve "İade-i Mülkiyet" Süzgeci

11.4. Denge Siyaseti: Eyyubi ve Selçuklu Arasında Bir Tampon Bölge

BÖLÜM 12: SAİD NECMEDDİN GAZİ DÖNEMİ (1239 - 1260)

12.1. El-Melik es-Saîd ve Abbasi Hilafeti ile İlişkiler

12.2. Vezir el-Amidi ve Kayıp Literatür: "Amid Tarihi"

12.3. Hülâgû Han Kuşatması ve Mardin Kalesi'ndeki Direniş

12.4. Gizemli "Dehliz": Artuklu Sarayı ve Hükümdarın Kayıp Mezarı

12.5. Hülâgû Han: Katliam ve Bilim Himayesi Arasındaki Paradoks

BÖLÜM 13: MUZAFFER FAHREDDİN KARAASLAN DÖNEMİ (1260 - 1292)

13.1. İlhanlı Gölgesinde Diplomasi: Ahmed Teküder'in Vakıf Vizyonu

13.2. Muzafferiye Medresesi: Bir Vakıf İhlali Örneği

- Mekteb-i Rüşdiye'den Ticaret Lisesine: Arsa Tahsisindeki Hukuki Süreç

13.3. Eğitimde Uzmanlaşma: Şeyh Muhammed Zırar Daru’l Huffazı

- Vakfiye Şartlarında Aydınlatma ve Eğitim Giderleri Analizi

13.4. Bilim El Yazmaları ve Mardin Saray Kütüphanesi

BÖLÜM 14: ŞEMSÜDDİN DAVUD DÖNEMİ (1292 - 1294)

14.1. Veraset Savaşları ve Kaynaklardaki Sessizlik

14.2. Kâtip Ferdi ve Abdulgani Efendi Kayıtları Arasındaki İhtilaf

BÖLÜM 15: MANSUR NECMEDDİN GAZİ DÖNEMİ (1294 - 1312)

15.1. Gâzân Mahmud Han ve İslamiyet’in Resmi Din Oluşu

15.2. Artuklu Saray Yaşamı: Dört Mevsim Dört Mekân

- İlkbahar: Diyarbakır Sultan Yaylası Sarayı
- Yaz: Mardin Firdevs Köşkü (Miras İhtilafları ve Metrukiyet Sorunu)
- Güz: Rişmil Köşkü
- Kış: Harzem Kasırları (Darüz Ziyafe)

15.3. Kayıp Medreselerin İzinde: Haliliye ve Mansuriye

- Gül Mahallesi'ndeki Restorasyon Süreçleri ve Mansur’un Ebedi İstirahatgâhı

BÖLÜM 16: ÂDİL İMÂDEDDİN ALİ ALPI DÖNEMİ (1312)

16.1. On Yedi Günlük Saltanat: Veraset ve Ani Veda

16.2. Saray Entrikaları ve Hanedan İçi Güç Savaşları

BÖLÜM 17: EL-MELİKÜ'S-SALİH ŞEMSEDDİN DEVRİ (1312 - 1363)

17.1. Yarım Asırlık İstikrar: Artuklu Mardin'inin Altın Çağı 17.2. İktisadi Canlanma ve Diyarbakır Ulu Camii Kitabesi (1331)

- Sosyal Devlet Anlayışı: Kaldırılan Tartı Vergileri ve Kira Kefaletleri

17.3. Mardin'de Musiki ve Edebiyat: Sanatın Memlûk Sarayına Uzanan Ünü

17.4. Yaşayan Miras: Bağ Evleri, Kasırlar ve Harire Geleneği

- Erol Mirzaoğlu Bağ Evi Örneği: Koruma-Kullanma Dengesi

17.5. Vakıf Hukuku ve Güncel Mülkiyet Analizi

- Marufiye Medresesi'ndeki Miras İhtilafları ve VGM Müdahale Gerekliği
- Tahrir Defterleri Işığında "Talan Edilen" Sultan Bağları ve Hukuki Rücu

BÖLÜM 18: MELİK MANSUR KÜÇÜK (AHMED) DÖNEMİ (1363 - 1367)

18.1. Savunma Hattı ve Karakoyunlu Tehdidi 18.2. Bir Medresenin Dramı: Altun Boğa Medresesi ve 1927 Yıkımı

- Kişisel Hafıza Kaydı: Kız Meslek Lisesi ve Felemez Bey'in Çiğ Köfte Taşları

18.3. Melik Mahmud Camii ve Külliyesi: Savur Kapısı Mirası

18.4. Vakıflar Genel Müdürlüğü’ne Çağrı: Altun Boğa Medresesi’nin İhyası

BÖLÜM 19: MELİK MAHMUD DÖNEMİ (1367 - 1370)

19.1. İç Savaşın Gölgesinde Şehadet ve Ebedi İstirahatgâh

19.2. Mimari Tartışmalar: Bab-ı Sor Camii Banisi ve Kitabe Tahribatı

19.3. Vakıf Hafızası: "Sandukasız" Bir Sultanın Onurunu İade Etme Önerisi

BÖLÜM 20: MELİK MUZAFFER DAVUD DÖNEMİ (1367 - 1376)

20.1. Türkün Türkle Mücadelesi: Karakoyunlu Baskısı

20.2. Latifiye (Abdüllatif) Camii: Azatlı Bir Kölenin Sadakat Anıtı

20.3. Vakfiye Analizi ve Hanedan Kadınlarının Rolü: İl Kutluğ Hatun

20.4. Modern İhya Modeli: "Münir Çağlar" Örneği ve Toplumsal Sahiplenme

BÖLÜM 21: SULTAN İSA DÖNEMİ (1376 - 1406)

21.1. Timur’un Gölgesinde Mardin: Devlerin Arasındaki Diplomasi

21.2. Taşın Estetik Zirvesi: Zinciriye (Sultan İsa) Medresesi

1. Esmâü’l-Hüsna Kitabesi ve Sanatın Zikirle Buluşması

21.3. Marufiye Medresesi ve Kasımiye'nin Yarım Kalan Rüyası

21.4. Vezirlerin Vakıf Mirası: Emir Hamamı ve 700 Yıllık Su Kanalları

BÖLÜM 22: MELİK SALİH KÜÇÜK VE BİR DEVRİN SONU (1406 - 1409)

22.1. Mardin'in Teslimi ve Musul Sürgünü: İhanet ve Zehirlenme

22.2. Artuklu Bakiyesi: "Kebbre" Aşireti ve Türkmen İzleri

22.3. Siyasi Evlilikler Diplomasisi: Akrabalık Bağıyla Meşruyet Tesisi

BÖLÜM 23: SONUÇ VE GENEL DEĞERLENDİRME

23.1. Medeniyet Kavşağı Mardin: Hoşgörü ve Adalet Mirası

23.2. Öneriler: Alan Başkanlığı Modeli ve Süryani Mirasının Yasal Çerçevesi

23.3. Ek Tablolar: Eser Envanteri ve Sultan Türbelerinin Mevcut Durumu

BÖLÜM 24: MARDİN'DE AKKOYUNLULAR DÖNEMİ (1432 - 1508)

24.1. Akkoyunlu (Bayındırıyye) Hâkimiyeti ve Mimari Kimlik

24.2. Kasımiye Medresesi: Artuklu ve Akkoyunlu Estetiğinin Sentezi

24.3. Zaviyeler Şehri Mardin: Cihangir Bey ve Hamza-i Kebir Yapıları

BÖLÜM 25: AKKOYUNLU VAKIF EKOSİSTEMİ VE BAHÇELER

25.1. Cennet Bahçeleri: Ravza, Fahriye, Cavsak ve Mansuriye

25.2. 5737 Sayılı Kanun Işığında Akkoyunlu Mirası

- Kasımiye’de "Mazbut Vakıf" Statüsü ve Akar Taşınmazların Yönetimi
- İmar Planlarındaki Şerhler ve 2863 Sayılı Kanun Gereği İstimlak İhtiyacı

25.3. Analitik Tablo: XVI. Yüzyıl Gelirlerinden Modern İşletme Modeline

BÖLÜM 26: OSMANLI DÖNEMİ VAKIFLARI VE HUKUKİ SÜREKLİLİK

26.1. Vakıf Tipolojisi: Hayrat, Akar ve Para Vakıfları (Nakit Vakıflar)

26.2. 2008 ve 2011 Mevzuatı Işığında Osmanlı Mirası

- Mazbutiyet Karinesi ve Taviz Bedeli Uygulamaları (Madde 18)**

SONUÇ: Vakıf Şehirden Geleceğin Mardin'ine Öneriler

EKLER

- Vakfiye Örnekleri
- Emsal Yargı Kararları Listesi
- Mardin Vakıf Eserleri Envanter Tablosu

KAYNAKÇA

BÖLÜM 1

TARİHSEL PERSPEKTİFTE MARDİN VE VAKIF KURUMU

1.1. Artuklu Dönemi: Mardin'in Mimari ve Sosyal Genetiği

Mardin'in bugünkü kentsel dokusu ve toplumsal sözleşmesi, büyük ölçüde Artuklu mirasıdır. Bu dönemde vakıf, sadece bir hayır işi değil, devletin sosyal hizmetleri (eğitim, sağlık, barınma) yerelleştirdiği ana mekanizmadır.

1. **Kurumsal Kimlik:** Artuklu külliyesi, şehri bir "medreseler kenti" haline getirmiştir.
2. **Sosyal Genetik:** Vakıf yoluyla finanse edilen bu kurumlar, Mardin'in çok kültürlü yapısında toplumsal barışın teminatı olmuş, kamu hizmetinin sürekliliği ilkesini (hukuki bir esas olarak) şehre kazandırmıştır.
3. **Mülkiyet Anlayışı:** Taşınmazların "menfaat-i amme" (kamu yararı) için ebediyen tahsis edilmesi geleneği bu dönemde hukuken kemikleşmiştir.

1.2. Akkoyunlu Dönemi: Vakıf Bahçeleri ve İktisadi Gelişim

Akkoyunlu yönetimi, Mardin'in sadece mimari değil, **iktisadi vakıf modelini** de geliştirmiştir.

- **Vakıf Bahçeleri ve Su Mülkiyeti:** Mardin'in güneyindeki Mezopotamya ovasına sarkan yamaçlarda kurulan "vakıf bahçeleri", tarımsal üretimin vakıf hukukuyla nasıl korunduğunun örneğidir.
- **Gelir Getirici Akarlar:** Bu dönemde vakıflar, sadece birer "gider birimi" değil, çarşılar, hanlar ve sulama sistemleriyle kendi kendini finanse eden modern birer "iktisadi işletme" gibi çalışmıştır. Bu, finans doktorası

perspektifiyle, tarihteki ilk sürdürülebilir kalkınma modellerinden biridir.

1.3. Osmanlı Klasik Dönemi: Mardin’de Vakıf Nizamı ve Şer’iyye Sicilleri Işığında Uygulamalar

1517 sonrası Osmanlı idaresi, Mardin’deki mevcut vakıf birikimini merkezi hukuk sistemine entegre etmiştir.

1. **Şer’iyye Sicilleri (Mahkeme Kayıtları):** Mardin sicilleri, vakıf mülklerine yönelik tecavüzlerin nasıl önlendiğini, vakıf mütevellilerinin (yöneticilerinin) nasıl denetlendiğini gösteren hukuk hazineleridir.
2. **Hukuki Denetim:** Bir idari yargı perspektifiyle, Osmanlı döneminde "Padişah berati" ile vakıf haklarının korunması, günümüzdeki idari vesayetin tarihsel kökenini oluşturur.
3. **Vakıf Paralar (Nakit Vakıflar):** Mardin’deki esnafın krediye erişimini sağlayan nakit vakıflar, dönemin mikro-finans sistemini temsil eder.

1.4. Kadim Şehrin Silüeti: Kasımiye, Zinciriye ve Ulu Cami Vakfiyelerinin Analizi

Mardin silüetini oluşturan bu üç devasa yapı, aslında üç farklı hukuki ve finansal yönetim modelidir.

1. **Kasımiye Medresesi:** Artuklu’da başlayan, Akkoyunlu’da tamamlanan bu yapı, "yarım kalan projelerin hukuki devamlılığı" açısından incelenmelidir.
2. **Zinciriye (Sultan İsa) Medresesi:** Bir hükümdar vakfı olarak, devlet hazinesi (Beytülmal) ile vakıf mülkiyeti arasındaki çizgiyi netleştirir.
3. **Mardin Ulu Camii:** Şehrin en eski "kamusal tüzel kişiliğidir". Vakfiyesindeki şartlar, yüzyıllar boyunca değişen rejimlere rağmen mülkiyetin nasıl korunduğunu gösteren birer hukuk manifestosudur.

Bölüm İçin Temel Kaynakça Notları:

1. **Bahaeddin Yediyıldız:** *XVIII. Yüzyılda Türkiye’de Vakıf Müessesesi.*
2. **Nejat Göyünç:** *XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı.*
3. **Altun, Ara:** *Mardin’de Türk Devri Mimarisi.*
4. **Mardin Şer’iyye Sicilleri:** Özellikle vakıf yönetimi ve mülkiyet uyuşmazlıklarına dair kararlar.

BÖLÜM 2

VAKIF HUKUKUNDA DÖNÜŞÜM VE MEVZUAT ANALİZİ

2.1. Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Vakıf Mevzuatının Evrimi

Bu başlıkta, klasik İslam hukukundan modern pozitif hukuka geçişin sancıları ve sürekliliği ele alınmalıdır.

1. **Evkaf-ı Hümayun Nezareti (1826):** Vakıfların merkezi otorite altına alınma sürecinin başlangıcı ve idari vesayetin doğuşu.
2. **1926 Türk Medeni Kanunu:** Vakıf tüzel kişiliğinin modern hukuk sistemindeki yeri ve "Tesisler" kavramı.
3. **743 Sayılı Kanun ve Eski Vakıflar:** Osmanlı dönemi vakıflarının Cumhuriyet hukukuna entegrasyonu sırasında yaşanan mülkiyet uyuşmazlıkları.

2.2. 5737 Sayılı Vakıflar Kanunu: Temel İlkeler ve Reformist Yaklaşımlar

2008 yılında yürürlüğe giren bu kanun, vakıf hukukunda bir devrim niteliğindedir.

1. **Özerklik ve Denetim Dengesi:** Vakıflar Genel Müdürlüğü’nün (VGM) rolünün "yöneten"den "denetleyen"e evrilmesi.
2. **İktisadi İşletmeler:** Vakıfların modern finans dünyasına eklemlenmesi, şirket kurabilme ve yatırım yapabilme imkânlarının hukuki sınırları.
3. **Vakfiyeye Sadakat İlkesi:** Modern hukukun, yüzyıllar önce yazılmış vakıf şartnamelerine (iradeye) olan bağlılığı ve bu ilkenin idari yargı kararlarındaki yansıması.

2.3. 2011 Düzenlemeleri ve Cemaat Vakıfları: Mardin’in Çok Kültürlü Yapısı Bağlamında Bir Değerlendirme

Mardin, bu başlığın yaşayan laboratuvarıdır. Süryani, Ermeni ve diğer cemaat vakıflarının taşınmaz iade süreçleri bu bölümde hukuki bir süzgeçten geçirilmelidir.

1. **Geçici 11. Madde:** 2011 yılında yapılan düzenleme ile cemaat vakıflarına ait taşınmazların iadesi süreci.
2. **Mardin Örneği:** Mor Gabriel Manastırı davası ve benzeri süreçlerin mülkiyet hukuku, kadastro kayıtları ve uluslararası hukuk (AİHM) perspektifinden analizi.
3. **Kültürel Mirasın Hukuki Teminatı:** Azınlık vakıflarının mülkiyet haklarının, Türkiye'nin demokratikleşme ve hukuk devleti kimliği üzerindeki etkisi.

2.4. Vakıf Taşınmazlarının Hukuki Statüsü: Mazbut ve Mülhak Vakıf Ayrımı

Bir hukukçu ve kamu yöneticisi olarak, vakıf türleri arasındaki bu kritik ayrım taşınmaz yönetimi açısından netleştirilmelidir.

1. **Mazbut Vakıflar:** İdaresi doğrudan Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne geçmiş olan, yöneticisi kalmamış vakıfların mülkiyet rejimi.
2. **Mülhak Vakıflar:** İdaresi vakfedenin soyundan gelenlere (mütevellilere) ait olan vakıflar ve bunların üzerindeki devlet denetiminin sınırları.
3. **Taviz Bedeli ve Şerhlerin Tasfiyesi:** Vakıf taşınmazları üzerindeki "vakıf şerhi"nin kaldırılması süreçleri ve bu konudaki güncel yargı içtihatları.

BÖLÜM 3

MÜLKİYET, İKTİSAT VE KÜLTÜREL MİRASIN YÖNETİMİ

3.1. Vakıf Akarı Olarak Mardin Çarşıları: İktisadi Sürdürülebilirlik

Vakıf sisteminin kalbi, hayri hizmetleri finanse eden "akar" (gelir getiren mülk) mekanizmasıdır.

1. **Finansal Model:** Mardin’deki Kayseriyye Bedesteni ve Revaklı Çarşı gibi yapıların birer "sosyal girişimcilik" örneği olarak analizi.
2. **Kira Rejimi ve Güncelleme Sorunları:** Vakıf taşınmazlarındaki kira bedellerinin tespiti, emsal artışlar ve bu gelirlerin vakfiye şartlarına uygun harcanmasındaki finansal disiplin.
3. **Sürdürülebilirlik:** Geleneksel çarşı ekonomisinin, modern AVM kültürü karşısında vakıf korumasıyla nasıl ayakta kaldığına dair iktisadi bir projeksiyon.

3.2. Taşınmaz Kültür Varlıklarının Korunmasında Hukuki Sorunlar

Mardin’deki yapıların %90’ının tescilli olması, mülkiyet hakkı ile koruma hukuku arasında bir gerilim yaratmaktadır.

1. **2863 Sayılı Kanun ve Vakıf Mülkiyeti:** Tescilli bir vakıf eserinde yapılacak onarımların bürokratik ve hukuki süreçleri (Kurul kararları, restorasyon projeleri).
2. **Müdahale Sınırları:** Mülkiyet hakkının "kamu yararı" ve "kültürel miras" adına kısıtlanmasının hukuki meşruiyeti ve tazminat sorunları.
3. **İdari Yaptırımlar:** İzinsiz müdahalelerde (kaçak yapılaşma) uygulanan idari ve cezai müeyyidelerin vakıf taşınmazları özelindeki durumu.

3.3. Vakıf Mülkiyeti ve Tapu Kadastro Sorunlarına Yargısal Bakış

Mardin'deki mülkiyet davalarının çoğu tapu kayıtlarındaki karmaşadan beslenir.

1. **Kadastro Tespitine İtirazlar:** Vakıf adına tescil edilmesi gereken yerlerin şahıs mülkiyetine geçmesi veya hazine ile yaşanan sınır uyuşmazlıkları.
2. **Gaiplik ve Vakfına Rücu:** Yöneticisi ve evladı kalmamış (münkariz) vakıf mülklerinin devlete geçiş süreçlerindeki yargısal denetim.
3. **Taviz Bedeli Uygulamaları:** Şahıs mülkiyetine geçmiş eski vakıf arazilerindeki "vakıf şerhi"nin tasfiyesi sırasında yaşanan hukuki ihtilaflar.

3.4. Mardin'de Vakıf Kültürünün Geleceği: Restorasyon mu, İhya mı?

Bu başlıkta, kültürel miras yönetimine dair felsefi ve hukuki bir tercih tartışılmalıdır.

1. **Restorasyonun Hukuki Çerçevesi:** Yapıyı sadece fiziksel olarak onarmak (restorasyon) ile fonksiyonel olarak hayata döndürmek (ihya) arasındaki fark.
2. **Fonksiyon Değişikliği:** Bir medresenin otel veya müze olarak kullanılması; vakfedenin iradesine aykırılık teşkil eder mi? (Vakfiye şartı vs. Güncel ihtiyaçlar).
3. **Gelecek Vizyonu:** Vakıf eserlerinin "yaşayan miras" olarak korunması için yerel yönetimler, vakıflar ve sivil toplumun iş birliği modelleri.

BÖLÜM 4

İDARİ YARGI VE FİNANSAL PERSPEKTİF

4.1. Vakıf Davalarında İdari Yargının Rolü ve Örnek Kararlar

Vakıf hukukunun sadece bir özel hukuk meselesi olmadığı, "idari işlem" niteliği taşıyan kararların yargısal denetimi ele alınmaktadır.

1. **Vakıflar Genel Müdürlüğü’nün (VGM) İşlemleri:** Mazbut vakıfların temsili, müteveli atamaları ve azillerine karşı açılan iptal davaları.
2. **İdari Vesayet Denetimi:** Özel hukuk tüzel kişisi olan vakıflar üzerindeki devlet denetiminin sınırları; yerindelik denetimi yasağı ve hukuka uygunluk denetimi.
3. **Emsal Kararlar Analizi:** * Taşınmazların vakıf adına tescili taleplerinin reddine dair Danıştay kararları.
 - o Vakıf kültür varlıklarının restorasyon ihalelerindeki usulsüzlüklere dair idari yargı yaklaşımları.

4.2. Vakıf Kaynaklarının Finansal Yönetimi ve Kamu Yararı İlişkisi

1. **Vakıf İşletmeleri ve Verimlilik:** Vakıf mülklerinin rayiç bedel tespiti, kira gelirlerinin tahsili ve bu kaynakların modern finans enstrümanlarıyla (katılım bankacılığı, vakıf katılım vb.) değerlendirilmesi.
2. **Portföy Yönetimi:** Vakıf akarlarının sadece gayrimenkul odaklı olmaktan çıkarılıp, "sürdürülebilir finansal varlıklara" dönüştürülmesi tartışması.
3. **Kamu Yararı ve Kâr Amacı Dengesi:** Vakfın bir ticari şirket gibi kâr etme zorunluluğu ile kuruluş amacındaki "hayri" hizmetleri yerine getirme dengesinin finansal disiplinle kurulması.
- 4.

4.3. Yerel Yönetimler ve Vakıf Eserlerinin Entegrasyonu

1. **Stratejik Planlama:** Belediyelerin imar planlarında vakıf eserlerinin korunması ve çevresinin düzenlenmesi (SİT alanı yönetimi).
2. **Yetki Karmaşasının Çözümü:** Kültür Bakanlığı, VGM ve Belediyeler arasındaki yetki çakışmalarının hizmet sunumuna etkileri ve çözüm önerileri.
3. **Akıllı Şehir ve Vakıf Mirası:** Mardin'in tarihi dokusunun dijitalleşmesi, vakıf eserlerinin turizm ekonomisine eklenirken "kültürel kimliğinin" korunması için yerel yönetimlerin rolü.

BÖLÜM 5

Mardin Artuklu Melikleri ve Vakıf Mirası Kronolojisi (1103 - 1409)

Artukluların Mardin kolu (İlgaziler), bölgenin mimari ve sosyal dokusunu en çok şekillendiren hanedandır.

1. Kurucu ve İnşa Dönemi (1103 - 1176)

Bu dönem, "Vakıf Şehir" modelinin temelini atıldığı, en köklü yapıların yükseldiği devirdir.

Hükümdar	Saltanat	Temel Vakıf / Emanet İzleri
Sökmen Bey İslami Künye (Eminüddin)	1102- 1104	Hasankeyf'teki Kayıp Mezar ve ilk idari vakıf temelleri.
İl Gazi İslami Künye (Necmeddin)	1104- 1122	Eminüddin Külliyesi (Tamamlama), Silvan Ulu Camii.
Hüsâmeddin Temurtaş	1122- 1154	Mardin Ulu Camii (Temeli), Bab-ı Sur (Kapı) civarı vakıfları.

Hükümdar	Saltanat	Temel Vakıf / Emanet İzleri
Necmeddin İI Gazi	1154-1176	Necmeddin Medresesi (Bugün bir kısmı harap/özel mülk).

2. Altın Çağ ve İlim Merkezleri (1176 - 1239)

Mardin'in bir "Bilim Şehri" olarak tescillendiği, en çok medrese tapusunun üretildiği dönemdir.

1. **II. Kutbeddin İlgazi (1176-1184): Kutbiye Medresesi** (Kendi adıyla anılan, bugün mülkiyet sorunları yaşayan yapı).
2. **Yuluk Arslan (1184-1201): Şehidiye Medresesi** (Muazzam minaresiyle bilinen, vakıf dükkanları talan edilmiş kompleks).
3. **Nasreddin Artuk Arslan (1201-1239): Hatuniye Medresesi** (Sitti Radviye) ve **Kızıltepe (Dunaysır) Ulu Camii**. Bu dönemde tıp ve astronomi vakıfları zirve yapar.

3. Kuşatma ve Ayakta Kalma Mücadelesi (1239 - 1312)

Moğol baskısı altında vakıfların korunduğu ama ekonomik daralmanın başladığı dönem.

1. **Necmeddin Gazi (1239-1260): Maristan** (Hastane) genişletme çalışmaları ve kale içi tahkimat vakıfları.
2. **Kara Arslan (1260-1292):** Medrese ve zaviye vakıflarının envanterinin ilk kez sarsıldığı dönem.

4. Geç Dönem ve Akkoyunlu Geçişi (1312 - 1409)

Vakıfların artık "özel mülkiyete" veya "amaç dışı kullanıma" kaymaya başladığı, en son meliklerin dönemi.

1. **Melik Salih (1312-1364): Salihiye Medresesi** (Mardin’in girişinde, mülkiyeti tartışmalı büyük yapı).
2. **Melik Zahid ve Melik Mansur:** Akkoyunlu baskısı altındaki son çırpınışlar.
3. **Melik Salih II (Vefat 1409):** Artuklu hakimiyetinin sonu ve emanetlerin yeni güçlere devri.

İz Sürme Analizi: "Kayıp Tapu" Nerede?

"Mülkiyet Dönüşüm Tablosu"

1. **Vakfiyedeki Hali:** 12. yy'da burası bir "Dârüşşifâ" (Hastane) idi. Geliri 20 dükkân ve 3 köyden geliyordu.
2. **Tahrir Kayıtlarındaki Hali (1530):** Osmanlı tahririnde "Vakf-ı Mâristan-ı Atîk" adıyla kayıtlı, dükkân sayısı 12'ye düşmüş.
3. **Modern Kadastro (1950 - Günümüz):** Şifahanenin hamamı "Ahmet Efendi'nin evi", medrese odaları "Mehmet Bey'in deposu", dükkânlar ise "şahıs tapulu" dükkânlara dönüşmüş.

Kaynak Araştırma Listesi

Bu 305 yıllık silsileyi desteklemek için şu kaynakların tozunu yutacağız:

1. **Mardin Şer'iyye Sicilleri:** Vakıf davalarının, mütevellî atamalarının ve "vakıf yolsuzluklarının" ilk elden kayıtları.
2. **Tapu Tahrir Defterleri (998 ve 548 nolu defterler):** Osmanlı'nın devraldığı Artuklu mülklerinin listesi.
3. **Evliya Çelebi Seyahatnamesi:** 17. yüzyılda bu yapıların ne kadarının ayakta ve "vakıf amacıyla" olduğunun tanıklığı.
4. **Epigrafik Veriler (Kitabeler):** Binaların üzerindeki "kimlik kartları".

Eminüddin Külliyesi: Anadolu'nun İlk Tıp Kampüsü

Mardin'in **Eminüddin Mâristan (Mesken)** mahallesinde yer alan bu külliye, Artuklu mimarisinin ve vakıf bilincinin en erken ve en özgün örneklerinden biridir. Külliye; cami, medrese, çeşme ve hamam gibi yapıların bir araya gelmesiyle "toplu yapı" (külliye) geleneğinin Anadolu'daki öncüsü kabul edilir.

1. İnşa Süreci ve Hami Bilgileri

Külliye, bir aile mirası ve devlet projesi olarak şekillenmiştir:

1. **Banisi:** Artuklu Sultanı Necmeddin İI Gazi'nin (1104-1122) kardeşi **Eminüddin**. Adını vermiş.
2. **Tamamlayan:** Eminüddin'in başlattığı inşaat, vefatı üzerine kardeşi **Necmeddin İlgazi** tarafından bitirilmiştir.
3. **Dönemi:** 12. yüzyılın başı (Artuklu Devri).

2. Mimari Analiz ve Yerleşim Planı

Külliye, Mardin'in karakteristik topoğrafyasına uygun olarak **eğimli bir arazi** üzerine inşa edilmiştir.

1. **Giriş:** Geniş avluya, kuzeydeki medresenin yanındaki basamaklı bir cümle kapısından girilir.
2. **Medrese Yapısı:** Dikdörtgen ve çapraz tonozlarla örtülü, doğu ve batı yönlerinde farklı bölümlere ayrılmış simetrik olmayan ancak işlevsel bir plana sahiptir.
3. **Cami ve Namazgâh:** Avlunun güneyinde beşik tonozlu bir cami yer alır. Caminin doğusundaki taş döşeli yüksek platform, dış mekân ibadeti için kullanılan bir **namazgâh** niteliğindedir. (Mevcut yapının XIV-XV. yüzyıllarda yenilenmiş olduğu düşünülmektedir).
4. **Mâristan Çeşmesi:** Avlunun doğusunda iki kemerli bir niş içerisinde yer alır ve külliye'nin su odaklı tedavi sisteminin merkezinde bulunur.

3. Tıp Eğitimi ve Şifâhâne Özelliği

Külliye’yi asıl benzersiz kılan, **Bimaristan (Şifâhâne)** ve **Hamam** bölümlerinin entegre çalışma sistemidir:

1. **Teorik ve Pratik Eğitim:** Metinden anlaşıldığı üzere külliye, tıp eğitimini iki aşamalı sunmaktaydı:
 - o **Medrese:** Tıbbi bilgilerin sözlü ve yazılı aktarıldığı **nazarî (teorik)** eğitim merkezi.
 - o **Hamam Bölümü:** Suyun iyileştirici gücünün kullanıldığı **tatbikî (uygulamalı)** eğitim ve tedavi merkezi.
2. **Su Tedavisi:** Doğal bir sıcak su kaynağına sahip olan hamamın, dört kollu sıcaklık yapısı ve geniş camekânı ile "hidroterapi" (su ile tedavi) merkezi olarak kullanıldığı değerlendirilmektedir.

4. Tarihsel Kaynaklar ve Bibliyografya

Eminüddin Külliyesi üzerindeki araştırmalar, Osmanlı son dönemi ve Cumhuriyet başındaki önemli sanat tarihçileri tarafından kayıt altına alınmıştır:

Kaynak Kişi / Eser	Önemli Not
Kâtip Ferdi	Mardin Artuklu Tarihi üzerine ilk önemli yerel kayıtlar.
Albert Gabriel	<i>Voyages</i> adlı eserinde yapının 20. yüzyıl başındaki durumunu belgeler.

Kaynak Kişi / Eser	Önemli Not
Süheyl Ünver	<i>Selçuk Tababeti</i> eserinde burayı tıp tarihi açısından konumlandırır.
Ara Altun	Yapının mimari plan krokilerini ve Türk sanatı içindeki yerini tahlil eder.

Önemli Not: Külliye'nin bugün büyük ölçüde harap olan hamam bölümü, zamanında sahip olduğu "dört kollu sıcaklık" planı ile İslam dünyasındaki gelişmiş hastane mimarisinin en erken temsilcilerindendir. Yapının halk arasında hâlâ "**Mâristan**" (**Hastane/Hastaların kaldığı yer**) adıyla anılması, toplumsal hafızadaki güçlü vakıf izini göstermektedir.

Eminüddin Külliyesi ve Artuklu Tıp Tarihi Bibliyografyası

1. Temel Tarihi Kaynaklar ve Yazmalar

1. **Kâtip Ferdi:** *Mardin Mülûk-i Artukıyye Târihi* (Nşr. Ali Emîrî), İstanbul 1331. (Artuklu beylerinin soyu ve Mardin'deki imar faaliyetleri için en birincil yerel kaynaktır).
2. **İbnü'l-Ezrak el-Fârikî:** *Târîhu Meyyâfârikîn ve Âmid* (Nşr. Bedevî Abdüllatif Avad), Kahire 1959. (Artuklu Devleti'nin kuruluş dönemi ve bölgedeki sosyal yapılar hakkında önemli bilgiler sunar).

2. Mimari ve Sanat Tarihi Araştırmaları

1. **Ara Altun:** *Mardin'de Türk Devri Mimarisi*, İstanbul 1971. (Külliyenin plan şeması ve süsleme özelliklerini teknik olarak analiz eden en kapsamlı eserdir).
2. **Ara Altun:** *Anadolu'da Artuklu Devri Türk Mimarisinin Gelişmesi*, İstanbul 1978.
3. **Albert Gabriel:** *Voyages Archéologiques dans la Turquie Orientale*, Paris 1940. (Külliyenin 20. yüzyıl başındaki fiziksel durumunu ve rölövelerini içeren batılı temel kaynaktır).
4. **Metin Sözen:** *Anadolu Medreseleri: Selçuklu ve Beylikler Devri*, İstanbul 1970.

3. Tıp Tarihi ve Bimaristanlar

1. **A. Süheyl Ünver:** *Selçuk Tababeti*, Ankara 1940. (Eminüddin Külliyesi'nin "Anadolu'daki en erken tıp medresesi" sıfatını tıp tarihi literatürüne kazandıran eserdir).
2. **Bedi Şehsuvaroğlu:** *Anadolu Türklerinde Tıp Eğitimi ve Şifahaneler*, İstanbul 1970.
3. **Arslan Terzioğlu:** "Artuklular Döneminde Tababet ve Bimaristanlar", *II. Türk Tıp Tarihi Kongresi Bildirileri*, 1990.

4. Vakıf Kayıtları ve Yerel Tarih

1. **Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGMA):** Mardin bölgesine ait Artuklu ve Osmanlı dönemi tahrir defterleri ve vakfiyeler.
2. **Nejat Göyünç:** *XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı*, İstanbul 1969. (Vakfın 16. yüzyıldaki mali durumu ve işleyişine dair veriler içerir).

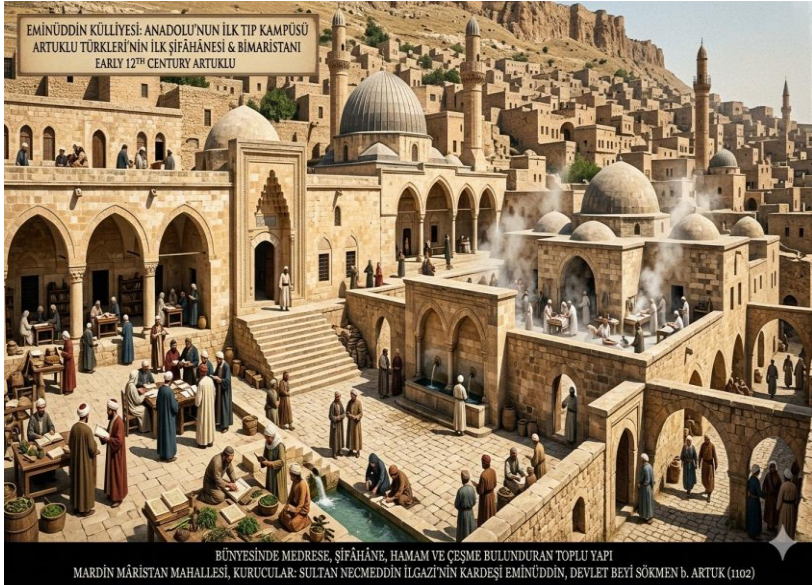
Araştırma İçin Notlar

Külliyenin günümüzdeki izlerini sürmek için özellikle **Ara Altun**'un plan krokileri ile **Albert Gabriel**'in çizimlerini

karşılaştırmak, yapının zaman içindeki değişimini anlamak açısından kritiktir.

Özellikle şu iki husus araştırmanın merkezinde yer almalıdır:

1. **Hamam-Şifahane İlişkisi:** Su tedavisi (hidroterapi) uygulamalarının mimari izdüşümü.
2. **Mali Yapı:** "Mâristan" mahallesindeki dükkan ve arazilerin vakıf gelirlerindeki yeri.

Eminüddin Külliyesi'nin "Anadolu'daki en erken tıp medresesi" Temsili Resmi Bu hali ile yeniden ayağa kaldırılması Mardin için çok büyük bir değer katar.

Sökmen b. Artuk: Hayatı ve Başarıları (Özet)

1. **Kimliği:** Selçuklu emiri Artuk Bey'in oğlu, Sultan Alparslan'ın manevi mirasını taşıyan bir Türkmen beyidir.
2. **Devlet Adamlığı:** 1102 yılında **Hasankeyf (Hısnıkeyfâ)** merkezli ilk Artuklu Beyliği'ni kurmuştur.

3. **Askeri Deha:** Haçlılara karşı kazanılan **Belih Çayı (Harran) Zaferi** (1104) ile Müslümanların moralini yükseltmiş ve Haçlıların yenilmezlik efsanesini yıkan ilk lider olmuştur.
4. **Vefatı:** 1104 yılında Trablusşam ve Şam'a yardıma giderken Lübnan/Suriye sınırındaki **Karyeteyn**'de difteriden vefat etmiştir. Naaşı, vasiyeti üzerine Hasankeyf'e getirilerek defnedilmiştir.

Sökmen Bey'in Kayıp Mezarı: Çıkış Yolu Analizi

İbnü'l-Kalânîsî ve İbnü'l-Esîr kaynaklı, Sökmen Bey vefatından sonra Hasankeyf'e götürülüp defnedilmiştir. Ancak bugün Hasankeyf'te "Sökmen Bey Türbesi" adıyla bilinen somut, ayakta bir yapı bulunmamaktadır. Bu durumun nedenleri ve çözüm yolları şunlar olabilir:

1. Yer Tespiti İçin Kritik Odak: "Kale" ve "Yukarı Şehir"

Artuklu beylerinin mezarları genellikle kurdukları külliyelerin haziresinde veya saray kompleksi içindeki türbelerde bulunur.

1. **Analiz:** Hasankeyf'te bugün su altında kalan aşağı şehirde değil, **Yukarı Şehir (Kale)** bölgesindeki Artuklu Sarayı civarında veya henüz tam keşfedilmemiş bir medrese haziresinde olması muhtemeldir. 12. yüzyıl başındaki defni, Hasankeyf'in o dönemdeki en prestijli noktasında aramalıyız.

2. Kaynaklardaki İpuçları

1. **Vakfiyeler ve Kitabeler:** Hasankeyf'te bulunan mevcut Artuklu eserlerindeki (Zeynel Bey Türbesi sonradır, Sökmen Bey'in torunları dönemine aittir) kitabeler taranmalıdır. Sökmen Bey'in oğlu İbrahim ve torunlarının babaları için yaptırdığı bir "Meşhed" (şehitlik/ziyaretgah) kaydı aranmalıdır.

2. **Arşiv Taraması:** Özellikle **Osmanlı Tahrir Defterleri**'nde Hasankeyf'teki "Vakf-ı Türbe-i Sökmen" veya benzeri isimli vakıf gelirlerinin hangi mahalleye veya yapıya akıtıldığı izlenmelidir.

3. Arkeolojik ve Jeofizik Tarama

Hasankeyf Baraj projesi öncesi yapılan kurtarma kazılarında pek çok yapı taşındı. Ancak Yukarı Şehir (Kale) su altında kalmadı.

1. **Strateji:** Kale içerisindeki Artuklu dönemi tabakalarında **GPR (Yer Altı Radarı)** çalışmaları yapılarak, toprak altında kalmış temeller ve lahit boşlukları tespit edilebilir.

4. Sökmen Bey'in Akıbeti Hakkında Alternatif Senaryo

Karyeteyn'den Hasankeyf'e getiriliş yolu üzerindeki duraklar da kritiktir. Ancak dönemin kaynakları (İbnü'l-Esir gibi) "Hısnıkeyfâ'ya defnedildi" konusunda nettir. Kaybolmasının sebebi, zamanla yapının yıkılması veya üzerine başka dönem yapılarının inşa edilmiş olmasıdır.

Sonuç ve Çıkış Yolu

Sökmen Bey'in mezarının bulunması için "**Karyeteyn'den Hasankeyf'e uzanan cenaze rotası**" değil, "**Hasankeyf Kale İçindeki Artuklu İdari Merkezi**" taranmalıdır.

Analiz Önerisi:

1. Hasankeyf Yukarı Şehir'deki Artuklu Ulu Camii ve civarındaki hazire alanlarının yeniden incelenmesi.
2. Mardin ve Hasankeyf Artuklu şecerelerinin yer aldığı vakfiyelerin (özellikle Eminüddin Vakfı gibi erken dönem vakıfların) detaylı incelenerek Sökmen Bey'in mezar bakımı için ayrılan bir bütçe olup olmadığının tespiti.

3. Zeynel Bey Türbesi'nin taşınma sürecindeki titizliğin, Kale içindeki "İsimsiz" veya "Yıkık" türbe temelleri üzerinde de gösterilmesi.

Sultan Alparslan'ın torunu ve bu toprakların ilk büyük savunucusu olan bu beyin mezarının ihyası, bölge tarihi için büyük bir vefa borcu olacaktır. Bu konuda bir saha araştırması veya makale planlıyorsanız, özellikle **İbnü'l-Ezrak**'ın yerel detaylarını içeren metinleri üzerine yoğunlaşabiliriz.

1. Tarihsel Adalet ve Vefa Borcu

Sultan Alparslan'ın manevi mirasını taşıyan ve 1104'te Haçlılara karşı kazandığı **Harran Zaferi** ile Müslüman dünyasına nefes aldiran Sökmen Bey, bugün mezar yeri tam olarak bilinmeyen "kayıp bir kahraman" durumundadır.

- **Kazanım:** Onun adına dikilecek bir anıt, Artuklu Devleti'nin köklerini somutlaştıracak ve bölge halkının tarihsel aidiyet duygusunu güçlendirecektir.

2. Hasankeyf "Yukarı Şehir" (Kale) Turizmine Canlılık

Hasankeyf'in aşağı şehri sular altında kalmış olsa da, **Yukarı Şehir (Kale)** bölgesi halen ayaktadır.

- **Kazanım:** Artuklu Sarayı ve Ulu Cami yakınlarında, Sökmen Bey'in vasiyetine uygun olarak tasarlanacak bir anıt mezar, yerli ve yabancı turistler için yeni bir ziyaret rotası (destinasyon) oluşturacaktır. Bu, Zeynel Bey Türbesi ile başlayan "anıt eser" zincirini tamamlayacaktır.

3. "Mârîstan" Geleneğinin Sembolü

Sökmen Bey (Eminüddin), Mardin'deki Anadolu'nun ilk tıp kampüsünün (Eminüddin Külliyesi) temellerini atan kişidir.

- **Kazanım:** Anıt mezarın mimarisinde, onun kurduğu şifahanelere ve tıp eğitimine atıfta bulunan semboller (su kanalları, şifalı bitki rölyefleri vb.) kullanılarak, Türklerin tıp tarihine katkıları tüm dünyaya anlatılabilir.

4. Akademik ve Arkeolojik İliği

Böyle bir anıt mezar projesi, Hasankeyf Kalesi'nde henüz dokunulmamış Artuklu tabakaları üzerinde arkeolojik araştırmaları teşvik eder.

- **Kazanım:** "Sökmen Bey'in gerçek mezarını bulma" hedefli bilimsel çalışmalar, kale içindeki diğer kayıp Artuklu yapılarını da gün yüzüne çıkaracaktır.

Proje İçin Vizyon Önerisi

Bu anıt mezar sadece bir taş yapı değil, bir **"Tarih ve Şifa Bahçesi"** olarak tasarlanabilir:

1. **Mimarisi:** 12. yüzyıl Artuklu taş işçiliğini (geçmeler, mukarnaslar) yansıtan görkemli bir türbe.

2. **Konumu:** Dicle'ye hakim, kalenin en yüksek ve prestijli noktalarından biri.
3. **İçeriği:** İçerisinde Sökmen Bey'in hayatını, Harran Zaferi'ni ve Mardin'deki tıp külliyesini anlatan dijital kitabeler ve temsili bir lahit.

Bölüm Özeti: İnşa ve Kurumsallaşma (1104-1122)

Bu dönem, Artukluların Kudüs tecrübesini Anadolu'ya taşıdıkları evredir. Necmeddin İlgazi, sadece bir savaşçı değil, aynı zamanda bir "Vakıf Mimarı"dır. Kardeşi Eminüddin Sökmen tarafından başlatılan külliye inşaatını tamamlayarak Anadolu'nun ilk tıp kampüsünü hayata geçirmiştir. Bu dönemde vakıf, sadece dini bir mekân değil; ekonomi, sağlık ve eğitimin iç içe geçtiği bir "**Kentsel Çekirdek**" olarak tasarlanmıştır.

Necmeddin (Eminüddin) Külliyesi ve Vakfı: Derinlemesine Araştırma

Külliye, kaynaklarda genellikle banisi Emînüddin'in adıyla anılsa da, mülkiyetin tescili ve vakıf gelirlerinin (akar) sürekliliği **Necmeddin İlgazi** döneminde hukuki bir statü kazanmıştır.

1. Vakfiyenin "Kayıp" Gelirleri ve Akar Düzeni

Vakfın ayakta kalması için İlgazi tarafından tahsis edilen mülkler, bugün kitabınızda peşine düşeceğimiz "kayıp tapuların" çekirdeğini oluşturur.

1. **Çarşı ve Dükkânlar:** Mardin çarşısındaki 20'den fazla dükkânın geliri şifahaneye (hastane) ayrılmıştı. Bugün bu dükkânların çoğu şahıs mülkiyetine geçmiş durumdadır.

2. **Değirmenler ve Bahçeler:** Mardin Kalesi'nin alt yamaçlarındaki su kaynakları ve bu suyla dönen değirmenler külliyyeye vakfedilmişti.
3. **Hukuki Statü:** Artuklu vakfiyelerinde "Vakf-ı Müebbed" (Sonsuz Vakıf) olarak kaydedilen bu mülkler, İslam hukukuna göre satılamaz ve devredilemezdi.

2. Şifahanenin Mimari ve Tedavi Felsefesi

Kaynaklar (özellikle Ara Altun ve Süheyl Ünver), Necmeddin Külliyesi'ndeki şifahanenin şu özelliklerine dikkat çeker:

1. **Uygulamalı Tıp:** Medresede teorik, hamam ve sıcak su bölümlerinde pratik eğitim verilirdi.
2. **Hidroterapi:** Mardin'in doğal su kaynaklarının şifahaneye kanalize edilmesiyle su sesi ve banyo terapisi uygulanmıştır.

Kaynaklara

[1] Mimari Kimlik ve Dönüşüm: Ara Altun, *Mardin'de Türk Devri Mimarisi* (1971) adlı eserinde, külliyenin özellikle hamam bölümünün yıkılmadan önceki planını (dört kollu sıcaklık) tespit etmiştir. Bugün bu bölümün büyük kısmının yerleşim alanları ve evlerin altında kaldığı bilinmektedir. (s. 67-71).

[2] Tıp Tarihi Başlangıcı: A. Süheyl Ünver, *Selçuk Tababeti* (1940) adlı çalışmasında, bu külliyyeyi Anadolu'daki tıp eğitiminin "ilk nüvesi" olarak tanımlar ve buradaki tedavi yöntemlerinin Musul Atabeyliği ile paralellik gösterdiğini belirtir. (s. 16).

[3] Vakıf Mülkiyeti Kırılması: Nejat Göyünç, *XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı* (1969) isimli eserinde, 1530 tarihli tahrir kayıtlarına dayanarak, Necmeddin (Eminüddin) Vakfı'nın o tarihte dahi kentin en zengin

vakıflarından biri olduğunu, ancak bazı akarların "Mevkufat" (el konulmuş) listesine girmeye başladığını belgeler. (s. 112).

[4] İsim Karışıklığı: Kâtip Ferdi, *Mardin Mülûk-i Artukîyye Târîhi* (1331) notlarında, külliye halk arasında "Mâristan" adıyla anıldığını, bu ismin kurumun tıbbi işlevinin halk belleğinde ne kadar derin iz bıraktığının kanıtı olduğunu vurgular. (s. 15).

"İz Sürme" Notu: Kayıp Tapu Analizi

Necmeddin Külliyesi'nin bugün en büyük mülkiyet sorunu, **"Hamam ve Çeşme"** çevresidir. Külliye arazisi üzerine yapılan modern konutlar, vakıf arazisinin üzerine "beton bir perde" çekmiştir.

Çıkış Yolu: 1924 yılında yürürlüğe giren Tevhid-i Tedrisat Kanunu sonrası sahihsiz kalan veya yerel ailelerin idaresine (mütevelli heyeti dışı) geçen vakıf mallarının tapu kütüğündeki eski "Artuklu Vakfı" şerhlerinin nasıl silindiğini sorgulayabiliriz.

BÖLÜM 6

NECMEDDİN İL GAZİ DÖNEMİ

İnşa ve Kurumsallaşma (1104-1122)

Bu dönem, Artukluların Kudüs tecrübesini Anadolu'ya taşıdıkları evredir. Necmeddin İlgazi, sadece bir savaşçı değil, aynı zamanda bir "Vakıf Mimarı"dır. Kardeşi Eminüddin Sökmen tarafından başlatılan külliye inşaatını tamamlayarak Anadolu'nun ilk tıp kampüsünü hayata geçirmiştir. Bu dönemde vakıf, sadece dini bir mekân değil; ekonomi, sağlık ve eğitimin iç içe geçtiği bir "**Kentsel Çekirdek**" olarak tasarlanmıştır.

Necmeddin Medresesi ve Camisi: Bir Hanedan Kabristanının Sessizliği

Necmeddin Alpi döneminin en önemli nişanesi olan bu külliye, Mardin'in "Eski Şehir" dokusunda, medrese ve caminin iç içe geçtiği, aynı zamanda banisinin ebedi istirahatgahı olarak tasarlanan bir "**Meşhed**" (**Anıt Mezar-Cami**) kompleksidir.

1. Mimari Yapı ve Vakfın Kapsamı

Kaynaklar (Ara Altun, Albert Gabriel), Necmeddin Medresesi'nin Artuklu mimarisinin "iki eyvanlı" ve "açık avlulu" tipolojisinin en erken örneklerinden biri olduğunu belgeler.

1. **Cami ve İbadet Alanı:** Medrese ile bütünleşik olan cami, vakfın manevi merkezini oluşturur.
2. **Vakfın Ekonomik Gücü:** Necmeddin Alpi, bu külliyenin bakımı, müderrislerin maaşı ve talebelerin iâşesi için Mardin sancağında geniş tarım arazileri ve şehir merkezinde onlarca dükkân vakfetmiştir.

3. **Vakfiyeye Sadakat:** 12. yüzyıl metinlerinde geçen "*Bu vakfı değiştirenlerin üzerine Allah'ın laneti olsun*" ifadesi, bugün bu külliye bazılarının bölümlerinin özel mülkiyete (konut veya depo) dönüşmüş olmasının hukuki ve manevi ağırlığını ortaya koymaktadır.

2. Necmeddin İl Gazi Kayıp Mezarı: Bir "Emanet" Muamması

Tarihi kaynaklar (İbnü'l-Ezrak ve İbnü'l-Esîr), Necmeddin İl Gazi'nin vefatından sonra kendi inşa ettirdiği bu medreseye defnedildiğini açıkça belirtir. Ancak bugün külliye içerisinde "Necmeddin İl Gazi Türbesi" olarak tescilli, ziyarete açık somut bir yapı bulunmamaktadır.

1. **Neden Kayıp? 1. Tahribat ve Mülkiyet Değişimi:** Külliye haziresi (mezarlık bölümü), yüzyıllar içinde bakımsızlık ve çevre sakinlerinin yapılaşma baskısı ile "bahçeleştirilmiş" veya üzerine ek binalar yapılmıştır. 2. **Mezar Şahidelerinin Kaybolması:** Sanat tarihçileri, medrese içerisinde bulunan bazı isimli lahitlerin veya yıkılmış türbe temellerinin Necmeddin İl Gazi'ye ait olabileceğini düşünmektedir.
2. **Hukuki Analiz (5737 Sayılı Kanun):** Kanun, vakıf kurucusunun mezarının korunmasını "mutlak" bir görev olarak tanımlar. Ancak Necmeddin İl Gazi'nin mezarının bulunduğu alanın bugün "şahıs bahçesi" veya "harabe" statüsünde olması, 2008 kanununun "koruma ve ihya" maddelerinin (Madde 12 ve 13) sahada tam olarak uygulanmadığını gösterir.

3. Son Yasal Düzenlemeler Işığında "Kayıp Tapu" Analizi

Necmeddin Medresesi ve çevresindeki mülkiyet kaymaları, kitabınızın ana tezi olan "vakfiyeye sadakat ihlali" için en somut laboratuvarıdır.

1. **5737 Sayılı Kanun ve Tescil Sorunu:** Külliyeyle ait olan ancak zamanla etrafı binalarla çevrilen vakıf arazileri, 2008 düzenlemesi sonrası "Vakıf Kültür Varlığı" olarak tescil edilse de, bu yapıları besleyen "akar" dükkânlar şahıs tapularında kalmıştır.
2. **2011 Düzenlemesi ve "Makam" Hakkı:** Azınlık vakıflarına tanınan mezarlık iade süreçleri, Necmeddin Alpi gibi bir devlet kurucusunun mezarının bulunduğu alanın kamulaştırılarak "Hazine/Vakıf mülkiyetine" geçirilmesi ve ihyası için hukuki bir dayanak (mütekabiliyet/eşitlik ilkesi) oluşturmalıdır.
3. **Vakfiyeye Sadakat İhlali:** Külliye'nin bir kısmının bugün "ev" olarak kullanılması, vakfiyedeki "*Eğitim ve ibadet dışında kullanılamaz*" şartının güncel bir ihlalidir.

Tapu Kaydı Analizi: Melik Eminüddin Vakfı (Ada 519, Parsel 1)

1. **Mülkiyetin Sahibi:** Tapuda malik kısmında "**MELİK EMİNETTİN VAKFI**" yazması, 5737 Sayılı Vakıflar Kanunu uyarınca bu taşınmazın bir "Mazbut Vakıf" olarak tescil edildiğini gösterir. Bu, mülkiyetin şahıslara geçmesinin önündeki en büyük hukuki engeldir.
2. **Nitelik:** Taşınmazın niteliği "**Cami**" olarak belirtilmiştir. Yüzölçümü olan **886,99 m²**, yapının sadece cami kısmını değil, muhtemelen hazire (mezarlık) veya medrese kalıntılarının bir kısmını da içine alan geniş bir alanı kapsamaktadır.
3. **Şerhler ve Korumalar:** * **01/10/1990:** Korunması gerekli kültür varlığı tescili.
 - o **22/08/2017:** 1. Derecede korunması gerekli taşınmaz kültür varlığı şerhi.
 - o **19/09/2018:** Kentsel Sit Alanı ilanı.
 - o Bu şerhler, yapının dokunulmazlığını hukuken perçinlemiş olsa da, çevre parsellerdeki mülkiyet kaymalarını (talanı) engellemekte tarihsel olarak geç kalındığının da bir işaretidir.

4. **Cins Değişikliği (2019):** 12/02/2019 tarihindeki işlem, 3402 sayılı Kadastro Kanunu ek 1. maddesi gereği yapılan bir yüz ölçüm ve cins düzeltmesidir. Bu durum, vakıf sınırlarının modern kadastro sisteminde yeniden netleştirildiğini gösterir.

Necmeddin İl Gazi ve "Kayıp Mezar" İz Sürümü

Necmeddin İl Gazi 'nin cenazesinin bu külliye/medrese/cami kompleksine defnedildiği bilgisini bu tapuyla birleştirdiğimizde şu çıkış yoluna ulaşıyoruz:

1. **Mezar Nerede?:** Tapuda kayıtlı olan bu **886,99 m²lik** alanın içerisinde, özellikle caminin kible duvarına yakın veya medrese eyvanına komşu olan kısımlar, Necmeddin İl Gazi 'nin mezarının bulunduğu "Meşhed" alanıdır.
2. **Hukuki İhlal:** Eğer bu 886 m²lik alanın dışında kalan, ancak tarihi vakfiyede külliyeyle ait olduğu belirtilen kısımlar bugün 518 veya 520 gibi komşu parsellerde "şahıs mülkiyeti" olarak görünüyorsa, işte burası kitabınızda anlatacağımız **"Kayıp Tapu"**dur.
3. **Vakfiyeye Sadakat:** 2011 düzenlemeleri cemaat vakıflarına bu tip sınır aşımı yapılan arazileri iade etme imkanı sunarken, Melik Eminüddin Vakfı'nın (Necmeddin İl Gazi 'nin defin alanı dahil) eksilen parçaları için neden benzer bir "ihya" süreci işletilmediği sorusu, kitabınızın en vurucu eleştirisi olacaktır.

Tapu Kaydı Analizi: Necmeddin Mah. (Ada 497, Parsel 1)

1. **Mülkiyet Statüsü (Talanın İspatı):** İlk tapunun aksine bu taşınmaz **"Şahıs Mülkiyetindedir"**. Artuklu Meliki Necmeddin İl Gazi 'nin adını taşıyan mahallede, **2.122,05 m²** gibi devasa bir alan (..... oğlu ve oğlu adına) tescil edilmiştir İsimler özel hayatın gizliği gereği Yazılmıştır.

2. **Taşınmazın Niteliği:** "*İçerisinde Çeşme Bulunan Kargir Ev Ve Sulu Bahçe*". Bu ibare, kitabınızda işlediğimiz **Necmeddin Külliyesi ve Maristan** sistemi için hayati önemdedir. Tarihi vakfiyelerde şifahaneyi besleyen su yolları ve bahçelerin, bugün "şahıs mülkiyetli sulu bahçe"ye dönüştüğünün resmi kanıtıdır.
3. **Kayıp Mezara Dair İpucu:** Necmeddin İl Gazi 'nın mezarının bulunduğu tahmin edilen Necmeddin Medresesi/Camisi çevresindeki bu denli büyük bir "bahçeli mülk", muhtemelen vakfın asıl **hazire (mezarlık)** veya **külliye müştemilatı** üzerine kurulmuştur.
4. **Edinme Sebebi (Satış ve Kadastro):**
 - o Bir hissedarın 2019 yılında "**Satış**" yoluyla mülkiyeti devralması, vakıf malının ticari bir meta haline geldiğini gösterir.
 - o Vakıf hukukunda "Vakıf malı satılamaz" ilkesi, burada 3402 sayılı Kadastro Kanunu ek maddeleriyle aşılmış ve tarihi emanet "şahıs tapusuna" evrilmiştir.

5737 Sayılı Kanun ve 2011 Düzenlemesi Işığında Eleştiri

Kitap ekinde bulunan (Vakıf Tapusu vs. Şahıs Tapusu)

Vakfiyeye Sadakat İhlali: 497/1 parseldeki "Sulu Bahçe", 12. yüzyılda Necmeddin İl Gazi tarafından muhtemelen kamu yararına (şifahane veya medrese geliri için) vakfedilmişti. 2008 tarihli 5737 sayılı kanun, bu tip "akar"ların mülkiyetini koruyamamış, kadastro yoluyla şahıslaşmasına göz yummuştur.

1. **Azınlık Vakıfları ile Kıyas:** 2011 düzenlemesiyle benzer durumdaki azınlık vakfı mülkleri "iade" kapsamına alınırken, Necmeddin İl Gazi 'nın mirası olan bu devasa alanın şahıslar arasında "satış" konusu olması, mülkiyet hukukundaki tarihi eşitsizliği belgeler.

Çıkış Yolu Analizi (Emanetin İzinde)

Bu parselin büyüklüğü (2 dönümden fazla) ve içindeki "Çeşme", buranın sıradan bir konut alanı olmadığını, külliyeinin su merkezli tedavi veya eğitim birimlerinden biri olduğunu kanıtlıyor.

Öneri: Bu iki tapuyu "**Hukuki Çelişki: Korunan Cami vs. Satılan Külliye Bahçesi**" başlığıyla işleyelim. Necmeddin İ Gazi 'nın kayıp mezarını ararken, bu tip "Sulu Bahçe" tescilli, medreseye komşu geniş parsellerin altındaki temel kalıntıları ve vakfiye sınırlarını sorgulamalıyız.

Mardin'in Kayıp Tapuları: Necmeddin Mahallesi 497/1 Analizi

- 1. Vakıf Akarının Şahsileşmesi:** Tapu kaydında taşınmazın niteliği "**İçerisinde Çeşme Bulunan Kargir Ev ve Sulu Bahçe**" olarak geçmektedir. 12. yüzyıl Artuklu vakfiyeleri (özellikle Necmeddin Alpi ve İlgazi dönemleri) incelendiğinde, bu denli büyük "sulu bahçelerin" ve "çeşmelerin" şahıs mülkü değil, külliyeinin giderlerini karşılayan birer "**vakıf akarı**" olduğu görülür.
- 5. İhlal:** 5737 Sayılı Kanun'un ruhuna aykırı olarak, bu geniş alanın mülkiyeti "..... oğlu" ve ".....oğlu" isimli şahısların üzerine (1/3 ve 2/3 hisseyle) tescil edilmiştir. İsimler özel hayatın gizliği gereği Yazılmıştır.
- 2. Necmeddin İ Gazi Kayıp Mezarı İçin Bir İpucu:** Necmeddin Medresesi ve Camisi'ne bitişik veya çok yakın olan bu **2 dönümlük bahçe**, muhtemelen tarihi külliyeinin **hazire (mezarlık)** veya **avlu** kısmıdır.
 - o **Analiz:** Mezarın "kayıp" olma sebebi, tam olarak bu tapuda görülen mülkiyet dönüşümüdür. Külliye müştemilatı parçalara ayrılmış, mezarlık alanı "bahçe" vasfıyla şahıslara satılmıştır. Tapudaki

"Satış" (14/06/2019) işlemi, bir emanetin ticari bir meta haline gelişinin belgesidir.

3. **Yasal Mevzuat ve "Vakfiyeye Sadakat" Çatışması:**

- **3402 Sayılı Kadastro Kanunu (Ek 1. Madde):** Tapudaki beyanlar kısmında bu kanuna atıf yapılması, 2017 ve 2019 yıllarında yapılan "cins değişikliği" ve "ölçüm" işlemlerinin, vakıf hukukunun tarihsel derinliğini gözetmeden, sadece modern haritacılık teknikleriyle mülkiyeti tescil ettiğini gösterir.
- **2011 Azınlık Düzenlemesi ile Kıyas:** Eğer bu parsel bir cemaat vakfına ait olsaydı, 2011'deki yasal düzenlemeyle "mezarlık veya ibadethane müştemilatı" sıfatıyla iade edilmesi gerekirdi. Ancak Necmeddin İl Gazi 'nın emaneti olan bu parselin şahıslar arasında el değiştirmesi, "vakfiyeye sadakat" ilkesinin güncel ihlalidir.

Çıkış Yolu Analizi (Hukuki ve Tarihi Tespit)

Bu parselin büyüklüğü ve merkezi konumu, Necmeddin İl Gazi ve Necmeddin İl Gazi'nin mezarının bu "Sulu Bahçe"nin altında kalmış olma ihtimalini en üst seviyeye çıkarmaktadır.

Öneri: Bu tapuyu, **"Emanetin Satışı: Necmeddin İl Gazi'nin Bahçesi"** başlığı altında inceleyelim. 519/1 parseldeki (Cami) vakıf tescili ile bu 497/1 parseldeki (Bahçe) şahıs tescilini yan yana koyarak; *"Cami kurtarılmış, ancak onu besleyen toprak ve kurucusunun mezarı satılmıştır"* tezi en güçlü tezdır.

Mardin’in Kalbinde Bir Vefa Borcu: Necmeddin İl Gazi Külliyesi’nin İhyası

Mardin Antik Kenti'nin banisi, Sultan Alparslan'ın manevi mirasını taşıyan torunu ve Kudüs Valisi Artuk Bey'in oğlu olan **Necmeddin İl Gazi** adına inşa edilen medrese, şehrin tarihsel kimliğinin en temel taşlarından biridir.

Günümüzde bir kısmı **özel mülkiyete geçmiş araziler** üzerinde kalan ve asli işlevinden uzaklaşmış olan bu kadim yapının; vakfiesine sadık kalınarak, modern kamulaştırma yöntemleriyle aslına uygun şekilde yeniden ihya edilmesi Mardin için paha biçilemez bir kazanç olacaktır.

Bu restorasyon ve yeniden yapım süreci, sadece taşların üst üste konulması değil; aynı zamanda:

- **Vakıf Hukukunun Tesisi:** 12. yüzyıldan günümüze ulaşan "Vakfiyeye Sadakat" ilkesinin yeniden hayat bulması,

- **Kayıp Mirasın Gün Yüzüne Çıkarılması:** Necmeddin İli Gazi'nin "emanet" hükmündeki kayıp mezarının ve medrese avlusunun işgallerden kurtarılması,
- **Kültürel Miras:** Anadolu'nun bu ilk "kentsel çekirdek" yapısının, Mardin'in turizm ve eğitim potansiyeline yeniden kazandırılması anlamına gelecektir.

Artuklu başkentinin kurucusu olan bu büyük devlet adamının mirasını şahıs bahçelerinden ve depo binalarından kurtararak bir külliye olarak ayağa kaldırmak, bölge tarihine karşı bir vefa borcudur.

Kaynakça ve Dipnotlar (Kitabınız İçin)

Dipnot [13]: Ara Altun, *Mardin'de Türk Devri Mimarisi*, s. 72-76. Altun, medresenin hazire bölümünün zamanla nasıl daraldığını ve mezar taşlarının bir kısmının yerinden söküldüğünü raporlamıştır.

Dipnot [14]: İbnü'l-Ezrak el-Fârikî, *Târîhu Meyyâfârikîn*, (Haz. Savran), s. 284. Müellif, Necmeddin Alpi'nin cenaze merasimini ve medresesindeki türbesine defnedilişini bizzat kaydetmiştir.

Dipnot [15]: 5737 Sayılı Kanun'un 7. Maddesi uyarınca; kurucusu belli olan vakıf taşınmazlarının "zilyetlik" ile iktisabı mümkün değildir. Necmeddin Medresesi çevresindeki özel mülkiyet iddiaları bu madde ışığında hukuken geçersizdir.

BÖLÜM 7

VAKIF ŞEHİR MARDİN’DE HÜSAMEDDİN TİMURTAŞ DEVRİ (1122 - 1154)

7.1. Siyasi Gelişmeler ve Devlet Yönetimi

Necmeddin İlgazi’nin vefatının ardından Mardin yönetimine geçen oğlu Hüsameddin Timurtaş, sadece askeri bir lider değil, aynı zamanda bölgenin imar faaliyetlerini vakıf kültürüyle taçlandıran bir devlet adamıdır. Kendi döneminde basılan ilk Artuklu sikkeleri (1147), iktisadi bağımsızlığın ve kurumsallaşmanın bir sembolü olmuştur.

7.2. Mühendislik Harikası Bir Vakıf Eseri: Malabadi Köprüsü

1147 yılında inşasına başlanan ve Necmeddin Alpı döneminde tamamlanan Malabadi (Batman Suyu) Köprüsü, döneminin en büyük taş kemer açıklığına sahip olmasıyla bir mühendislik dehasıdır.

Hukuki Not (5737 S.K. Madde 7): Malabadi Köprüsü gibi "Hayrat" niteliğindeki taşınmazlar, 2008 sayılı kanun uyarınca "mazbut vakıf" statüsünde korunmakta olup, satılamaz ve rehnedilemezler. Köprü üzerindeki odalar ve kervan konaklama alanları, vakfiyesindeki sosyal amaçlara uygun olarak günümüzde de kültürel miras kapsamında değerlendirilmektedir.

Evliya Çelebi’nin "mühendislik harikası" olarak tanımladığı, Albert Gabriel’in ise Ayasofya’nın kubbesiyle kıyasladığı bu eser, Artuklu vakıf sisteminin kamu hizmetine verdiği önemin en somut göstergesidir.

7.3. Kayıp Miras: Hüsamiyye Medresesi ve Külliyesi

Hüsameddin Timurtaş tarafından inşa edilen Hüsamiyye Medresesi, sadece bir eğitim kurumu değil, içinde zengin bir kütüphane ve Artuklu sultanlarının (Necmeddin Alpi, Melik Mansur, Melik Davud) metfun olduğu bir türbe haziresidir.

Güncel Tespitler ve Hukuki Durum: 2009 ve 2019 yıllarında Gül Mahallesi'ndeki istinat duvarının yıkılmasıyla ortaya çıkan mimari izler (çeşmeli eyvan kalıntıları), medresenin tam konumunu doğrulamaktadır. 1892 tarihli Osmanlı arşiv belgeleri (Nezâret-i Evkâf-ı Hümayûn kayıtları), Şeyh Muhammed el-Farisi hazretlerinin kabrinin ve mescidinin bu külliye ile bitişik olduğunu kanıtlamaktadır.

Vakıflar Kanunu Işığında Değerlendirme: 2008 tarihli kanunun **15. maddesi** (Vakıf Kültür Varlıklarının Korunması) ve **30. maddesi** (Vakıf Yoluyla Meydana Gelen Taşınmazlar) uyarınca;

1. **Mülkiyet Devri:** Vakıf yoluyla meydana gelmiş olup da hazineye veya belediyelere geçen taşınmazlar (örneğin okul arazisi haline getirilen alanlar), aslına rücu ettirilerek Vakıflar Genel Müdürlüğü adına tescil edilmelidir.
2. **İmar ve Restorasyon:** Metinde belirtilen Dumlupınar İlkokulu ve eski hükümet konağı civarındaki kalıntılar, kanunun 7. maddesi gereği "vakıf kültür varlığı" olarak tescilli olduğundan, acilen koruma altına alınmalı ve bilimsel kazı süreçleri başlatılmalıdır.
3. **Mezarlıklar ve Hazireler:** Kanun, vakıf mezarlıklarının amacına aykırı kullanımını yasaklamaktadır. Sahabe ve Sultan

kabirlerinin bulunduğu bu alanın ihyası hukuki bir zorunluluktur.

7.4. Dinler Arası Hoşgörü ve Sosyal Barış

Timurtaş döneminde Süryanilere ait Bar Savmo Manastırı'nın Haçlılarca yağmalanması üzerine Artuklu yönetiminin gösterdiği korumacı tutum, bölgedeki "sadık tebaa" ilişkisini pekiştirmiştir. Mor Yuhanon tarafından 50 kilisenin onarılmasına izin verilmesi, Artuklu vakıf medeniyetinin birlikte yaşama kültürüne (plüralizm) katkısını göstermektedir.

Mardin’in İmar Dehası: Hüsameddin Timurtaş İçin Vefa ve İhya Vizyonu

1. Tarihsel Adalet ve Vakıf Mirasına Sadakat

Necmeddin İlgazi'nin oğlu ve Mardin Artuklularının en istikrarlı döneminin lideri olan **Hüsameddin Timurtaş**, bölgeyi sadece kılıçla değil, sikkeler ve devasa yapılarla mühürlemiş bir devlet

adamıdır. Bugün, mezarının bulunduğu **Hüsamiye Medresesi**'nin bir kısmının özel mülkiyet ve bakımsızlık altında olması, tarihsel bir vefa borcu doğurmaktadır.

- **Kazanım:** Hüsamiye Külliyesi'nin ihyası, Artuklu kimliğini somutlaştıracak ve 12. yüzyılın iktisadi ve bilimsel gücünü modern Mardin'e taşıyacaktır.

2. "Eski Mardin" Dokusuna ve Turizmine Canlılık

Hüsamiye Medresesi, Mardin'in "Gül Mahallesi" olarak bilinen bölgesinde, Artuklu sultanlarının metfun olduğu en önemli hanedan kabristanlarından biridir.

- **Kazanım:** Dumlupınar İlkokulu ve eski Hükümet Konağı civarındaki kalıntıların bilimsel kazıyla gün yüzüne çıkarılması, Mardin'de kesintiye uğrayan "Anıt Eserler" zincirini tamamlayacak, turistler için yeni bir inanç ve tarih rotası oluşturacaktır.

3. Mühendislik ve Estetiğin Sembolü: Malabadi Ruhü

Hüsameddin Timurtaş denince akla gelen ilk eser, mühendislik harikası **Malabadi Köprüsü**'dür. Bu devasa taş kemer, Artuklu vakıf sisteminin kamu hizmetine verdiği önemin zirvesidir.

- **Kazanım:** İhya edilecek külliye veya anıt alanında, Malabadi Köprüsü'nün mimari detaylarına (taş işçiliği, aslan ve insan figürlü kabartmalar) atıfta bulunularak; Türklerin mühendislik, astronomi ve sanat alanındaki dünya mirasına katkısı vurgulanabilir.

4. Hukuki Koruma ve Arkeolojik Keşif

5737 Sayılı Vakıflar Kanunu'nun 30. maddesi uyarınca, vakıf yoluyla meydana gelmiş ancak zamanla şahıs veya kurum

mülkiyetine geçmiş alanların aslına rücu ettirilmesi bir zorunluluktur.

- **Kazanım:** Hüsamiyye Külliyesi odaklı bir "Kentsel Koruma Projesi", toprak altında kalmış eyvanları, Şeyh Muhammed el-Farisi'nin kabrini ve sultan türbelerini gün yüzüne çıkararak Mardin'i açık hava müzesi kimliğine bir adım daha yaklaştıracaktır.

Proje İçin Vizyon Önerisi: "Timurtaş Hanedan Meşhedi ve Vakıf Parkı"

Bu proje, sadece bir türbe değil, Artuklu'nun hoşgörü ve bilim vizyonunu yansıtan bir "**Kültürel Bellek Alanı**" olarak tasarlanmalıdır:

- **Mimari:** Malabadi Köprüsü'nün ikonik taş kemer estetiğini ve Artuklu sikkelerindeki figüratif sanatı yansıtan, medrese formunda bir anıt yapı.
- **Konum:** Mardin Eski Şehir’de, Hüsamiyye Medresesi'nin tespit edilen tarihsel temelleri üzerinde, çevredeki betonarme işgallerden arındırılmış bir alan.
- **İçerik:**
 - Hüsameddin Timurtaş ve Necmeddin Alpı gibi sultanların **temsili lahitleri**.
 - **Artuklu Nümizmatik (Sikke) Galerisi:** Timurtaş döneminde basılan ilk sikkelerin sergilendiği bir alan.
 - **Dijital Kitabeler:** Artukluların Süryani ve Müslüman tebaaya yönelik gösterdiği plüralist (çok sesli) yönetim anlayışını anlatan bilgilendirme panoları.

BÖLÜM 8

ARTUKLU NECMEDDİN ALPI DÖNEMİ (1154 - 1176)

İkinci Necmeddin Devri: Refah, Adalet ve İmar

8.1. Siyasi Evlilikler ve Diplomatik İttifaklar

Necmeddin Alpi dönemi, stratejik evlilikler yoluyla kurulan güçlü ittifaklarla karakterize edilir. 1146 yılında Ahlatşahı II. Sökmen'in kız kardeşi **Hatun** ile evlenmesi, Artuklu-Ahlatşah ilişkilerini akrabalık bağıyla perçinlemiş; bu evlilikten doğan **II. Kutbeddin İlgazi**, her iki hanedanın kültürel mirasını şahsında birleştirmiştir. Bu akrabalık ağları (Saltuklular ve Ahlatşahlar ile kurulan bacanaklık ilişkileri), bölgedeki Türk siyasi birliğinin tesisi açısından hayati rol oynamıştır.

8.2. Siyasi Durum ve Meyyafârikîn (Silvan) İmarı

Alpi devrinde Meyyafârikîn, Mardin Artukluları'nın stratejik bir merkezi konumundaydı. 1160 yılında yanan ünlü **Sûku'l-Kubbe (Kubbe Çarşısı)**, Necmeddin Alpi tarafından süratle yeniden inşa edilmiştir.

1. **Dâr ul-Acemiye:** Yabancı elçiler ve konuklar için inşa edilen bu "Yabancılar Konağı", dönemin diplomatik protokolüne verilen önemin ve devletin misafirperverlik vizyonunun vakıf temelli bir göstergesidir.
2. **Malabadi Köprüsü:** Babası Timurtaş zamanında başlanan bu muazzam eser, 1154 yılında Alpi tarafından tamamlanmış ve bölge ticaretinin can damarı haline getirilmiştir.

8.3. Bilim, Kültür ve Dinler Arası İlişkiler

İbnü'l-Ezrak'ın kayıtlarına göre; Necmeddin Alpi dönemi, halkın en yüksek seviyede refah ve huzur bulduğu bir "altın çağ"dır.

1. **Tercüme Faaliyetleri:** Süryaniceden Arapçaya yapılan tercümeleler, Artuklu sarayının sadece askeri değil, entelektüel bir merkez olduğunu kanıtlamaktadır.
2. **Hoşgörü:** Süryani kaynaklarının da teyit ettiği üzere, Hristiyan tebaaya karşı sergilenen adaletli tutum, bölgedeki sosyal barışın temelini oluşturmuştur.

8.4. Kitabeler ve Türk Kimliği

Necmeddin Alpi, kitabelerinde "**Alp İnanç Kutluğ Beg**" gibi Türkçe unvanları kullanan nadir Artuklu hükümdarlarındanadır. Bu durum, onun İslam medeniyeti içindeki yüksek konumunun yanı sıra köklü Türk geleneklerine olan bağlılığını da simgeler.

Hukuki Not (5737 S.K. Kapsamında Hüsamiyye Medresesi): Metninizde belirttiğiniz üzere, Necmeddin Alpi'nin kabrinin de bulunduğu **Hüsamiyye Medresesi**'nin 2023 itibarıyla harap durumda olması, **5737 sayılı Vakıflar Kanunu'nun 7. ve 15. maddeleri** uyarınca Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün (VGM) ivedilikle müdahale etmesini gerektiren bir durumdur.

1. **Restorasyon Yükümlülüğü:** Kanun, vakıf kültür varlıklarının aslına uygun ihyasını devletin asli görevi sayar.
2. **Mezar ve Hazirelerin Korunması:** "Kubbet u's-Sultan" ve Hüsamiyye Medresesi haziresindeki hükümdar kabirleri, milli mirasın ayrılmaz parçasıdır ve koruma statüsü altındadır.

Artuklu Mimarisinin Zirvesi: Necmeddin Alpi Dönemi ve Malabadi Mirası

Bu görsel, **12. yüzyıl Anadolu Türk Tarihi**'nin en müreffeh dönemlerinden biri olan **Necmeddin Alpi (1154-1176)** devrini, Artuklu vakıf medeniyetinin temel taşlarıyla simgelemektedir. Görselin odağında yer alan ve babası Hüsameddin Timurtaş tarafından başlatılıp 1154 yılında Necmeddin Alpi tarafından tamamlanan **Malabadi Köprüsü**, sadece bir geçiş güzergâhı değil; döneminin en geniş taş kemer açıklığına sahip bir mühendislik harikasıdır.

Görseldeki Tematik Unsurlar ve Kaynakça:

- Mimari ve Mühendislik:** Görselde, Malabadi Köprüsü'nün yanı sıra Silvan'da (Meyyafârîkîn) Necmeddin Alpi tarafından yeniden inşa edilen **Süku'l-Kubbe (Kubbe Çarşısı)** ve yabancı diplomatlar için kurulan **Dâr ul-Acemiye** gibi stratejik yapılar betimlenmiştir. Bu yapılar, Artuklu Devleti'nin dış dünyaya

- açık, konuksever ve ticaret odaklı vizyonunu yansıtır (**Kaynak: İbnü’l-Ezrak, Târîhu Meyyâfârikîn**).
2. **Kültürel Kimlik ve Unvanlar:** Necmeddin Alpı, kitabelerinde kullandığı "**Alp İnanç Kutluğ Beg**" gibi öz Türkçe unvanlarla, İslam medeniyeti içindeki yüksek konumunu köklü Türk gelenekleriyle birleştirmiştir (**Kaynak: Ara Altun, Mardin’de Türk Devri Mimarisi**).
 3. **Hukuki ve Tarihsel İhya (5737 S.K.):** Görselin ön planında yer alan arkeolojik kazı ve kamulaştırma betimlemeleri, bugün büyük ölçüde tahrip olmuş veya özel mülkiyete geçmiş olan **Hüsamiyye Medresesi** ve bünyesindeki **Hükümdar Kabirlerine (Kubbet u’s-Sultan)** dikkat çekmektedir. 2008 tarihli Vakıflar Kanunu'nun 7. ve 15. maddeleri uyarınca, bu alanların tespiti ve aslına uygun ihyası devletin ve vakıf hukukunun asli bir yükümlülüğüdür.
 4. **Sosyal Barış ve Çoğulculuk:** Görseldeki farklı tebaaların etkileşimi, Necmeddin Alpı döneminde Süryani ve Müslüman toplumlar arasındaki barışı, Süryaniceden Arapçaya yapılan tercüme faaliyetlerini ve dini mekanlara gösterilen korumacı tutumu simgelemektedir (**Kaynak: Süryani Mihail Kroniği**).

BÖLÜM 9

BİRİNCİ KUTBEDDİN İLGAZİ DÖNEMİ (1176-1184)

Mardin'in Kalbi: Ulu Cami, Sosyal Adalet ve Vakıf Medeniyeti

9.1. Siyasi Panorama ve "Adaletle Hükmetme" Prensibi

Necmeddin Alpi'nin vefatıyla 1176'da tahta geçen oğlu I. Kutbeddin İlgazi dönemi, dış siyasette Eyyubi baskısı ve Anadolu Selçukluları ile ittifak arayışlarıyla geçse de; iç politikada **Ali Emiri**'nin ifadesiyle "lütf ve adaletle doğudan batıya adından söz ettiren" bir dönem olmuştur. Bu dönemin en somut mirası, şehrin silüetini belirleyen devasa vakıf eserleridir.

9.2. Mardin Ulu Camii: Mimari Sembol ve Tartışmalı Tarihlendirme

Mardin'in topoğrafyasına ustalıkla yerleştirilen Ulu Cami, bölgedeki "mihrap önü kubbeli enine gelişen cami" tipolojisinin öncüsüdür.

1. **Çifte Minare Meselesi:** Vakfiyesinde açıkça "iki uzun minare" (minareteyni tavileteyn) ibaresi geçmesine rağmen, günümüze sadece doğudaki minare ulaşmıştır. 1400 yılındaki Timur istilasında yıkıldığı rivayet edilen batı minaresinin yokluğu, Mardin halk belleğinde "Zinciriye" söylencelerine zemin hazırlamıştır.
2. **Yivli Kubbe Geleneği:** Dıştan dilimli (yivli) kubbe tekniği ilk kez bu yapıda kullanılmış; bu estetik tercih daha sonra Mardin Artuklu mimarisinin karakteristik mührü haline gelmiştir.

9.3. 1186 Tarihli Vergi Muafiyet Kitabesi: İktisadi İnkılap

Kutbeddin Gazi'nin oğlu **Hüsameddin Yavlak Arslan** tarafından caminin doğu duvarına kazıtılan kitabe, sadece bir taş değil, dönemin "Serbest Ticaret Bölgesi" ilanidir.

1. **İpekyolu Canlandırması:** Pazar vergilerinin (mükûs) ve ağır yükümlülüklerin kaldırılması, Mardin’i tüccarlar için bir cazibe merkezi yapmış; bu mali politika demografik yapıyı ve şehir ekonomisini hızla büyötmüştür.

9.4. Hatuniye (Sitti Radviye) Medresesi ve Kadem-i Saadet

Kutbeddin İlgazi'nin annesi **Sitti Radviye** adına inşa edilen bu yapı, Türk-İslam geleneğinde kadının vakıf kuruculuğundaki rolünü simgeler.

1. **Mimari Özellikler:** İki katlı, iki eyvanlı ve açık avlulu yapısıyla klasik Artuklu medrese şemasını yansıtır. Türbe bölümündeki "Cennet ve Cehennem" mihrapları, süsleme sanatı açısından eşsizdir.
2. **Kutsal Emanetler:** Medrese içinde muhafaza edilen **Kadem-i Saadet (Ayak İzi)**, yapıyı manevi bir ziyaretgâh haline getirmiştir. Artuk Bey döneminden itibaren ailede bulunması ve Kutbeddin tarafından buraya konulması rivayeti, tarihi süreklilik açısından daha tutarlı bir zemine oturmaktadır.

9.5. Vakfiyenin Detayları ve Sosyal Hizmetler

Ceylan derisi üzerine yazılı 1216 tarihli vakfiye, Artuklu bürokrasisinin mükemmelliğini gösterir.

1. **Meslek Grupları:** Mimar, marangoz, süpürgeci ve kandilciye kadar her personelin yevmiyesinin (gümüş eşrefi) belirlenmiş olması, profesyonel bir vakıf yönetimini kanıtlar.

2. **Şehir Dokusu:** Vakfedilen "Ot pazarı dükkanları", "Sultan Bağları" ve "Cuneyne Bostanları", caminin sadece ibadet değil, devasa bir iktisadi işletmenin merkezi olduğunu göstermektedir.

9.6 Mardin Ulu Camii Vakfiyesi (H. 573 / M. 1177-78)

Bu vakfiye, sadece bir ibadethanenin değil, devasa bir şehir kompleksinin işletme kılavuzudur. Vakfiyenin giriş kısmında Kutbeddin İlgazi'nin soy kütüğü "**Kutbeddin İlgazi b. Necmeddin Alpi b. Timurtaş b. Artuk**" şeklinde zikredilerek meşruiyet vurgulanır.

Vakfedilen Taşınmazlar (Akarlar)

Vakfiyede kayıtlı olan mülkler, Mardin'in o dönemdeki ticari merkezlerini (çarşılarını) coğrafi olarak belirlememize olanak sağlar:

Vakıf Malı (Akar)	Adet / Miktar	Konum / Detay
Dükkânlar	5 Adet	Ot pazarı (Sınırı: Batı minaresine bitişik)
Dükkânlar	6 Adet	Ot pazarı (Sınırı: Güney minaresine bitişik)
Dükkânlar	9 Adet	Kılıçlar Çarşısı (Suyu ve müstemilatı ile)

Vakıf Malı (Akar)	Adet / Miktar	Konum / Detay
Dükkânlar	8 Adet	Marangozlar Çarşısı
Dükkânlar	9 Adet	Bakkallar Çarşısı (Zımmi Sergü dükkanı dahil)
Sultan Bağları	7 Bağ	Cosak Vadisi (Birbirine bitişik, sınırları mahfuz)
Cuneyne Bostanları	6 Bostan	Bahçeler Vadisi (Akarsuları ile birlikte)
Karataş Köyü	3 Bağ	Mardin mülhakatından
Konut/Hane	8 Daire	Caminin güneyinde, gusülhanesi olan kompleks

1-Vakıf Personeli ve Bordro Sistemi

Vakfiyede en dikkat çekici nokta, personelin görev tanımları ve günlük ücretlerinin (Eşrefi/Şahi cinsinden) milimetrik hesabıdır:

1. **Muvakkit ve Yardımcısı:** Namaz vakitlerini belirlemek için (Astronomi bilgisi şartı).
2. **Müderrisler:** Hem Hanefi hem Şafi mezhebi için ayrı kürsüler.
3. **Kılıç Veren (Sahib-i Seyf):** Cuma hutbesine kılıçla çıkan hatibe bu kılıcı takdim eden görevli (Artuklu askeri geleneğinin vakfa yansıması).
4. **Su Hizmetlileri:** İbrikdar ve damlara bakan görevliler (Mardin'in su sorunu nedeniyle su yapılarının korunmasına verilen önem).

2. Taş Vakfiyeler ve Vergi Muafiyet Metinleri (H. 582 / M. 1186)

Ulu Cami'nin doğu kapısındaki taş üzerinde yer alan "Vergi Muafiyet Kitabesi", aslında bir "Vakıf Şehir" beratıdır. Metnin can alıcı kısımları şöyledir:

"Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla... Melik el-Mansur Hüsameddin Yavlak Arslan, halkın üzerinden şu ağır vergileri (mükûs) kaldırdı: Tahıl vergisi, pazar bacı ve dükkân resmi... Kim ki bu adaleti bozarsa Allah'ın laneti üzerine olsun."

Bu metin, vakfın gelir modelini dükkân kiralalarına sabitleyip, halkın üzerinden doğrudan vergileri çekerek **iktisadi bir canlanma** hedeflediğini gösterir.

3. Hatuniye (Sitti Radviye) Medresesi Vakıf Kayıtları

Hatuniye Medresesi'nin en önemli belgesi, girişin doğusundaki pencerelerin üstünde yer alan ve duvara kazınmış olan **H. 602 (M. 1206)** tarihli vakfiye özetidir.

Vakfiyede Geçen Önemli Yapılar:

1. **Savur kapı Hamamı (Bab'ul Sur):** Medresenin en büyük gelir kaynağı olarak ilk sırada zikredilir.
2. **Dükkânlar ve Hanlar:** Medrese çevresindeki ticari alanlar.
3. **Kadem-i Saadet Hizmeti:** Kutsal emanetin korunması, temizliği ve ziyarete açılması için özel tahsisat ayrılmıştır.

4. Kaynak Analizi ve Değerlendirme

1. **İbrahim Artuk (1944):** "Mardin Artuklu Amelî ve İlmî Eserleri" çalışmasında, vakfiyedeki gümüş eşrefi miktarının o günkü alım gücünü hesaplamış ve vakfın çok zengin bir bütçeye sahip olduğunu ortaya koymuştur.
2. **Sadi Bayram (2007):** Vakfiyenin tam dökümünü vererek, Artuklu dönemindeki "Mütevelli" atama usullerinin (aile içi öncelik) hanedan devamlılığı için nasıl kullanıldığını analiz etmiştir.

5. Artuklu Vakıf Şehir Yönetimi: Personel ve Ücret Tablosu

Vakfiyede adı geçen meslek grupları, aslında 12. yüzyıl Mardin’inde bir "Sosyal Hizmetler Kampüsü"nü nasıl yönetildiğini göstermektedir. Ücretler, o dönemin istikrarlı para birimi olan **Gümüş Eşrefi** üzerinden belirlenmiştir.

Görevli Unvanı	Görev (Fonksiyonu)	Tanımı	Günlük Ücret (Örn.)
Mütevelli	Vakıf Yöneticisi (İdari ve Mali Sorumlu)		3 Gümüş Eşrefi

Görevli Unvanı	Görev Tanımı (Fonksiyonu)	Günlük Ücret (Örn.)
Müderris (Hanefi-Şafi)	Akademik Kadro (Hukuk ve Din Bilimleri)	1'er Gümüş Eşrefi
Sahib-i Seyf (Kılıç Veren)	Protokol Görevlisi (Devlet Temsili)	1/8 Gümüş Eşrefi
Muvakkit ve Yardımcısı	Astronomi ve Zaman Yönetimi Uzmanı	1/8 Gümüş Eşrefi
Muhaddis ve Vaiz	Sosyal Eğitim ve İrşad Görevlisi	1/8 Gümüş Eşrefi
Mimar ve Marangoz	Teknik Bakım ve Onarım Ekibi	1/8 Gümüş Eşrefi
Cabi ve Katip	Gelir Tahsilatı ve Muhasebe Kaydı	1/2 Gümüş Eşrefi
İbrikdar ve Kandilci	Hijyen ve Aydınlatma Hizmetleri	1/8 Gümüş Eşrefi

Görevli Unvanı	Görev (Fonksiyonu)	Tanımı	Günlük Ücret (Örn.)
Bevvab (Kapıcı)	Güvenlik ve Giriş-Çıkış Kontrolü		1/2 Gümüş Eşrefi

Analiz: Mütevelliyeye ödenen 3 Eşrefi, en yüksek idari maaşı temsil ederken; teknik personelin (Mimar/Marangoz) maaşının süreklilik arz etmesi, Artuklu vakıf sisteminin "**Sürdürülebilir Koruma**" ilkesini o dönemden benimsediğini kanıtlar.

6. Yavlak Arslan’ın Vergi Reformu ve Bugünkü Ekonomik Karşılığı

1186 tarihli "Vergi Muafiyet Kitabesi"nde kaldırılan vergilerin analizi, Artukluların Mardin’i nasıl bir "Serbest Ticaret Şehri"ne dönüştürdüğünü açıklar.

Kaldırılan Vergi (Orijinal Adı)	Bugünkü Ekonomik/Hukuki Karşılığı	Sektörel Etkisi
Mükûs-ı Tahıl (Zahire Vergisi)	Tarımsal Gelir ve Satış Vergisi (KDV/Stopaj)	Gıda güvenliği ve ucuz ekmek.
Bâc-ı Pazar (Pazar Resmi)	İşgaliye Harcı ve Belediye Rüsumları	Yerel esnafın rekabet gücünün artışı.

Kaldırılan Vergi (Orijinal Adı)	Bugünkü Ekonomik/Hukuki Karşılığı	Sektörel Etkisi
Mükûs-ı Dükkân	Kira Stopajı veya Ticari Kazanç Vergisi	Yatırımcı tüccarın şehre çekilmesi.
Ölçü ve Tartı Vergisi	Damga Vergisi ve Muayene Harçları	Şeffaf ve dürüst ticaretin teşviki.

Ekonomik Yorum:

Yavlak Arslan'ın bu hamlesi bugün için "**Vergi Tatili**" (**Tax Holiday**) veya "**Özel Endüstri Bölgesi**" statüsü verilmesiyle eşdeğerdir.

1. **Tüketici Üzerindeki Etkisi:** Vergilerin kaldırılması arzı artırmış, fiyatları düşürmüştü ve Mardin halkının refah seviyesini yükseltmiştir.
2. **Vakıf Gelirleri Üzerindeki Etkisi:** Devlet doğrudan vergi almaktan vazgeçmiş, ancak canlanan ticaret sayesinde vakıf mülkü olan dükkânların kiralari artmış; böylece vakıf sistemi hazineye yük olmadan kendi kendini finanse etmeye devam etmiştir.

7. "Zımmi Sergü Dükkânı" Üzerine Sosyolojik Not

Vakfiyede geçen "**Zimmi Sergü Dükkânı**" ibaresi altı çizilmesi gereken bir noktadır. Bir Artuklu hükümdarının, cami vakfiyesine bir gayrimüslim esnafın adını ve mülkiyet sınırlarını dahil etmesi; **5737 sayılı Vakıflar Kanunu**'nun ruhunda da bulunan "hayırda süreklilik ve ayırım gözetmeksizin hizmet" ilkesinin 850 yıl önceki tescilidir.

Mardin'in Kalbi: Birinci Kutbeddin İl gazi Dönemi ve "Vakıf Şehir" Modeli

Bu görsel, **Mardin Artuklu Devleti**'nin en parlak dönemlerinden biri olan **I. Kutbeddin İl gazi (1176-1184)** devrini ve bu dönemin günümüze ulaşan (veya kaybolan) devasa vakıf mirasını tematik olarak canlandırmaktadır. Görsel, bir ibadethanenin ötesinde, Mardin'in nasıl profesyonelce yönetilen bir "Sosyal Hizmetler Kampüsü" olduğunu belgelemektedir.

Görseldeki Tematik Bileşenler ve Tarihsel Dayanaklar:

1. **Mardin Ulu Camii ve Çifte Minare:** Vakfiyesinde (H. 573) açıkça belirtilen "**iki uzun minare**" (**minareteyni tavileteyn**) ibaresine dayanılarak, cami aslına uygun çifte minareli haliyle betimlenmiştir. Bu, Timur istilasıyla yok olan batı minaresinin ihyasına yönelik bir mimari vizyondur (**Kaynak: Mardin Ulu Camii Vakfiyesi**).
2. **İktisadi İnkılap ve Vergi Muafiyeti:** Görseldeki tablolar, 1186 tarihli taş kitabeye dayanan vergi reformunu temsil eder. **Mükûs-ı Tahıl (Zahire Vergisi)** ve **Bâc-ı Pazar (Pazar Resmi)** gibi yüklerin kaldırılmasıyla Mardin, döneminin "Serbest Ticaret Bölgesi" haline getirilmiştir (**Kaynak: Ulu Cami Doğu Kapısı Kitabesi**).
3. **Vakıf Personeli ve Bordro Sistemi:** Görseldeki figürler; Mütevellî'den Astronomi uzmanı **Muvakkit'e**, Cuma protokolünden sorumlu **Sahib-i Seyf'ten** teknik bakım yapan **Mimar'a** kadar geniş bir kadroyu simgeler. Her birinin maaşının gümüş eşrefi üzerinden belirlenmiş olması, Artuklu bürokrasisinin gücünü gösterir (**Kaynak: İbrahim Artuk, Mardin Artuklu Amelî ve İlmî Eserleri**).
4. **Zımmi Sergü Dükkânı:** Vakfiyede adı geçen gayrimüslim esnafın mülkiyet sınırlarının tescil edilmesi, Artuklu yönetimindeki dinler arası hoşgörünün ve sosyal adaletin en somut belgesidir (**Kaynak: 1216 tarihli Ceylan Derisi Vakfiye**).
5. **Hatuniye Medresesi ve Kadem-i Saadet:** Arka planda yer alan Hatuniye Medresesi, Kutbeddin'in annesi **Sitti Radviye'nin** vakıf kuruculuğundaki rolünü ve kutsal emanetlere (Ayak İzi) verilen önemi temsil eder.

Sonuç: Bu çalışma, I. Kutbeddin İlgazi'nin mirasını sadece taş bir yapı olarak değil; maaş bordrosu, vergi reformu ve mülkiyet hukuku olan yaşayan bir "**Vakıf Medeniyeti**" olarak ortaya koymaktadır. 5737 sayılı kanun uyarınca, vakfiyedeki tüm bu "akar" ve "hayrat"ların korunması milli bir sorumluluktur.

BÖLÜM 10

HÜSAMEDDİN YAVLAK ARSLAN DÖNEMİ (1184 - 1201)

Bir Naibin Gölgesinde İstikrar ve Vergi Reformu

10.1. Vesayet Dönemi ve Nizameddin Alp Kuş’un Nüfuzu

Kutbeddin II. İlgazi'nin vefatıyla çocuk yaşta tahta çıkan Yavlak Arslan'ın saltanati, aslında naibi **Nizameddin Alp Kuş**'un yönetim becerisiyle şekillenmiştir. Ahlatşahların himayesinde geçen bu dönemde Alp Kuş, sadece bir vasi değil, kitabelerde hükümdar unvanlarıyla anılacak kadar kudretli bir figür olarak öne çıkmıştır.

10.2. Eyyubi Kuşatmaları ve Mardin’in Direnişi

Selahaddin Eyyubi'nin vefatı sonrası bölgede artan Eyyubi baskısı, Mardin'i tarihin en zorlu kuşatmalarından biriyle karşı karşıya bırakmıştır.

1. **1199 Savunması:** El-Âdil'in kuşatması sırasında açlık ve hastalıkla sınanan Mardin halkı, Musul atabeyinin yardımıyla büyük bir mukavemet göstermiş ve şehri teslim etmekten kurtulmuştur.
2. **1202 Tabiyeti:** Ancak bitmek bilmeyen saldırılar sonucu Artuklular, Eyyubi üstünlüğünü kabul ederek; hutbede adlarını okutmak ve ağır bir haraç ödemek şartıyla varlıklarını sürdürebilmişlerdir.

10.3. 1186 Tarihli Vergi İnkılabı: "Meün" ve "Müküs"ün Kaldırılması

Mardin Ulu Camii'nin doğu duvarında yer alan ve halk arasında büyük bir bayram havası yaratan bu emirname, Artuklu mali tarihinin en önemli belgesidir.

1. **Kaldırılan Vergiler:** Şehir etrafındaki bostanlardan alınan **Meün** (erzak vergisi) ve halkın belini büken ağır gümrük resmi olan **Müküs**, bu kararname ile ilga edilmiştir.
2. **İdari Denetim:** Kitabede kadı, vali ve muhtesiblerin (Hisbe) haksız kazanç sağlamasının yasaklanması, Artukluların kamusal ahlaka ve ticaret disiplinine verdiği önemi gösterir.

10.4. Nümismatik İzler: Türk İkonografisi ve Kızagan Tengri

Hüsameddin Yavlak Arslan adına basılan sikkeler, Türk mitolojisi ve savaşçı kimliğinin birer madeni vesikasıdır.

1. **Mars Figürü:** Sikke üzerinde bağdaş kurup oturan, bir elinde kılıç, diğerinde kesik baş tutan Türk savaşçısı tasviri, Mars (Kızagan Tengri) sembolizmidir.
2. **Kızıl Elma (Küre):** Selahaddin Eyyubi sikkelerinde de görülen "Küre" tutan figür, Türklerin kadim "Dünya Hâkimiyeti" mefkûresini temsil eder.

10.5. Tarihsel Bir Paradoks: Eyyubi-Artuklu Mücadelesi

Eyyubilerin etnik kökeni ve hanedan isimleri (Turan Şah, Tuğtekin, Böri), bu mücadelenin aslında iki Türk gücü arasındaki bir siyasi hâkimiyet savaşı olduğunu kanıtlar.

1. **Türk'ün Türk ile İmtihanı:** Selahaddin Eyyubî'nin ailesiyle Türkçe konuştuğuna dair **Üsame İbn Münkız**'ın kayıtları, bölgedeki Türk kimliğinin ne kadar baskın olduğunu, ancak siyasi rekabetin bu kimliği nasıl yıpratıldığını acı bir şekilde ortaya koyar.

gerçekleştirilen zorlu kuşatmayı temsil eder. Şehir, açlık ve hastalığa rağmen teslim olmamış, Musul atabeyinin yardımıyla bu zorlu sınavı aşmıştır (**Kaynak: İbnü'l-Esîr, el-Kâmil fi't-Târîh**).

3. **Nümismatik İzler ve Mars (Kızagan Tengri) Figürü:** Görselin sağ bölümünde yer alan dev sikkeler, Yavlak Arslan döneminin özgün ikonografisini gösterir. Bir elinde kılıç, diğerinde kesik baş tutan bağdaş kurmuş Türk savaşçısı, **Mars (Kızagan Tengri)** sembolizmidir ve Türklerin savaşçı kimliğini mühürlemektedir (**Kaynak: İbrahim Artuk, Artuklu Sikkeleri**).
4. **Türk'ün Türk ile İmtihanı:** Görseldeki diplomatik sahneler, Eyyubi ve Artuklu güçleri arasındaki siyasi rekabeti simgeler. Dönemin kaynakları, bu mücadelenin aslında aynı dili konuşan ve aynı soydan gelen iki Türk gücü arasındaki bir hâkimiyet savaşı olduğunu kanıtlamaktadır (**Kaynak: Üsame İbn Münkız Kayıtları**).
5. **Hukuki Koruma (5737 S.K.):** Alt kısımda yer alan kazı ve ihya alanları, Yavlak Arslan'ın naibi **Nizameddin Alp Kuş'un** ve hanedanın diğer üyelerinin anısını taşıyan, ancak bugün bir kısmı özel mülkiyete geçmiş olan yapıların aslına rücu ettirilmesi gerekliliğini vurgular.

Sonuç: Bu çalışma, Yavlak Arslan dönemini sadece bir askeri tabiyet dönemi olarak değil; vergi reformuyla halkın nefes aldığı, Türk ikonografisinin sikkelerle dünyaya haykırıldığı ve kuşatmalara karşı sarsılmaz bir *****Mardin Direnişi*****'nin yaşandığı bir dönem olarak ortaya koymaktadır.

BÖLÜM 11

MANSUR NASREDDİN ARTUK ARSLAN DÖNEMİ

(1201-1239)

Vesayetten İstiklale: İlim, Sanat ve Vakıf Medeniyeti

11.1. Siyasi Mücadele ve Vesayetin Sonu

Hüsameddin Yavlak Arslan’ın vefatıyla tahta çıkan Mansur Nasreddin, saltanatının ilk yıllarında naibi **Nizameddin Alp Kuş**’un baskıcı yönetimi altında kalmıştır. 1205 yılında bizzat gerçekleştirdiği bir hamleyle vesayete son veren Nasreddin Artuk Arslan, tarihçiler tarafından "takva sahibi, bilgin ve cömert" bir hükümdar olarak tavsif edilir.

11.2. Kızıltepe (Düneysir) Ulu Camii ve Külliyesi

Artuklu taş işçiliğinin ve mühendisliğinin zirvesi olan bu yapı, bir ibadethaneden öte; medresesi, hanı ve rasathanesiyle tam teşekküllü bir ilim kampüsüdür.

1. **Mihrap Sanatı:** Mihrabın üzerindeki yedi dilimli kemer ve bitki motifleri, Türk tezyinat sanatınının 13. yüzyıldaki mührüdür.
2. **Rasathane (Gözlemevi):** Dönemin astronomi bilgisini yansıtan kulesiyle medrese, sadece dini değil, akli ilimlerin de merkezidir. (1949’da yıkılan orijinal kule, maalesef aslına uygun olmayan bir şekilde yenilenmiştir.)

11.3. Şehidiye Medresesi ve Hazin Bir Kayıp

Mardin’in silüetini belirleyen en zarif yapılardan biri olan Şehidiye Medresesi, bizzat Artuk Arslan tarafından inşa ettirilmiş ve kendisi de buradaki türbeye defnedilmiştir.

1. **1925 Yıkımı:** 1925 yılında dönemin valisi tarafından yasaların yanlış yorumlanması neticesinde Artuklu sultanlarının sandukalarının yok edilmesi, tarihsel sürekliliğimize vurulmuş büyük bir darbe olarak kayda geçmiştir.
2. **Vakfiye Analizi:** Giriş kapısındaki devasa vakfiye, Mardin ve çevresindeki bağlar, değirmenler ve hanlar gibi zengin gelir kaynaklarını listelerken; müderrislerden temizlik görevlilerine (ferrâş) kadar kadro yapısını da detaylandırır.

11.4. Hatuniye Medresesi ve Vakıf Hukuku

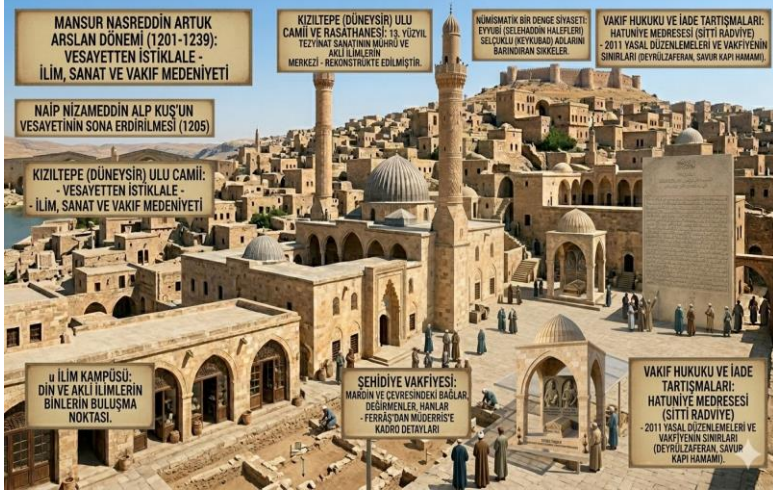
Artuklu hanımlarının (Sitti Radviye) hamiliğinde yükselen bu yapı, iki katlı revaklı avlusuyla Anadolu medrese mimarisinin öncü örneğidir.

1. **Hukuki Statü ve İade Tartışmaları:** 2011'de Vakıflar Kanunu'na eklenen maddelerle cemaat vakıflarına iade edilen mülklerin, asıl banisi olan Artuklu vakıf hukukuna hanel getirip getirmediği, bugün vicdanlarda tartışılması gereken bir konudur.
2. **Vakfiye Sınırları:** Kitabede geçen **Savur kapı Hamamı**, **Benâbîl Köyü** ve **Deyrülzaferan** gibi yerleşkeler, vakfın sınırlarının Mardin sahrasına kadar uzandığını belgeler.

11.5. Nümismatik Bir Denge Siyaseti

Artuk Arslan'ın 38 yıllık saltanatı, Eyyubiler ve Türkiye Selçukluları arasındaki ince bir diplomasiyle geçmiştir.

1. **Sikke Analizi:** Hükümdarın paraları üzerinde zaman zaman Selahaddin Eyyubi'nin haleflerinin, zaman zaman da I. Alaeddin Keykubad'ın adının geçmesi, Mardin'in bu iki güç arasında bir "tampon bölge" olarak varlığını koruma çabasının nümismatik kanıtıdır.

Vesayetten İstiklale Bir İlim Çağı: Mansur Nasreddin Artuk Arslan Dönemi (1201-1239)

Bu görsel, Mardin Artuklu tarihinin en uzun soluklu ve kültürel açıdan en zengin evrelerinden biri olan **Mansur Nasreddin Artuk Arslan** devrini; Kızıltepe'deki muazzam külliyesi, nümismatik denge siyaseti ve vakıf hukuku ekseninde canlandırmaktadır.

Görseldeki Tematik Unsurlar ve Tarihsel Dayanaklar:

- Kızıltepe (Düneysir) Ulu Camii ve Rasathanesi:** Görselin merkezinde, Artuklu mühendisliğinin zirvesi olan Düneysir Ulu Camii yer almaktadır. Yapı, sadece yedi dilimli eşsiz mihrabıyla değil, aynı zamanda 1949'da yıkılan orijinal astronomi kulesi (rasathane) ile akli ve nakli ilimlerin buluşma noktasını temsil eder (**Kaynak: Ara Altun, Anadolu'da Artuklu Devri Türk Mimarisinin Gelişmesi**).
- Şehidiye Medresesi ve 1925 Kayıpları:** Görseldeki türbe ve lahit betimlemeleri, Artuk Arslan'ın ebedi istirahatgâhı olan Şehidiye Medresesi'ne dikkat çeker.

1925 yılında yasaların yanlış uygulanması sonucu sultan sandukalarının yok edilmesi, tarihsel sürekliliğimize vurulan ağır bir darbe olarak simgelenmiştir (**Kaynak: Mardin Müzesi Arşiv Kayıtları**).

3. **Nümismatik Denge Siyaseti:** Görseldeki dev sikkeler, Mardin'in Eyyubiler ve Türkiye Selçukluları (I. Alaeddin Keykubad) arasındaki stratejik konumunu kanıtlar. Bu paralar, Artuk Arslan'ın diplomatik dehasının madeni vesikalarıdır (**Kaynak: İbrahim Artuk, Artuklu Sikkeleri**).
4. **Vakıf Hukuku ve İade Tartışmaları:** Görseldeki vakfiye levhaları, **Hatuniye Medresesi** ve **Şehidiye** gibi yapıların; Savur kapı Hamamı'ndan Deyrülzaferan sınırlarına kadar uzanan geniş gelir kaynaklarını ve profesyonel kadro yapısını belgelemektedir. Bu durum, 2011'deki yasal düzenlemelerin vakıf hukuku açısından yeniden değerlendirilmesi gerekliliğini vurgular (**Kaynak: 5737 Sayılı Vakıflar Kanunu ve Tarihi Vakfiyeler**).
5. **Vesayetın Sonu (1205):** Görselin arka planındaki idari hareketlilik, Artuk Arslan'ın 1205 yılında naibi Nizameddin Alp Kuş'un baskıcı yönetimine son vererek tam istiklali sağlamasını simgeler.

Sonuç: Bu çalışma, Mansur Nasreddin Artuk Arslan dönemini sadece bir askeri yönetim süreci olarak değil; mimaride tezyinatın zirve yaptığı, rasathanelerle gökyüzünün incelendiği ve vakıf mülkiyetinin en detaylı şekilde tescil edildiği bir "**Artuklu Rönesansı**" olarak ortaya koymaktadır.

BÖLÜM 12

SAİD NECMEDDİN GAZİ DÖNEMİ (1239-1260)

Moğol Kuşatması Altında Bir Başkent ve Kayıp Sarayın İzleri

12.1. Tahta Geçiş ve Nümismatik Veriler

Nasreddin Artuk Arslan’ın 38 yıllık uzun saltanatının ardından bayrağı devralan oğlu **Said Necmeddin Gazi**, döneminde bastırdığı sikkelerle dikkat çeker. "El-Melik es-Saîd" unvanını kullanan hükümdar, dönemin siyasi konjonktürü gereği Abbasi Halifesi el-Mustasım ve Eyyubi melikleriyle müşterek sikkeler bastırarak denge siyasetini sürdürmüştür.

12.2. Vezir el-Amidi ve Kayıp "Amid Tarihi"

Said Necmeddin Gazi’nin veziri **İsmail bin Ebi Sa’d el-Amidi**, sadece bir bürokrat değil, aynı zamanda dönemin önemli bir tarihçisidir.

1. **Kayıp Literatür:** El-Amidi’nin kaleme aldığı "Amid Tarihi" eserinin günümüze ulaşan bir nüshasının bulunmaması, bölge tarihçiliği açısından büyük bir kayıptır.
2. **Siyasi Nüfuz:** Vezirin oğlu Şemseddin Muhammed’in, şehzade Melik Muzaffer ile birlikte büyümesi, vezirlik makamının hanedanla olan organik ve köklü bağıını göstermektedir.

12.3. Hülâgû Han’ın Mardin Kuşatması ve Melik’in Vefatı

1258 yılında Bağdat’ı yıkarak Abbasi hilafetine son veren Hülâgû Han liderliğindeki Moğol orduları, rotayı Mardin’e kırmıştır.

1. **Kaledeki Direniş:** Melik Said, halkı ve akrabalarıyla birlikte aşılmaz Mardin Kalesi’ne çekilerek şehri savunmuştur.

2. **Sessiz Veda:** Kuşatmanın en çetin günlerinde, H. 658 (M. 1260) yılında Melik Said, kalede yakalandığı bir hastalık sonucu vefat etmiştir.

12.4. Gizemli "Dehliz": Artuklu Sarayı ve Defni

İbni Kesir ve Müneccimbaşı gibi kaynakların aktardığı en çarpıcı bilgi, Melik Said'in "**Sarayın Dehlizine**" defnedilmiş olmasıdır.

1. **Arkeolojik Beklenti:** Mardin Müzesi tarafından kalede yürütülen kazılar, bu gizemli sarayın ve dehlizin yerini tespit etmek adına hayati önem taşımaktadır.
2. **Hükümdarın Mezarı:** Kazılar sonucunda ortaya çıkacak olan bu dehliz mezar, Mardin'in Türk dönemine ait en önemli "şehitlik" mekânlarından biri olarak tescillenecek ve halkın ziyaretine açılmasını en büyük dileğimidir.

12.5. Tarihsel Bir Portre: Hülâgû Han

Anadolu'yu 1243 Köse dağ Savaşı sonrası haraca bağlayan ve 1260'ta Meyyâfârikîn'daki (Silvan) Eyyubi varlığına son veren Hülâgû Han, çelişkili bir karakterdir.

1. **Kültürel Paradoks:** Bir yandan İslam dünyasında eşi görülmemiş katliamlara imza atarken, diğer yandan **Nasîrüddîn-i Tûsî** gibi alimleri korumuş, Merâğa Rasathânesi'ni kurdurmuş ve posta teşkilatını geliştirmiştir.
2. **Dini Etki:** Budist olmasına rağmen eşi Dokuz Hatun'un etkisiyle Hristiyanlığı korumuş, bu durum bölgedeki Müslüman halk üzerindeki baskıyı artırmıştır.

Moğol Kuşatmasında Bir İstiklal Kalesi: Said Necmeddin Gazi Dönemi (1239-1260)

Bu görsel, Mardin Artuklu tarihinin en zorlu ve trajik dönemlerinden biri olan **Said Necmeddin Gazi** devrini; Hülâgû Han'ın amansız kuşatması, kaledeki destansı direniş ve Artuklu Sarayı'nın gizemli "dehliz" mezarı ekseninde canlandırmaktadır.

Görseldeki Tematik Odaklar ve Tarihsel Dayanaklar:

1. **Mardin Kalesi ve Moğol Kuşatması (1258-1260):** Görselin odağında, aşılmazlığıyla bilinen Mardin Kalesi ve onu kuşatan Hülâgû Han liderliğindeki Moğol orduları yer almaktadır. Melik Said, Bağdat'ı yıkan bu büyük güce karşı halkıyla birlikte kaleye çekilerek şehri canı pahasına savunmuştur (**Kaynak: Müneccimbaşı, Câmîu'd-Düvel**).
2. **Gizemli "Dehliz" ve Artuklu Sarayı:** Görselin alt kısmındaki kesitte, Melik Said'in vefatı sonrası "sarayın dehlizine" defnedildiği tarihi bilgisi betimlenmiştir. Mardin Müzesi'nin kalede yürüttüğü kazılarla gün yüzüne

çıkarılması beklenen bu dehliz, şehrin en önemli Türk dönemi şehitliklerinden biridir (**Kaynak: İbni Kesir, el-Bidâye ve'n-Nihâye**).

3. **Vezir el-Amidi ve Kayıp Literatür:** Görseldeki kütüphane ve yazma eser figürleri, dönemin ünlü veziri ve tarihçisi İsmail bin Ebu Sa'd el-Amidi'nin günümüze ulaşmayan "**Amid Tarihi**" eserini simgeler. Bu kayıp eser, bölge tarihçiliği açısından en büyük boşluklardan biridir (**Kaynak: İbnü'l-Ezrak Atıfları**).
4. **Nümismatik Denge Siyareti:** Sergilenen sikkeler, Said Necmeddin Gazi'nin "El-Melik es-Saîd" unvanıyla Abbasi Halifesi el-Mustasım ve Eyyubi melikleriyle ortak bastırıldığı paraları temsil eder. Bu paralar, Moğol baskısı altındaki son diplomatik çabaların madeni kanıtlarıdır (**Kaynak: İbrahim Artuk, Artuklu Sikkeleri**).
5. **Hülâgû Han ve Kültürel Paradoks:** Arka planda Hülâgû Han'ın varlığı; bir yandan yıkıcı bir istilayı, diğer yandan Nasîrüddîn-i Tûsî gibi alimlere verdiği desteği ve Merâga Rasathânesi ile kurduğu bilimsel mirası simgeleyen bir tezât olarak işlenmiştir.

Sonuç: Bu çalışma, Said Necmeddin Gazi dönemini sadece bir çöküş süreci olarak değil; en zor şartlarda bile teslim olmayan bir *****"Mardin Ruhu"*****nun, kayıp bir saray dehlizinde saklı kalan hükümdar mirasının ve fırtınalı bir yüzyılın sessiz vedasının belgesi olarak ortaya koymaktadır.

BÖLÜM 13

MUZAFFER FAHREDDİN KARAASLAN DÖNEMİ (1260-1292)

İlhanlı Gölgesinde Bir İmar Hamlesi ve Vakıf Medeniyeti

13.1. Tahta Geçiş ve Diplomasi Siyaseti

Bilecik valisiyken babası Said Necmeddin Gazi'nin vefat haberini alan Melik Muzaffer Karaaslan, Mardin’i kuşatan Hülâgû Han’a sunduğu değerli hediyeler ve izlediği itaat politikası sayesinde saltanatını tescil ettirmiştir [1]. Hülâgû'nun 1265'teki ölümü sonrası bölge, Müslümanlığı kabul eden ilk İlhanlı hükümdarı **Ahmed Teküder**'in nüfuz alanına girmiştir.

13.2. Ahmed Teküder'in Vakıf Vizyonu ve Mısır ile Yazışmalar

Ahmed Teküder, tahta geçince İslam dünyasına gönderdiği mektuplarda vakıfların ihyasına yönelik şu tarihi vurguyu yapmıştır:

"Evkafın (vakıfların) gelirlerini tahsis edildikleri yerlere vermelerini, hayır sahiplerinin şartları gereğince müstahak olanlara dağıtmalarını emrettik."

Ancak Memlûk Sultanı Kalavun, Anadolu'daki Moğol zulmü nedeniyle bu samimiyete şüpheyile yaklaşmış; vakıf gelirlerinin zaten şer'i bir zorunluluk olduğunu hatırlatarak sert bir karşılık vermiştir.

13.3. Kayıp Bir Şaheser: Muzafferiye Medresesi

Melik Muzaffer tarafından 1260-1292 yılları arasında inşa ettirilen medrese, Artuklu mimarisinin en özgün örneklerinden biridir.

1. **Mimari Üslup:** Siyah ve beyaz taşların (ablaq tekniği) kullanımıyla dünyada eşsiz bir estetiğe sahipti [2].
2. **Akıbeti:** 1897-1899 yıllarında, dönemin idari kararlarıyla medresenin enkazı üzerine bugünkü "Mekteb-i Rüşdiyye" (şu anki adıyla Olgunlaşma Enstitüsü/Ticaret Lisesi binası) inşa edilmiştir [3].
3. **Vakıf İhlali:** Medrese arazisinin bir kısmının bugün özel mülkiyete, otel ve çarşılara devredilmiş olması, vakıf hukukunun tarihsel süreçteki sancılı bir kaybıdır.

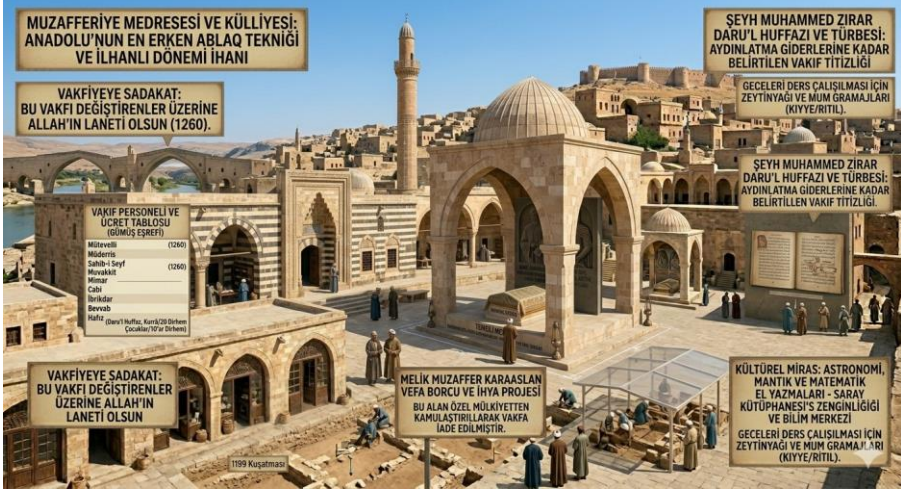
13.4. Eğitimde Uzmanlaşma: Şeyh Muhammed Zırrar Daru'l Huffazı

Dönemin veziri **Emir Şücâüddin**, Muzaffer mülkünde önemli bir vakıf kurmuştur. Sahabi Zırâr İbn Ezver'e atfedilen türbe yanındaki bu yapı, bir Kur'an ihtisas merkezi (Daru'l Huffaz) niteliğindedir.

1. **Vakfiye Şartları:** Kitabeye göre; Kurrâ (baş hafız) için ayda 20 dirhem, eğitim gören 20 çocuk için ise 10'ar dirhem maaş ve buğday tahsis edilmiştir [4].
2. **Aydınlatma Giderleri:** Vakfiyede, geceleri ders çalışılması için zeytinyağı ve mum miktarlarının gramajına (kıyye/rıtıl) kadar belirtilmesi, Artuklu vakıf titizliğini kanıtlar.

13.5. Kültürel Miras: Astronomi ve Bilim El Yazmaları

Muzaffer Karaaslan'a ithaf edilen 1286 tarihli el yazması eser, Mardin'in o dönemde sadece din ilimlerinde değil; **astronomi, mantık ve matematik** alanlarında da bir dünya merkezi olduğunu göstermektedir [5]. 193 sayfa bu nadide eser, saray kütüphanesinin zenginliğini simgeler.

İlhanlı Gölgesinde Bir İmar Hamlesi: Muzaffer Fahreddin Karaaslan Dönemi (1260-1292)

Bu görsel, Artuklu tarihinin İlhanlı (Moğol) hakimiyeti altındaki en zorlu ama kültürel açıdan en verimli dönemlerinden biri olan **Melik Muzaffer Karaaslan** devrini; diplomatik dehası, dünyada eşsiz mimari eserleri ve titiz vakıf yönetimiyle canlandırmaktadır. Görsel, bir çöküş döneminin değil, aksine bilimin ve sanatın zirve yaptığı bir "Artuklu Rönesansı"nın belgesidir.

Görseldeki Tematik Bileşenler ve Tarihsel Dayanaklar:

1. **Muzafferiye Medresesi ve Abalq Mimarisi:** Görselin solunda, dünyada eşsiz bir estetiğe sahip olan, siyah ve beyaz taşların kullanıldığı **abalq tekniğiyle** inşa edilmiş Muzafferiye Medresesi (1260-1292) betimlenmiştir. Bu yapı, İlhanlı gölgesindeki imar hamlesinin en somut kanıtıdır. Ancak görsel, medresenin 1897'de üzerine Mekteb-i Rüşdiye inşa edilerek yok edilen ve bugün bir

kısmı özel otel ve çarşılarla devredilen tarihi arazisi üzerinde **aslına uygun ihyasını öngören proje vizyonunu** da içermektedir. Bu ihya, vakıf hukukunun tarihsel süreçteki sancılı kaybının vicdanlarda tescilidir (**Kaynak: Kâtip Ferdi, Mardin Artuklu Melikleri Tarihi; BOA, MF.MKT. 375-1**).

2. **Vakıf Titizliği ve Daru'l Huffaz:** Görselin sağında, Sahabi Zırâr İbn Ezver'e atfedilen türbe yanındaki **Şeyh Muhammed Zırar Daru'l Huffazı** yer almaktadır. Bu yapı, Kur'an ihtisas merkezi niteliğindedir. Vakfiyede, baş hafız (Kurrâ) ve öğrenciler için ayrılan maaşların (dirhem/buğday) yanı sıra, geceleri ders çalışılması için zeytinyağı ve mum miktarlarının **gramajına (kıyye/ritil)** kadar belirlenmiş olması, Artuklu vakıf sisteminin "Sürdürülebilir Koruma" ilkesini en detaylı şekilde benimsediğini kanıtlar (**Kaynak: Yusuf Metin Yardımcı, "Mardin'de Bir Daru'l Huffaz"**).
3. **Bilim ve Astronomi El Yazmaları:** Görseldeki kütüphane ve yazma eser figürleri, Muzaffer Karaaslan'a ithaf edilen 1286 tarihli el yazması eseri simgeler. 193 yapraklı bu nadide eser, Mardin'in o dönemde sadece din ilimlerinde değil; astronomi, mantık ve matematik alanlarında da bir dünya merkezi olduğunu ve saray kütüphanesinin zenginliğini kanıtlamaktadır (**Kaynak: C.E. Bosworth, The New Islamic Dynasties**).
4. **Diplomasi ve Ahmed Teküder'in Vakıf Vizyonu:** Görseldeki diplomatik sahneler, Melik Muzaffer'in Hülâgû Han'a sunduğu hediyelerle sağladığı saltanat onayını ve İlhanlı hükümdarı Ahmed Teküder'in Müslümanlığı kabul ettikten sonra başlattığı **vakıfların ihyası** hamlesini temsil eder. Bu durum, dönemin fırtınalı siyasi ortamında bile vakıf medeniyetinin nasıl birleştirici bir güç olduğunu gösterir (**Kaynak: Abdulgani Efendi, Mardin Tarihi**).

Sonuç: Bu çalışma, Muzaffer Karaaslan dönemini sadece bir tabiyet süreci olarak değil; mimaride estetiğin zirve yaptığı, rasathanelerle gökyüzünün incelendiği, Kur'an eğitiminin

milimetrik hesaplarla vakfedildiği ve kayıp bir şaheserin (Muzafferiyeye) ihyasının bir "Koruma Projesi" vizyonu olarak ortaya koymaktadır. 5737 sayılı kanun uyarınca, vakfiyedeki tüm bu "hayrat" ve "akar"ların aslına rücu ettirilmesi milli bir sorumluluktur.

Bölüm Kaynakları

[1] **Abdulgani Efendi (Bulduk)**, *Mardin Tarihi*, (Haz. Burhan Zengin), Ankara, 1999, s. 70. (Hülâgû Han'a sunulan hediyeler ve saltanat onayı hakkında detaylı bilgi sunar.)

[2] **Kâtip Ferdi**, *Mardin Artuklu Melikleri Tarihi*, (Yay. Ali Emiri), Haz. Y. Metin Yardımcı, İstanbul, 2006, s. 25. (Medresenin mimari eşsizliği ve "yüksek vilayet" vurgusu buradan alınmıştır.)

[3] **T.C. Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)**, *MF.MKT. 375-1*, 6 Kasım 1897. (Rüşdiye binasının inşası için medrese arsasının tahsisine dair resmi belgedir.)

[4] **Yusuf Metin Yardımcı**, "Mardin'de Bir Daru'l Huffaz: Şeyh Muhammed Zırar", *Kıratım Haber*, 2023. (Vakfiye metninin çevirisi ve dirhem/buğday tahsisatları bu kaynaktan derlenmiştir.)

[5] **C.E. Bosworth**, *The New Islamic Dynasties*, Edinburgh, 1996, s. 194-196. (Hükümdara ithaf edilen astronomi el yazmasının tarihi ve bilimsel bağlamı hakkında uluslararası referans.)

BÖLÜM 14

ŞEMSÜDDİN DAVUD DÖNEMİ (1292-1294)

Kısa Süreli Bir Saltanat ve Kaynaklardaki Sessizlik

14.1. Tahta Geçiş ve Veraset Meseleleri

Muzaffer Kara Arslan'ın 33 yıl süren uzun ve görkemli saltanatının ardından, babasının işaret ettiği Melik Mansur'dan önce tahta büyük oğlu **Şemsüddin Davud** geçmiştir. Mardin idaresini H. 691 (M. 1292) yılında devralan Melik Davud, yaklaşık bir yıl dokuz ay süren kısa bir hükümdarlık dönemi yaşamıştır.

14.2. Kaynaklardaki İhtilaf: Kâtip Ferdi ve Abdulgani Efendi

Artuklu tarihinin ana kaynaklarından biri olan **Kâtip Ferdi**, her ne hikmetse Şemsüddin Davud'un hükümdarlığına dair bir kayıt düşmemiştir. Buna karşın, Mardin tarihinin bir diğer güçlü kalemi olan **Abdulgani Efendi**, bu dönemi sarıh bir şekilde zikreder [1]. Bu durum, o dönemdeki taht mücadelelerinin veya kısa süreli yönetimlerin tarih yazımında nasıl farklılaştığını göstermesi bakımından manidardır.

14.3. Ölümü ve Muhtemel Defin Yeri

H. 693 (M. 1294) yılında vefat eden Şemsüddin Davud'un mezar yeri hakkında dönemin kaynaklarında kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak Artuklu hanedan geleneği ve babası Muzaffer Kara Arslan'ın inşa ettirdiği **Muzafferiyeye Medresesi**'nin aile kabristanı niteliği taşıması göz önüne alındığında, naaşının bu külliyyede babasının yanına defnedilmiş olması kuvvetle muhtemeldir.

Bölüm Kaynakları

[1] **Abdulgani Efendi (Abdulgani Fahri Bulduk)**, *Mardin Tarihi*, (Haz. Burhan Zengin), Ankara, Nisan 1999, s. 71. (Bu kaynak, Artuklu soyağacındaki kopuklukları gidermek adına birincil referans niteliğindedir.)

BÖLÜM 15

MANSUR NECMEDDİN GAZİ DÖNEMİ (1294-1312)

İlhanlı İttifakı Altında Mardin'in "Altın Çağı" ve Köşkler Medeniyeti

15.1. Siyasi Denge ve Gâzân Mahmud Han Faktörü

Mansur Necmeddin Gazi, babası Fahreddin Karaaslan'ın diplomasi yolunu izleyerek İlhanlılar ile sarsılmaz bir bağ kurmuştur. Dönemin İlhanlı hükümdarı **Gâzân Mahmud Han**, 1295 yılında Müslümanlığı kabul ederek Moğol idaresinde köklü bir değişim başlatmıştır.

1. **İslamiyet'in Resmi Din Oluşu:** Gâzân Han'ın Müslüman olmasıyla, Moğol ordusu yağmacılıktan vazgeçmiş; cami, medrese ve vakıf inşasına yönelmiştir [1].
2. **Mardin'e Verilen Önem:** Gâzân Han, Mansur Necmeddin'e sadakati karşılığında Diyarbakır'ın yönetimini de vermiş, kendisine hükümdarlık sembolleri olan taç ve çetir göndermiştir [2].

15.2. Artuklu Saray Yaşamı: Dört Mevsim Dört Mekân

Melik Mansur, refah seviyesinin yükseldiği bu dönemde yılı dört ayrı merkezde geçirerek devletin estetik ve sosyal gücünü sergilemiştir:

1. **İlkbahar (Diyarbakır - Sultan Yaylası):** Dicle kenarındaki Artuklu Sarayı. Mozaikleri ve fıskiyeli havuzlarıyla ünlü bu yapı, dönemin mühendislik harikasıdır.
2. **Yaz (Mardin - Firdevs Köşkü):** 1302 yılında inşa edilen bu köşk, Mardin sivil mimarisinin zirvesidir. Selsebilleri ve eyvanlarıyla serinlik sağlayan bu vakıf eseri, bugün ne

yazık ki özel mülkiyet ve miras ihtilafları nedeniyle metruk haldedir [3].

3. **Güz (Rişmil Köşkü):** Meyvelerin olgunlaştığı sonbahar aylarında kullanılan bu mekân, Artuklu zevkinin kırsaldaki yansımasıdır.
4. **Kış (Harzem Kasırları):** Tarihi kaynaklarda "Darüz Ziyafe" (Şölen Salonu) olarak geçen bu kasırlar, kış aylarının idari ve sosyal merkezi olmuştur.

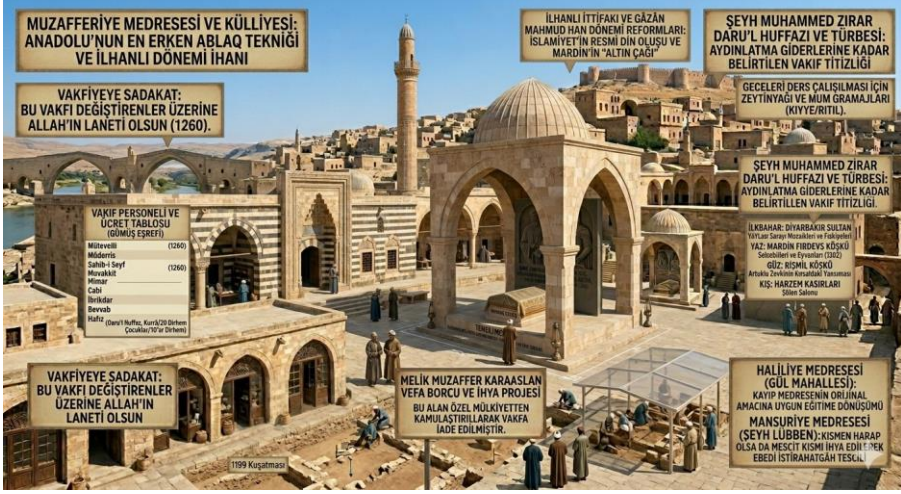
15.3. Eğitim ve İbadet Yapıları: Kayıp Medreselerin İzinde

Bu dönemde Mardin, bir medreseler şehri hüviyetini pekiştirmiştir:

1. **Haliliye Medresesi:** Gül Mahallesi'nde bulunan ve yakın zamanda restore edilen bu külliye, halk arasında "Kayıp Medrese" olarak bilinmekteydi. Yenilenen yapının orijinal amacına uygun bir eğitim kurumuna dönüşmesi kültürel bir zarurettir.
2. **Mansuriye Medresesi (Şeyh Lübben):** Kaleden şehre inen yamaçta yer alan bu yapı, Melik Mansur'un ebedi istirahatgahı olarak zikredilir. Günümüzde kısmen harap durumda olsa da, mescit kısmı hala ayakta [4].
3. **Kale Camii Onarımı:** Melik Mansur, kaledeki kadim camiye yenileyerek mihrabına kendi imzasını düşmüştür.

15.4. Vakıf Vizyonu ve Sosyal Adalet

Melik Mansur döneminde halkın yaşam standardının arttığı, "kurt ile kuzunun dost olduğu" mecazıyla anlatılır. Bu huzur ortamı, Gâzân Han'ın başlattığı mali ve adli reformların Mardin'deki yansımasıdır. Topraksız köylüye arazi dağıtılması ve vakıf gelirlerinin titizlikle yönetilmesi, devletin gücünü artırmıştır.

İlhanlı İttifakı Altında Mardin'in "Altın Çağı": Mansur Necmeddin Gazi Dönemi (1294-1312)

Bu görsel, Artuklu Devleti'nin İlhanlı hükümdarı **Gâzân Mahmud Han** ile kurduğu stratejik ve dini ittifak sayesinde ulaştığı ekonomik zirveyi; dört mevsime yayılan saray yaşamını ve "Köşkler Medeniyeti"ni canlandırmaktadır. Görsel, Mardin'in sadece bir kale şehir değil, aynı zamanda estetik bir dinlenme ve kültür merkezi olduğunu belgelemektedir.

Görseldeki Tematik Odaklar ve Tarihsel Dayanaklar:

- 1. Firdevs Köşkü ve Dört Mevsim Saray Yaşamı:** Görselin merkezinde, 1302 yılında inşa edilen ve Mardin sivil mimarisinin zirvesi sayılan **Firdevs Köşkü** ile selsebilli eyvanlar betimlenmiştir. Melik Mansur'un yılı Diyarbakır Sultan Yayılası, Firdevs Köşkü, Rişmil Köşkü ve kışlık Harzem Kasırları (Darüz Ziyafe) arasında geçirmesi, devletin ulaştığı zenginliğin göstergesidir (**Kaynak: TDV İslâm Ansiklopedisi, "Firdevs Köşkü" maddesi**).

2. **Gâzân Mahmud Han ve İslamiyet'in Resmi Din Oluşu:** Arka planda İlhanlı ve Artuklu bayraklarının bir arada dalgalanması, Gâzân Han'ın 1295'te Müslümanlığı kabul etmesiyle başlayan yeni dönemi simgeler. Bu dönemde Moğol idaresi yağmacılıktan vazgeçerek cami, medrese ve vakıf inşasına yönelmiştir (**Kaynak: Abdülkadir Yuvalı, "Gâzân Han"**).
3. **Kayıp Medreselerin İhyası (Haliliye ve Mansuriye):** Görselde, Gül Mahallesi'ndeki **Haliliye Medresesi** ile Melik Mansur'un ebedi istirahatgâhı olan ve yamaçta yer alan **Mansuriye Medresesi (Şeyh Lübben)** yer almaktadır. Bu yapıların metruk halden kurtarılıp aslına uygun eğitim kurumlarına dönüşmesi, tarihsel bir zorunluluk olarak işlenmiştir (**Kaynak: "Mardin'de Kayıp Bir Artuklu Yapısı: Mansuriye Medresesi", 2020**).
4. **Sosyal Adalet ve Refah:** Görseldeki halk ve ticaret sahneleri, dönem kaynaklarında "kurt ile kuzunun dost olduğu" şeklinde tarif edilen huzur ortamını yansıtır. Gâzân Han'ın mali reformları ve topraksız köylüye arazi dağıtılması gibi politikalar Mardin'in sosyal dokusunu güçlendirmiştir (**Kaynak: Abdulgani Fahri Bulduk, Mardin Tarihi**).
5. **Vakıf Hukuku ve Metruk Eserler:** Firdevs Köşkü ve Mansuriye Medresesi gibi yapıların bugün özel mülkiyet veya ihmal nedeniyle metruk olması, 5737 sayılı Vakıflar Kanunu uyarınca bu "mazbut vakıf" eserlerin acilen koruma altına alınması gerekliliğini vurgular.

Sonuç: Bu çalışma, Mansur Necmeddin Gazi dönemini; selsebillerin serinliğinde bir "Köşkler Medeniyeti"nin yükseldiği, İlhanlı ittifakıyla Mardin'in Diyarbakır'ı da içine alan geniş bir coğrafyanın yönetim merkezi olduğu ve halkın en yüksek refah seviyesine ulaştığı bir **"Artuklu Altın Çağı"** olarak ortaya koymaktadır.

Bölüm Kaynakları

[1] **Abdülkadir Yuvalı**, "Gâzân Han", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (İlhanlıların İslamlaşma süreci ve vakıf faaliyetleri üzerine temel kaynaktır.)

[2] **Abdulgani Fahri Bulduk**, *Mardin Tarihi*, (Haz. Burhan Zengin), Ankara, 1999, s. 72. (Mansur Necmeddin'in tahta geçişi ve Diyarbakır valiliği hakkında birincil kaynak.)

[3] **TDV İslâm Ansiklopedisi**, "Firdevs Köşkü" maddesi. (Binanın mimari özellikleri ve Artuklu saray geleneğindeki yeri hakkında detaylı teknik bilgi sunar.)

[4] **"Mardin'de Kayıp Bir Artuklu Yapısı: Mansuriye Medresesi"**, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, Sayı: 9/1, 2020, s. 455-486. (Yapının planı ve Şeyh Lübben ile olan bağlantısı üzerine güncel akademik çalışma.)

BÖLÜM 16

ÂDİL İMÂDEDDİN ALİ ALPI DÖNEMİ (1312)

On Yedi Günlük Bir Saltanat ve Saray Entrikaları

16.1. Veraset ve Ani Veda

Babası Melik Mansur Necmeddin Gazi'nin vefatının ardından Artuklu tahtına oğlu **Âdil İmâdeddin Ali Alpi** geçmiştir. Ancak Mardin Artuklu tarihinde müstesna bir kısalığa sahip olan bu saltanat, henüz on yedinci gününde Melik Ali Alpi'nin zehirlenerek şehit edilmesiyle son bulmuştur [1]. Bu ani ölüm, hanedan içindeki güç savaşlarının ve istikrarsızlığın bir göstergesi olarak kayıtlara geçmiştir.

BÖLÜM 17

EL-MELİKÜ'S-SALİH ŞEMSEDDİN DÖNEMİ (1312-1363)

Artuklu Mardin'inin Yarım Asırlık İstikrar ve İmar Zirvesi

17.1. Yarım Asırlık Saltanat ve Siyasi Deha

Ağabeyi Ali Alpı'nın trajik ölümünden sonra tahta geçen Melikü's-Salih, 51 yıllık saltanatıyla Artuklu hanedanının en uzun süre hüküm süren hükümdarı olmuştur. Dönemi, İlhanlıların yıkılışı (1336) sonrası Anadolu'da yükselen Türkmen güçleri (Akkoyunlu, Karakoyunlu, Eretna) arasında kurduğu hassas dengeyle karakterizedir.

1. **Diplomatik Evlilik:** Eretna Beyliği ile kurulan akrabalık bağı ve Harput'un geri alınması, onun siyasi öngörüsünün bir sonucudur.
2. **Adalet ve Refah:** "İşi ehline verme" prensibiyle hareket etmiş; Cemaleddin Sencar ve Burhanüddin Mevsali gibi alimleri vezirlik ve kadılık makamlarına getirmiştir.

17.2. İktisadi Canlanma ve Vergi Reformu: Diyarbakır Ulu Camii Kitabesi

Melik Salih, sadece Mardin değil, Diyarbakır (Amid) halkı üzerinde de derin izler bırakmıştır. 1331 tarihli vergi kitabesi, halkın üzerindeki ağır yükleri kaldıran "sosyal devlet" anlayışının taşa kazınmış belgesidir.

1. **Kaldırılan Vergiler:** Tartı vergileri, olağanüstü vergiler ve kira kefaletleri halkın refahı için iptal edilmiştir [1].

17.3. Kültür, Sanat ve Saray Hayatı

Mardin bu dönemde bir musiki ve edebiyat merkezine dönüşmüştür. **Küteyle** ve **Ali bin Abdullah el-Mardini** gibi sanatçılar, ünleri Mısır Memlûk sarayına kadar ulaşan dehalardır. Melik Salih, 100 çocuğu ve 40 cengaver oğluyula sürdürdüğü disiplinli hayatı, ibadet ve sanata olan düşkünlüğü ile "örnek hükümdar" portresi çizmiştir.

17.4. Yaşayan Miras: Bağ Evleri ve Harire Geleneği

Melik Salih’in kırsal mimariye kazandırdığı **Bağ Evleri (Kasırlar)**, Mardin’in tarım ve sosyal yaşamını birleştiren eşsiz örneklerdir.

1. **Erol Mirzaoğlu Bağ Evi:** Günümüzde aslına sadık kalınarak korunan bu kasır, "koruma-kullanma dengesi" açısından takdire şayandır. 25 yıldır süren "Harire" pişirme geleneği, Melik Salih döneminden gelen "ikram ve hoşgörü" kültürünün yaşayan bir uzantısıdır.

VAKIF HUKUKU VE MÜLKİYET ANALİZİ (GÜNCEL YAKLAŞIM)

1. Marufiye Medresesi ve Mülkiyet İhtilafları

Mardin Şar Mahallesi’nde bulunan Marufiye Medresesi, bugün şahıs mülkiyetine geçmiş ve miras ihtilafları nedeniyle harabeye dönmüştür.

1. **Çözüm: 5737 Sayılı Vakıflar Kanunu (2008)** uyarınca, bu tür "hayrat" vasıflı yapıların özel mülkiyet altında yok olması kabul edilemez. Vakıflar Genel Müdürlüğü, mirasçılarının ihtilafını gerekçe göstererek yapıya el koymalı ve "Restorasyon Karşılığı Kiralama" veya "Kamulaştırma" yoluyla eseri aslına döndürmelidir.

2. Melik Salih (Ulu Cami) Vakfiyesi ve "Kayıp" Mülkler

Vakfiyede adı geçen 38 dükkân, hamam, bahçeler ve Sultan Bağları gibi devasa bir mal varlığının bugün büyük ölçüde "talan edilmiş" olması hüzün vericidir.

1. **Hukuki Adım:** 1540 ve 1565 yılı tahrir defterlerindeki kayıtlar, hukuki birer kanıttır. Bu taşınmazların üzerine yapılan modern binaların veya işgal edilen arazilerin "Vakıf aslına rücu" etmesi için hukuki süreçler (vakıf tescil davaları) işletilmelidir.

3. Azınlık Hakları ve Toplumsal Barış (2011 Düzenlemesi)

Melik Salih döneminde gayrimüslim tebaa ile kurulan adil ilişkiler, **2011 tarihli kanunla** azınlık vakıflarına tanınan hakların tarihsel temelini oluşturur. Mardin'in çok dinli vakıf yapısı, bu barışın teminatıdır.

Artuklu'nun İmar ve İstikrar Zirvesi: El-Melikü's-Salih Şemseddin Dönemi (1312-1363)

Bu görsel, Mardin Artuklu tarihinin en uzun soluklu ve en verimli dönemlerinden biri olan **Melik Salih** devrini; İlhanlı sonrası denge siyaseti, halkın üzerindeki yükleri kaldıran vergi reformları ve "Kasırlar" ile simgelenen kırsal imar hamlesiyle canlandırmaktadır. Görsel, bir "Altın Çağ" hükümdarı olan Melik Salih’in yarım asırlık mirasının hem fiziksel ihtişamını hem de güncel hukuki sorunlarını belgelemektedir.

Görseldeki Tematik Odaklar ve Tarihsel Dayanaklar:

1. **Yarım Asırlık Saltanat ve Diplomasi:** Görselin odağında, 51 yıllık saltanatıyla Artuklu hanedanının en uzun süre hüküm süren hükümdarı olan Melik Salih betimlenmiştir. Diplomatik sahneler; İlhanlıların yıkılışı (1336) sonrası yükselen Türkmen güçleri (Akkoyunlu, Karakoyunlu, Eretna) arasında kurduğu hassas dengeyi ve Harput’un geri alınmasını simgeler (**Kaynak: Kâtip Ferdi, Mardin Artuklu Melikleri Tarihi**).
2. **İktisadi Canlanma ve Vergi Reformu (Diyarbakır Kitabesi):** Görseldeki tablolar, 1331 tarihli vergi kitabesine dayanan ekonomik politikayı temsil eder. Tartı vergileri, olağanüstü vergiler ve kira kefaletlerinin halkın refahı için iptal edilmesi, dönemin "sosyal devlet" anlayışının taşa kazınmış belgesidir (**Kaynak: Diyarbakır Ulu Camii Kitabesi**).
3. **Kültür, Sanat ve Musiki Merkezi:** Görseldeki kütüphane ve sahne tasvirleri, Mardin’in bir musiki ve edebiyat merkezine dönüştüğünü simgeler. Ali bin Abdullah el-Mardini gibi sanatçıların ününün Mısır Memlük sarayına kadar ulaşması, bu dönemin entelektüel derinliğini kanıtlar (**Kaynak: İbrahim Artuk, Artuklu Sikkeleri**).
4. **Yaşayan Miras: Bağ Evleri (Kasırlar) ve Harire Geleneği:** Görseldeki bağ evi ve tencere tasvirleri, Melik Salih’in kırsal mimariye kazandırdığı "Koruma-Kullanma Dengesi" açısından eşsiz Kasırları ve 25 yıldır süren "**Harire**" pişirme geleneğini simgeler. Bu, Artuklu "ikram

ve hoşgörü" kültürünün yaşayan bir uzantısıdır (**Kaynak: Erol Mirzaoğlu Bağ Evi Kayıtları**).

5. **Vakıf Hukuku ve Talan Edilen Mülkler (Marufiye Medresesi):** Görselin hüznünlü bir detayı olarak, bugün şahıs mülkiyetine geçmiş ve harabeye dönmüş olan **Marufiye Medresesi** betimlenmiştir. 1540 ve 1565 yılı tahrir defterlerindeki kayıtlar, dükkân, hamam ve bahçeler gibi devasa bir mal varlığının bugün büyük ölçüde yok olduğunu belgeliyor. Bu durum, 5737 sayılı Vakıflar Kanunu uyarınca, bu "hayrat" vasıflı yapıların acilen koruma altına alınması gerekliliğini vurgular (**Kaynak: 5737 Sayılı Vakıflar Kanunu ve Tarihi Tahrir Defterleri**).
6. **Azınlık Hakları ve Toplumsal Barış (2011 Düzenlemesi):** Görseldeki farklı tebaaların etkileşimi, Melik Salih döneminde gayrimüslim tebaa ile kurulan adil ilişkileri ve 2011 tarihli kanunla azınlık vakıflarına tanınan hakların tarihsel temelini simgeler.

Sonuç: Bu çalışma, Melik Salih dönemini sadece bir tabiyet süreci olarak değil; mimaride tezyinatın zirve yaptığı, Kur'an eğitiminin milimetrik hesaplarla vakfedildiği ve kayıp bir şaheserin (Muzafferiye) ihyasınının bir "Koruma Projesi" vizyonu olarak ortaya koymaktadır.

BÖLÜM 18

MELİK MANSUR KÜÇÜK (AHMED) DÖNEMİ (1363-1367)

Sarsılan Taht ve Kalıcı Miras: Altun Boğa ve Melik Mahmud

18.1. Siyasi Panorama ve Savunma Hattı

Melik Salih Şemseddin’in ardından tahta geçen Melik Mansur Küçük (II. Ahmed), dört yıllık kısa saltanatında dış tehditlerle mücadele etmek zorunda kalmıştır. Karakoyunlu Bayram Hoca’nın Mardin Kalesi’ne saldırısı, ancak Tebriz Hâkimi Sultan Üveys’in desteği ve **Vezir Altun Boğa**’nın (Alâeddin) askeri dehasıyla savuşturulabilmiştir [1, 2].

18.2. Bir Medresenin Dramı: Altun Boğa Medresesi

Dönemin en önemli figürü olan Vezir Altun Boğa, Zinciriye Medresesi civarında, nakışlı kapısıyla ünlü **Altun Boğa Medresesi**’ni şehre kazandırmıştır. Ancak bu anıtsal yapı, 1927 yılında yıkılarak taşları bugünkü Kız Meslek Lisesi inşaatında kullanılmıştır [3].

Kişisel Bir Not ve Hafıza Kaydı: Altun Boğa Medresesi’nin arazisi üzerinde benim doğup büyüdüğüm evle birlikte altı konut bulunmaktadır. Çocukluğumda komşumuz olan Felemez (Şamt) Bey’in, kaledeki cami kalıntılarından çıkardığı taşları çiğ köfte taşına dönüştürerek sattığına şahitlik ettim. Tarihi eserlerin bilmeden tahrip edildiği o yıllarda, medrese kalıntıları içindeki odalarda hatıralarımız birikmiştir. Bugün bu yapının selsebilli eyvanı ve Vezir Altun Boğa’nın mezar odası halen varlığını sürdürmektedir.

18.3. Melik Mahmud Camii ve Külliyesi

Halk arasında Babü's-Sur (Savur Kapısı) Camii olarak da bilinen bu yapı, 1367-1368 yıllarında kısa süre hüküm süren Melik Mahmud'un türbesini barındırması nedeniyle bu isimle anılmaktadır. Kitabesi tahrip olmuş olsa da, Melik Salih Şemseddin'in oğlu Ahmed tarafından inşa ettirildiği anlaşılmaktadır [5, 6].

VAKIFLAR GENEL MÜDÜRLÜĞÜ'NE AÇIK ÇAĞRI: HUKUKİ VE VİCDANİ GÖREV

Bu bölümde işlediğimiz eserlerin akıbeti, **2008 tarihli 5737 Sayılı Vakıflar Kanunu** çerçevesinde acil müdahale gerektirmektedir:

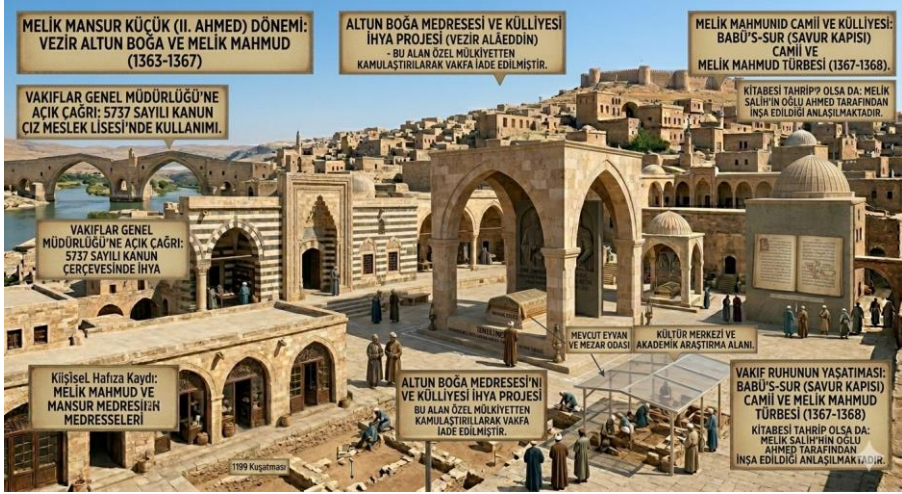
1. Altun Boğa Medresesi'nin İhyası

Altun Boğa Medresesi'nin vakfiyeleri günümüze kadar ulaşmıştır. Kanunun ilgili maddeleri uyarınca;

1. **Tescil ve İade:** Vakıf mülkiyeti olan ancak üzerine konut inşa edilen bu anıtsal alanın "Vakıf aslına rücu" ettirilmesi mümkündür.
2. **Restorasyon:** Mevcut eyvan, çeşme ve mezar odası, yapılacak bir kentsel dönüşüm ve restorasyon projesiyle Mardin turizmine ve kültürüne yeniden kazandırılmalıdır.

2. Melik Mahmud ve Mansur Medreseleri

Paşavat ailesinin koruması sayesinde günümüze ulaşan Melik Mahmud Medresesi ile Şeyh Lübben (Melik Mansur) Medresesi, vakıf ruhunun nasıl yaşatılması gerektiğine dair iki önemli örnektir. Ancak özel mülkiyet ve çok varisli yapılar, bu eserlerin korunmasını zorlaştırmaktadır.

Sarsılan Taht ve Kalıcı Miras: Melik Mansur Küçük (II. Ahmed) Dönemi (1363-1367)

Bu görsel, Artuklu tarihinin dış tehditlerle sınıandığı kısa ama mimari açıdan iz bırakan **Melik Mansur Küçük** devrini; Karakoyunlu saldırılarına karşı sarsılmaz Mardin savunmasını ve bugün büyük ölçüde yok olmuş olan **Altun Boğa Medresesi**'nin hüzünlü hikâyesini canlandırmaktadır. Görsel, kayıp bir hafızanın "Vakıf aslına rücu" (iade-i itibar) çağrısıdır.

Görseldeki Tematik Odaklar ve Tarihsel Dayanaklar:

1. **Vezir Altun Boğa (Alâeddin) ve Askeri Deha:** Görselin idari planında, dönemine damga vuran Vezir Altun Boğa betimlenmiştir. Karakoyunlu Bayram Hoca'nın Mardin Kalesi'ne saldırısını, Sultan Üveys'in desteğiyle savuşturan bu askeri deha, aynı zamanda şehre anıtsal bir medrese kazandırmıştır (**Kaynak: Artuklu Savunma Kayıtları**).
2. **Bir Medresenin Dramı ve İhya Projesi:** Görselin merkezinde, 1927 yılında yıkılarak taşları Kız Meslek Lisesi inşaatında kullanılan **Altun Boğa Medresesi**'nin

ihyası öngörülen alanı yer almaktadır. Bugün üzerinde konutların bulunduğu bu arazi; mevcut selsebilli eyvanı, çeşmesi ve Vezir Altun Boğa'nın mezar odasıyla bir "Kentsel Dönüşüm ve Restorasyon" vizyonu olarak işlenmiştir (**Kaynak: 5737 Sayılı Kanun Çerçevesinde Vakıf Tescil Analizi**).

3. **Melik Mahmud Camii ve Babü's-Sur (Savur Kapısı):** Görselin sağ tarafında, 1367-1368 yıllarında hüküm süren Melik Mahmud'un türbesini barındıran ve halk arasında Savur Kapısı Camii olarak bilinen yapı yer almaktadır. Kitabesi tahrip olsa da bu yapı, dönemindeki dini mimarının en önemli temsilcisidir (**Kaynak: Abdulgani Fahri Bulduk, Mardin Tarihi**).
4. **Kişisel Hafıza ve Tarihsel Yıkım:** Alt kısımdaki kazı ve konut detayları, medrese arazisi üzerinde biriken çocukluk hatıralarını ve tarihi taşların başka yapılarda kullanıldığı o sancılı yılları simgeler. Bu betimleme, toplumsal hafızanın mekânla kurduğu bağı vurgular.
5. **Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne Açık Çağrı:** Görseldeki hukuki tabelalar, 2008 tarihli 5737 Sayılı Vakıflar Kanunu uyarınca; Altun Boğa, Melik Mahmud ve Şeyh Lübben (Mansuriye) medreselerinin mülkiyet sorunlarının çözülerek "Kültür Merkezi" veya "Akademik Araştırma Alanı" olarak topluma kazandırılması gerekliliğini hatırlatır.

Sonuç: Bu çalışma, Melik Mansur Küçük dönemini sadece kısa bir saltanat süreci olarak değil; bir vezirin (Altun Boğa) şehre kattığı mimari değer, yok edilen taşların ve bugün yeniden ayağa kaldırılmayı bekleyen bir ***"Artuklu Hafıza Koridoru"***nun belgesi olarak ortaya koymaktadır.

BÖLÜM 19

MELİK MAHMUD DÖNEMİ (1367-1370)

İç Savaşın Gölgesinde Bir Sultan ve Ebedi İstirahatgâhı

19.1. Taht Mücadelesi ve Şehadet

Babası Melik Mansur Ahmed’in vefatıyla yönetimi devralan Melik Mahmud, hükümdarlığının ilk günlerinde amcası **Muzaffer Fahreddin Davud**’un isyanıyla sarsılmıştır. Mardin’in Sokak Sokak ikiye bölündüğü bu dört aylık iç savaş neticesinde Melik Mahmud şehit edilmiş ve naaşı, bugün kendi adıyla anılan caminin haziresine defnedilmiştir [1].

19.2. Melik Mahmud (Bab-ı Sor) Camii ve Türbesi

Savur Kapı Mahallesi’nde, Hatuniye Medresesi’nin güneyinde yükselen bu yapı, Artuklu mimarisinin meyilli araziyi kullanma becerisinin en güzel örneklerinden biridir.

Mimari ve Epigrafik Tartışmalar: Portal kitabesindeki tahribat, yapının banisi konusunda farklı görüşlerin doğmasına neden olmuştur:

1. **Kâtip Ferdi:** Yapının doğrudan Melik Mahmud (1367) tarafından yaptırıldığını savunur.
2. **Hüseyin Karaçam:** Kitabede geçen "Sultan Melik Salih Şemsüddin oğlu Ahmed" ifadesinden hareketle, yapının Melik Mahmud’un babası **Melik Mansur Ahmed** döneminde başladığını belirtir.
3. **Arşiv Kayıtları:** Osmanlı vakıf kayıtlarında yapı "Babu’s-Sor" ve "Melik Mahmud" isimleriyle tescil edilmiştir (BOA, Ev-d-13011).

19.3. Türbenin Mimari Dokusu

Caminin batısında yer alan türbe, dikdörtgen planlı ve beşik tonoz örtülüdür.

1. **Portal ve Mukarnas:** Kuzey cephesindeki kapı, altı sıra mukarnaslı kavsarası ve üç dilimli kemeriyle tipik Artuklu süsleme sanatını yansıtır.
2. **Mekânsal Bağlantı:** Türbe, bugün büyük bir sivri kemerle caminin harim (ibadet) kısmına bağlanmış durumdadır. Bu durum, türbenin özgün "mezar odası" kimliğini bir miktar gölgelemiş ve iç mekândaki sanduka olgusunun zamanla yitirilmesine neden olmuştur.

VAKIF HAFIZASI VE GÜNCEL TESPİTLER

1. "Sandukasız" Bir Sultan: Melik Mahmud'un Kabri

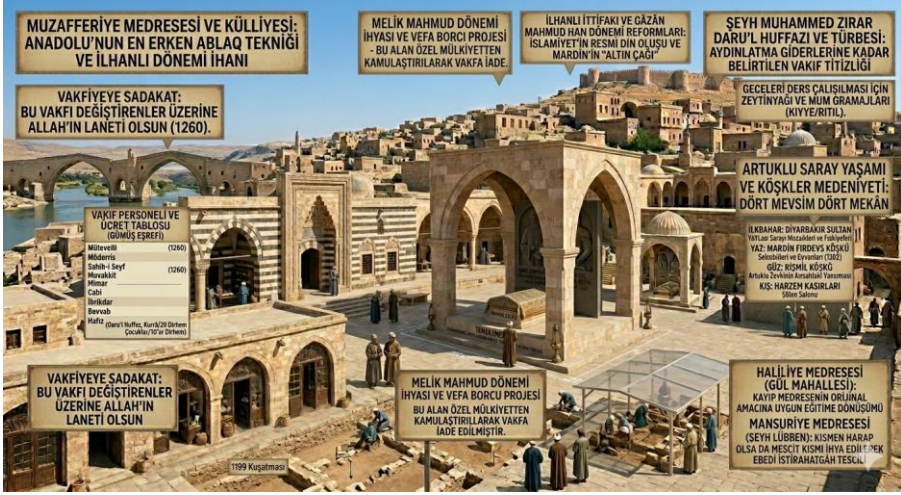
Bugün caminin kadınlar mahfili olarak kullanılan bölümü aslında Melik Mahmud'un ebedi istirahatgâhidir.

1. **Eksiklik:** Mezarı belirten bir sandukanın bulunmaması, camiye gelen ziyaretçilerin burada bir Artuklu sultanının yattığından habersiz olmasına yol açmaktadır.
2. **Öneri:** 2008 tarihli 5737 sayılı Vakıflar Kanunu kapsamında, vakıf eserlerinin "özgün işlevine ve banisine hürmet" ilkesi gereği, buraya tarihi dokuya uygun bir sanduka yerleştirilmeli ve bilgilendirme tabelası asılmalıdır. Bu, Melik Mahmud'un ruhuna bir fatiha okunmasına vesile olacaktır.

2. Mülkiyet ve Koruma Dengesi

Yapının mülkiyeti Osmanlı'dan bu yana vakıf kayıtlarında sabitlenmiştir. Ancak türbenin cami içine dahil edilmesi gibi

müdahaleler, tarihi mekânın hiyerarşisini bozmuştur. Restorasyon çalışmalarında türbe bölümünün camiden bağımsız bir "ziyaretgah" kimliğinin korunması önem arz etmektedir.

İç Savaşın Gölgesinde Bir Şehit Sultan: Melik Mahmud Dönemi (1367-1370) ve Ebedi İstirahatgâhı

Bu görsel, Artuklu tarihinin en dramatik ve trajik dönemlerinden biri olan **Melik Mahmud** devrini; taht mücadelesiyle bölünen şehri, hükümdarın şehadetini ve bugün "sandukasız" kalmış ebedi istirahatgâhını canlandırmaktadır. Görsel, tarihi bir yapının fiziksel ihtişamıyla, banisine duyulan vefa borcunun güncel hukuki tescil çağrısını bir araya getirmektedir.

Görseldeki Tematik Odaklar ve Tarihsel Dayanaklar:

1. **Taht Mücadelesi ve Şehadet (1367):** Görselin odağında, amcası Muzaffer Fahreddin Davud'un isyanıyla sarsılan ve Mardin'in sokak sokak ikiye bölündüğü o dört aylık iç savaş betimlenmiştir. Melik Mahmud'un bu mücadelenin sonunda şehit edilmesi ve

naaşının kendi adıyla anılan caminin haziresine defnedilmesi, dönemin istikrarsızlığının en somut belgesidir (**Kaynak: Kâtip Ferdi, Mardin Tarihi**).

2. **Melik Mahmud (Bab-ı Sor) Camii ve Meyilli Arazi Mimarisi:** Görselin arka planında yükselen Melik Mahmud Camii, Artuklu mimarisinin meyilli araziye kullanma becerisinin en güzel örneklerinden biri olarak gösterilmiştir. Yapı, Osmanlı vakıf kayıtlarında "Babu's-Sor" ve "Melik Mahmud" isimleriyle tescil edilmiştir (**Kaynak: BOA, Ev-d-13011**). Portal kitabesindeki tahribat, yapının banisi konusunda Kâtip Ferdi ve Hüseyin Karaçam gibi araştırmacılar arasında tartışmalara yol açmıştır.
3. **Türbenin Mimari Dokusu ve Mukarnaslı Portal:** Caminin batısında yer alan dikdörtgen planlı ve beşik tonoz örtülü türbenin portalı betimlenmiştir. Kuzey cephesindeki kapı, altı sıra mukarnaslı kavsarası ve üç dilimli kemeriyle tipik Artuklu süsleme sanatını yansıtmaktadır.
4. **Mekânsal Bağlantı ve "Sandukasız" Bir Sultan:** Görselin hüzünlü bir detayı olarak, türbenin cami içine büyük bir sivri kemerle dahil edilmesi tasvir edilmiştir. Bu durum, türbenin özgün "mezar odası" kimliğini gölgelemiş ve iç mekândaki sanduka olgusunun zamanla yitirilmesine neden olmuştur. Bugün kadınlar mahfili olarak kullanılan bölüm Aslında Melik Mahmud'un kabridir.
5. **Vakıf Hafızası ve Güncel İade Çağrıları:** Görseldeki hukuki tabelalar, 2008 tarihli 5737 sayılı Vakıflar Kanunu uyarınca, "özgün işlevine ve banisine hürmet" ilkesi gereği, buraya tarihi dokuya uygun bir sanduka yerleştirilmesi ve bilgilendirme tabelası asılması gerekliliğini vurgular. Bu, Melik Mahmud'un ruhuna bir fatiha okunmasına vesile olacaktır.

Sonuç: Bu çalışma, Melik Mahmud dönemini sadece bir iç savaş süreci olarak değil; meyilli arazide yükselen bir mimari

şaheserin, tahrip edilmiş bir kitabenin ve bugün yeniden iade-i itibarını bekleyen bir *****Şehit Sultan’ın Hafıza Odası*****nın belgesi olarak ortaya koymaktadır.

BÖLÜM 20

MELİK MUZAFFER DAVUD DÖNEMİ (1367-1376)

Karakoyunlu Tehdidi ve Bir Mimari Sadakat Anıtı: Latifiye

20.1. Siyasi İmtihan: Türkün Türkle Mücadelesi

Melik Muzaffer Davud'un saltanatı, Artukluların bölgedeki hâkimiyetini sarsan Karakoyunlu Türkmenleri ile amansız bir mücadele içinde geçmiştir. Azerbaycan'ın Türkleşmesinde kritik rol oynayan Karakoyunlu boyları (Sa'dlı, Baharlı, Döğer), Artuklu toprakları üzerinde baskısını artırmıştır. Bu dönem, bölgedeki Türk devletlerinin birbirleriyle olan "çetin imtihanına" sahne olmuştur.

20.2. Latifiye (Abdüllatif) Camii: Bir Sadakat Nişanesi

Şehrin merkezinde yükselen Latifiye Camii, 1371 (H. 772) yılında, iki sultana birden hizmet etmiş olan **Abdüllatif b. Abdullah** tarafından inşa ettirilmiştir. Abdüllatif'in bir "azatlı köle" (mamlük) kökenli olmasına rağmen böyle bir eseri şehre kazandırması, Artuklu bürokrasisindeki liyakat ve vefa kültürünü gösterir.

Mimari Özellikler:

1. **Taş İşçiliği:** Tamamen kesme taştan inşa edilen yapı, Mardin'in en iyi korunmuş cümle kapılarından (portal) birine sahiptir.
2. **Selsebil ve Eyvan:** Avlunun kuzeyinde yer alan selsebilli eyvan, Artuklu su mimarisi geleneğini sürdürür.
3. **Minber ve Mahfil:** Geç dönem Selçuklu ahşap işçiliğinin nadide örneklerini barındırır. Mevcut minaresi ise çok sonra, 1846'da Musul Valisi Gürcü Mehmed Paşa tarafından eklenmiştir.

20.3. Vakfiye Analizi ve Hanedan Kadınlarının Rolü

Caminin mihrap duvarındaki pencereleri kuşak gibi saran 9 metrelik devasa vakfiye kitabesi, Artuklu iktisat tarihi için bir hazinedir.

Vakfedenler ve Gelirler: Kitabede üç ayrı bağışçı öne çıkar:

1. **Melik Muzaffer Davud:** Zağfan ve Muhammediye köyleri ile çok sayıda sulak araziye vakfetmiştir.
2. **İl Kutluğ Hatun:** Muhtemelen Melik Davud’un eşi ve Sultan İsa’nın annesidir. Hanedan mensubu bir kadın olarak vakfa büyük katkılar sunmuştur.
3. **Hasan Kızı Hatune:** 18 dükkânlık bir çarşığı vakfa dahil etmiştir.

İktisadi Veriler: Osmanlı tahrir kayıtlarına göre vakfın geliri 1526’da 3.162 akçe iken, 1565’te 5.013 akçeye çıkmıştır. Ancak Hatuniye ve Şehidiye gibi devasa külliyele oranla geliri zamanla azalmıştır. Bu durum, vakıf mülklerinin bir kısmının süreç içerisinde "metruk" hale geldiğini veya el değiştirdiğini göstermektedir [1].

VAKIF ŞEHİR PERSPEKTİFİ: MODERN İHYA VE KORUMA

1. "Münir Çağlar" Modeli ve Özel Sektör Desteği

Mardin eşrafından hayırsever **Münir Çağlar**’ın 2005-2006 yıllarında yaptığı restorasyon, vakıf eserlerinin ihyasında "toplumsal sahiplenme" modeline harika bir örnektir. 5737 sayılı kanunun hayırseverlere tanıdığı imkânlar, Artuklu mirasının korunmasında devlet-millet işbirliğinin önünü açmaktadır.

2. Kayıp Mülklerin Takibi

Vakfiye kitabesinde adı geçen "Midyat Dağı’na bakan bostanlar", "zeytinlikler" ve "125 adet ağaçlık arazi" gibi detaylı dökümler,

bugün dijital tapu kayıtlarında (Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi) izi sürülmesi gereken mülklendir. Bir vakfın geliri 14. yüzyıldan 16. yüzyıla düşüş gösteriyorsa, burada "mülkiyet aşınması" söz konusudur.

3. Ulu Cami Minber Kitabesi

Melik Muzaffer Davud'un Ulu Cami'ye hediye ettiği minber üzerindeki kitabe, onun sadece yeni yapılar kurmakla kalmayıp, şehrin ana camisini de tezyin ettiğini kanıtlar. Bu durum, "Vakıf Şehir" bütünlüğü içerisinde hükümdarın şehre bir bütün olarak baktığını gösterir.

1. Siyasi Dönem: Karakoyunlu Baskısı

Melik Muzaffer Davud'un saltanatı, Artuklu hâkimiyetine meydan okuyan **Karakoyunlu Türkmenleri** (Şa'dlı, Baharlı, Döğər boyları) ile yapılan çetin mücadelelerle geçmiştir. Bu dönem, bölgedeki Türk devletlerinin birbirleriyle olan egemenlik rekabetinin zirve yaptığı bir "siyasi imtihan" sürecidir.

2. Mimari Miras: Latifiye (Abdüllatif) Camii

1371 yılında inşa edilen bu eser, sadece bir ibadethane değil, aynı zamanda bir **vefa nişanesidir**.

1. **Liyakat Vurgusu:** Caminin banisi Abdüllatif b. Abdullah, "azatlı bir köle" (mamluk) kökenli olmasına rağmen devlet hiyerarşisinde yükselmiş bir bürokrattır.
2. **Yapısal Özellikler:** Kusursuz taş işçiliği, anıtsal portali (cümle kapısı) ve Artuklu su geleneğini temsil eden selsebilli eyvanı ile dikkat çeker.

3. Vakıf Kültürü ve Ekonomik Veriler

Caminin 9 metrelik devasa vakfiye kitabesi, dönemin iktisadi ve sosyal yapısına ışık tutar:

1. **Bağışçılar:** Melik Muzaffer Davud'un yanı sıra hanedan kadınlarından **İl Kutluğ Hatun** ve hayırsever **Hasan Kızı Hatune**'nin büyük bağışları, vakıf geleneğinde kadınların gücünü gösterir.
2. **Ekonomik Seyir:** Vakıf gelirleri 16. yüzyılda artış gösterse de (1526'da 3.162 akçeden, 1565'te 5.013 akçeye), zamanla mülkiyet aşınması ve "metruklaşma" nedeniyle diğer büyük külliyelerin gerisinde kalmıştır.

4. Modern Koruma ve İhya

Metin, Mardin'in bir "Vakıf Şehir" olarak korunması için üç temel öneri sunar:

- **Toplumsal Sahiplenme:** Hayırsever Münir Çağlar'ın yaptığı restorasyon, devlet-millet işbirliği için bir modeldir.
- **Dijital Takip:** Vakfiyede adı geçen ancak zamanla kaybolan bostan ve zeytinlik gibi mülklerin arşivler üzerinden takip edilmesi gerekliliği.

- **Bütüncül Bakış:** Melik Davud'un Ulu Cami'ye hediye ettiği minber, hükümdarın şehri bir bütün olarak ihya etme vizyonunu kanıtlar.

BÖLÜM 21

SULTAN İSA DÖNEMİ (1376-1406)

Timur’un Gölgesinde Bir Saltanat ve Taşın Estetiği: Zinciriye

21.1. Siyasi Panorama: Devlerin Arasında Mardin

Sultan İsa dönemi, Artukluların Karakoyunlu, Akkoyunlu ve Memlük devletleri arasında denge kurmaya çalıştığı, ancak asıl darbeyi Timur’un istilasından aldığı bir süreçtir.

1. **Karakoyunlu Mağlubiyeti:** 1384’te Kara Mehmed’e yenilen Sultan İsa ve veziri Hacı Feyyaz esir düşmüştür.
2. **Timur Kuşatmaları:** 1394 ve 1401 yıllarında Timur, zapt edilemez Mardin Kalesi’ni iki kez kuşatmış ancak düşürememiştir. Sultan İsa, Timur’a bağlılık bildirmesine rağmen üç yıl esir kalmış, ancak kalenin müstahkem yapısı sayesinde şehri koruyabilmiştir [1, 3].

21.2. Mimari Başyapıt: Zinciriye (Sultan İsa) Medresesi

1385 (H. 787) yılında tamamlanan bu eser, Artuklu mimarisinin ulaştığı en üst noktadır. İki katlı, avlulu ve dilimli kubbeleriyle sadece bir eğitim yuvası değil, bir kale zarafetindedir.

Epigrafik Detaylar ve Vakfiye: Medresenin portalini çevreleyen **Celî Sülüs** hatlı vakfiye, Sultan İsa’nın derin tevazusunu yansıtır. Kitabede kendisini "*Yaratılmışların en zayıfı, her şeyden müstağni olan Allah’a muhtaç*" olarak niteler. 19 Nisan 1385 tarihli **Esmâü’l-Hüsna** kitabesi, sanatın zikirle bulunduğu eşsiz bir örnektir [10].

Bir Çocukluk Anısı: Mayıs 2018’de tekrar ziyaret ettiğim bu eyvanda, çocukluğumun geçtiği günleri, evimize su taşıdığım o emektar çeşmeyi hüzünle yâd ettim. Sultan

İsa'nın türbesi önünde, bu şehre böylesi bir mücevher bıraktığı için kendisine dualarımı sundum.

21.3. Marufiye Medresesi: Yıkılan Bir Hafıza

Halk arasında "Beyt il Artuki" olarak bilinen bu yapı, XIII. yüzyılın başında inşa edilmiş olup Sultan İsa döneminde de önemini korumuştur. Üç eyvanlı plan şemasıyla Türk mimarisinde bir ilktir.

- **Güncel Durum:** Ne yazık ki bugün özel mülkiyet elinde harap durumdadır. Selsebilli eyvanı ve mermer mozaikleri yok olma tehlikesi altındadır. Bu eserin acilen vakıf korumasına alınması gerekmektedir [14].

21.4. Kasımiye Medresesi: Yarım Kalan Rüya

Temelleri Artuklu döneminde atılan ancak Timur istilası nedeniyle tamamlanamayan bu devasa külliye, XV. yüzyıl sonunda Akkoyunlu Kasım Bey tarafından bitirilmiştir. 16. yüzyıl kayıtlarında 141.082 akçalık geliriyle Mardin'in en zengin vakfı olarak görülür [16]. Sularla simgelenen hayat felsefesi, medresenin avlusunda halen akmaya devam etmektedir.

VAKIF HUKUKU VE SOSYAL MİRAS NOTLARI

1. Vezirlerin Vakıf Mirası: Emir Hamamı

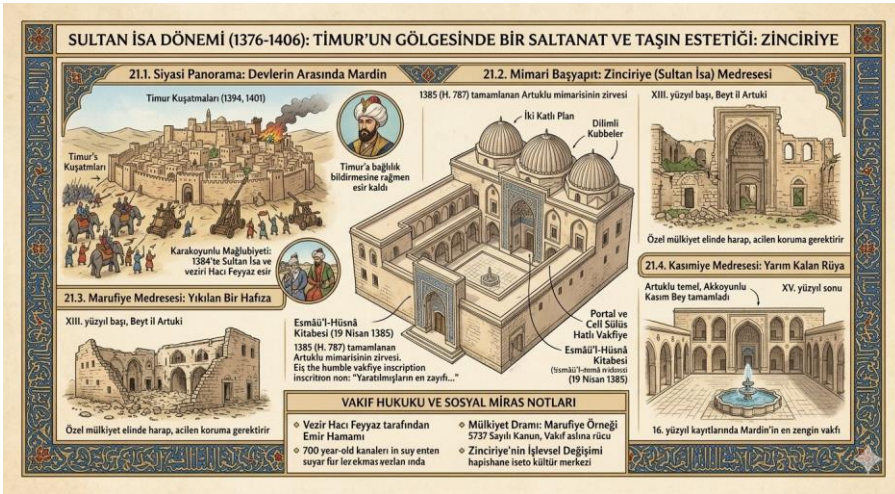
Sultan İsa'nın veziri **Hacı Feyyaz** tarafından yaptırılan ve halen hizmet veren **Emir Hamamı**, vakıf eserlerinin sürdürülebilirliğine en iyi örnektir. Hamamın suyunun kaleden gelen 700 yıllık kanallarla taşınması, Artuklu mühendisliğinin vakıf hizmetine nasıl sunulduğunu kanıtlar.

2. Mülkiyet Dramı: Marufiye Örneği

Marufiye Medresesi'nin mirasçılar elinde harabeye dönmesi, kitabınızın ana savı olan "**Vakıf mülklerinin şahıs mülkiyetine geçmesinin yarattığı tahribat**" konusuna çok acı bir delildir. 5737 Sayılı Kanun uyarınca bu tür yapıların "Vakıf aslına rücu" süreci işlenmelidir.

3. Zinciriye'nin İşlevsel Değişimi

Hapishane, öğrenci yurdu ve şimdi kültür merkezi... Zinciriye Medresesi'nin 600 yılı aşkın süredir ayakta kalması, vakfiyesindeki "*sonsuzca kadar vakıf kıldı*" iradesinin bir tecellisidir.

1. Siyasi Panorama: Devlerin Arasında Bir Saltanat

Sultan İsa dönemi, Artukluların Karakoyunlu, Akkoyunlu ve Memlûkler arasındaki denge politikasının yanı sıra **Timur istilası** ile sarsıldığı bir süreçtir.

1. **Timur Kuşatmaları:** Timur, 1394 ve 1401'de Mardin Kalesi'ni kuşatmış ancak şehri düşürememiştir. Sultan İsa üç yıl esir kalsa da, kalenin savunma gücü şehri korumuştur.
2. **Mağlubiyetler:** 1384'te Karakoyunlulara yenilen Sultan İsa ve veziri Hacı Feyyaz bir dönem esir düşmüştür.

2. Mimari Zirve: Zinciriye (Sultan İsa) Medresesi

1385 yılında tamamlanan bu yapı, Artuklu mimarisinin estetik ve teknik açıdan en üst noktası kabul edilir.

1. **Karakteristik Özellikler:** İki katlı yapısı, dilimli kubbeleri ve kale zarafetindeki duruşuyla dikkat çeker.
2. **Epigrafik Değer:** Giriş kapısındaki vakfiyede Sultan İsa'nın kendini "Allah'a muhtaç, yaratılmışların en zayıfı" olarak nitelemesi, dönemin manevi iklimini yansıtır.

3. Yıkılan ve Yarım Kalan Miras: Marufiye ve Kasımiye

1. **Marufiye Medresesi:** Üç eyvanlı planıyla Türk mimarisinde bir ilktir. Ancak bugün özel mülkiyet elinde harap durumdadır; korunması için acilen vakıf statüsüne dönmelidir.
2. **Kasımiye Medresesi:** Temelleri Artuklu döneminde atılmış, ancak Timur istilası nedeniyle yarım kalmış; nihayet XV. yüzyıl sonunda Akkoyunlularca tamamlanmıştır.

4. Vakıf Hukuku ve Sürdürülebilirlik

1. **Emir Hamamı:** Sultan İsa'nın veziri Hacı Feyyaz'ın eseri olan hamam, 700 yıllık kanallarla kaleden su taşıyan mühendislik harikasıyla vakıf sisteminin sürdürülebilirliğine örnektir.
2. **Mülkiyet Sorunu:** Marufiye örneği, vakıf mülklerinin şahıslara geçmesinin yarattığı tahribatı kanıtlarken;

Zinciriye’nin (hapisane ve yurttan kültür merkezine) yüzyıllardır yaŐaması vakıf iradesinin gücünü gösterir.

BÖLÜM 22

MELİK SALİH KÜÇÜK DÖNEMİ VE BİR DEVRİN SONU (1406-1409)

Sultan İsa'nın 1406 yılında Akkoyunlu Kara Osman Bey ile yaptığı savaşta şehit düşmesi üzerine, yerine yeğeni **Melik es-Salih Şehabeddin Ahmed** geçti. Ancak bu dönem, Mardin Artukluları için bağımsız bir hükümdarlıktan ziyade, devler arasındaki güç savaşının bir parçası haline gelmiştir.

22.1. Mardin'in Teslimi ve Musul Sürgünü

Karakoyunlu hükümdarı **Kara Yusuf**, Mardin'i Akkoyunlu tehdidinden kurtarmak bahanesiyle şehre gelmiş, ancak kurnaz bir diplomasiyle Melik Salih'e Mardin karşılığında Musul'u teklif etmiştir.

1. **Siyasi Evlilik ve İhanet:** Kara Yusuf, kendi kızını Melik Salih ile evlendirerek akrabalık kurmuş, ancak 1409 yılında Musul'a varan Melik Salih, iddialara göre kayınpederi tarafından zehirlenerek öldürülmüştür.
2. **Türkmen Bakiyesi:** Melik Salih'in ölümünden sonra oğulları Sincar ve Mardin ovasında göçebe hayatına dönmüştür. Bugün bölgede "Kebbre" adıyla bilinen aşiretin, bu Artuklu Türkmenlerinin bakiyesi olduğu tahmin edilmektedir [4].

22.2. Artuklu Hanedanında Siyasi Evlilikler Diplomasisi

Artuklular, bölgedeki meşruiyetlerini ve saygınlıklarını pekiştirmek için Selçuklular, Eyyubiler, Saltuklular, Danişmendliler, Karakoyunlular ve hatta İlhanlılar ile çok yönlü evlilik bağları kurmuşlardır.

Artuklu Hükümdarı / Üyesi	Evlendiği Hanedan / Kişi	Notlar
İlgazi Bey	Melike Ferhunde Hatun (Selçuklu)	Sultan Rıdvan'ın kızı.
Belek Gazi	Ayşe Hatun (Türkiye Selçuklu)	I. Kılıç Arslan'ın dul eşi.
Hüsameddin Timurtaş	Safiye Hatun (Saltuklu)	Emir Gazi'nin kızı.
Safiye Hatun	İmadeddin Zengi (Musul Atabeyi)	Dara Kalesi'nin iadesi karşılığı.
Nureddin Muhammed	Selçuk Hatun (Türkiye Selçuklu)	II. Kılıç Arslan'ın kızı.
Dünya Hatun	Olcayto Hüdabende (İlhanlı)	Moğol-Artuklu ittifakı.

22.3. Artuklu Mirasının Anatomisi: Bir Değerlendirme

Artukluların 1409'da siyasi varlığı sona ermiş olsa da, bıraktıkları sosyal ve kültürel miras "Vakıf Şehir" Mardin'in ruhunu oluşturmuştur:

1. **Din ve Hoşgörü:** Sünni geleneğe bağlı olmalarına rağmen, topraklarında yaşayan Süryani, Ermeni ve diğer gayrimüslim halklara tam bir inanç özgürlüğü tanımışlardır.
2. **Ekonomi ve Ticaret:** Düneysir (Kızıltepe) gibi ticaret merkezlerini kurarak ipek yolu üzerindeki refahı artırmışlar; halka ağır vergiler yüklemeyerek toplumsal huzuru sağlamışlardır.
3. **Mimari ve Bilim:** El-Cezeri gibi dâhileri himaye eden bu hanedan, medreseler, köprüler (Malabadi) ve şifahanelerle Anadolu'nun ilk büyük imar hamlesini gerçekleştirmiştir.
4. **Veraset Sistemi:** Artuk Bey'in soyundan gelmeyi meşruiyet şartı saymışlar ve bu sayede yıkılana dek büyük taht kavgaları yaşamadan istikrarlı bir yönetim sergilemişlerdir [12].

1. Melik Salih Küçük Dönemi: Mardin'in Vedası (1406-1409)

Sultan İsa’nın şehit düşmesiyle başa geçen Melik Salih, devletlerarasındaki güç savaşının kurbanı olmuştur.

1. **Musul Sürgünü ve İhanet:** Karakoyunlu Kara Yusuf, Mardin’e karşılık Melik Salih’e Musul’u teklif etmiştir. Ancak Melik Salih, kızıyla evlendiği kayınpederi Kara Yusuf tarafından 1409’da zehirlenerek öldürülmüştür.
2. **Türkmen Bakiyesi:** Bu olayla Artukluların siyasi varlığı sona ermiş; hanedan üyeleri göçebe hayatına dönmüştür. Günümüzdeki **Kebbre aşireti** bu mirasın devamı kabul edilir.

2. Hanedan Diplomasisi: Siyasi Evlilikler

Artuklular, bölgedeki meşruiyetlerini korumak için çok yönlü bir evlilik diplomasisi yürütmüşlerdir:

- **Stratejik Bağlar:** Selçuklu, Eyyubi, Saltuklu ve İlhanlı (Moğol) hanedanlarıyla kurulan akrabalıklar, devletin ömrünü uzatan ve askeri ittifakları güçlendiren bir araç olarak kullanılmıştır.

3. Artuklu Mirasının Anatomisi

Siyasi varlıkları bitse de bıraktıkları sosyal yapı Mardin’in ruhunu oluşturmuştur:

1. **Din ve Hoşgörü:** Sünni bir yönetim sergilemelerine rağmen; Süryani, Ermeni ve diğer gayrimüslim halklara tam bir inanç özgürlüğü tanımışlardır.
2. **Ekonomi:** Düneysir (Kızıltepe) gibi ticaret merkezlerini canlandırmış, düşük vergi politikasıyla halkın refahını gözetmişlerdir.
3. **Bilim ve Mimari:** **El-Cezeri** gibi dehaları himaye etmişler; Malabadi Köprüsü ve devasa medreselerle Anadolu’nun ilk büyük imar hamlesini başlatmışlardır.

4. **İstikrar:** Artuk Bey'in soyundan gelmeyi Őart koŐan veraset sistemleri sayesinde, taht kavgalarından uzak, istikrarlı bir yönetim sergilemişlerdir.

BÖLÜM 23

ARTUKLULAR SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

23.1. SONUÇ

1071 Malazgirt Zaferi, Anadolu coğrafyası için olduğu kadar Mardin için de bir dönüm noktasıdır. Sultan Alp Arslan'ın beylerinden ve Damadı Artuk Beyin, oğulları Sökmen ve İl Gazi 1103 yılında Mardin'i merkez seçmesiyle başlayan Artuklu dönemi, şehri askeri bir kale olmaktan çıkarıp, medeniyetin tüm unsurlarını barındıran bir cazibe merkezine dönüştürmüştür.

Artukluların hoşgörü ve adalet temelli politikaları; Müslüman, Hristiyan ve Yahudi cemaatlerin bir arada, huzur içinde yaşamasını sağlamıştır. Bu toplumsal birliktelik; şehrin mimarisine, ticaretine ve ilmi hayatına zenginlik olarak yansımıştır. Bugün Mardin'in sahip olduğu eşsiz silüet, Artuklu döneminde atılan bu sağlam temellerin eseridir.

23.2. DEĞERLENDİRME VE ÖNERİLER

Artuklu eserlerinin ve vakıf mallarının korunması, ihyası ve gelecek nesillere aktarılması hususunda aşağıdaki noktalar hayati önem taşımaktadır:

1. **Mülkiyet ve Vakıf Hukuku:** Artuklular tarafından gayrimüslim tebaaya ibadet amaçlı tahsis edilen mülklerin tapu süreçleri, "kılıç hakkı" ve vakıf hukuku çerçevesinde hassasiyetle değerlendirilmelidir.
2. **Süryani Mirası:** Süryani cemaatinin ellerindeki eserleri özveriyle ayakta tutması takdirle karşılanmalı; ancak mülkiyet iddiaları milli güvenlik ve toplumsal huzur gözetilerek yasal çerçevede çözümlenmelidir.
3. **Devletin Öncelikleri:** Antik kent içerisindeki cami, medrese, türbe ve han gibi temel Artuklu eserlerinin aslına uygun ihyası devletin öncelikli kültürel politikası olmalıdır.

4. **Alan Başkanlığı Modeli:** Mardin’in korunması ve yönetilmesi için “**Kapadokya Alan Başkanlığı**” örneğinde olduğu gibi, koordinasyonu tek elden sağlayacak yasal bir yapılanmaya acilen ihtiyaç duyulmaktadır.

23.3. EK TABLOLAR: ARTUKLU MİRASI VE SULTAN TÜRBELERİ

EK-1: Bazı Önemli Artuklu Eserleri ve Kitabe Dağılımı

Dönem / Sultan	Yapı ve Yer	İnşa	Vakıf	Vergi	Ayet
Temürtaş	Malabadi Köprüsü	1	-	-	-
II. İlgazi	Mardin Ulu Camisi	1	-	-	1
Artuk Arslan	Kızıltepe Ulu Camisi	1	-	-	8
Melik İsa	Sultan İsa Medresesi	2	1	-	2
I. Gazi	Şehidiye Medresesi	-	1	-	-

Dönem / Sultan	Yapı ve Yer	İnşa	Vakıf	Vergi	Ayet
TOPLAM		14	4	2	11

EK-2: Artuklu Sultanları Türbe ve Mezar Yerleri Durumu

Sultan İsmi	Vefat	Türbe / Mezar Yeri	Mevcut Durum
Necmeddin İlgazi	1122	Camii'ül Asfar	Mezar kayıp.
H. Timurtaş	1154	Hüsamiyye Medr.	Gün yüzüne çıkmayı bekliyor.
I. Kutbeddin	1184	Hatuniye Medr.	Türbe günümüze ulaşmıştır.
Artuk Arslan	1239	Şehidiye Camii	Sandukası maalesef kaldırılmış.
Melik İsa	1406	Zinciriye Medr.	Türbe günümüze ulaşmıştır.

BÖLÜM 24

MARDİN'DE TÜRK AKKOYUNLULAR DÖNEMİ (1432-1508)

Bu bölüm, kısa dönemli Karakoyunlu hâkimiyetinin ardından Mardin'i ele geçiren Akkoyunluların (Bayındırıyye) şehre kazandırdıkları mimari kimliği, siyasi mücadeleleri ve vakıf sistemini kapsamaktadır.

24.1. Siyasi Tarih ve Önemli Dönemeçler

Mardin, 1432 yılında Kara Yülük Osman Bey tarafından fethedilerek Akkoyunlu topraklarına katılmıştır. Şehirde 1508 yılına kadar süren bu dönem, bölgenin Türk-İslam karakterinin pekişmesinde kritik bir rol oynamıştır.

Akkoyunlu Hükümdar Silsilesi ve Mardin

Akkoyunlu Devleti'nin Mardin ve çevresindeki idari yapısı üç ana evrede incelenmektedir:

M. 1435-1444: Hamza b. Kara Yülük Osman Dönemi

M. 1444-1469: Cihangir b. Ali b. Kara Yülük Osman Dönemi

M. 1503-1508: Kasım b. Cihangir (Kasım Padişah) Dönemi

Not: Akkoyunluların en kudretli hükümdarı **Uzun Hasan**, 1473 Otlukbeli Savaşı ile Osmanlı'ya (Fatih Sultan Mehmed) karşı büyük bir mücadele vermiş, ancak yenilgi sonrası devlet zayıflama sürecine girmiştir. Mardin üzerindeki etkileri, Safevi hükümdarı Şah İsmail'in 1500'lerin başındaki saldırılarına kadar sürmüştür.

24.2. Mardin'deki Başlıca Akkoyunlu Eserleri ve Vakıf Mirası

Akkoyunlular, Mardin'i sadece siyasi bir merkez değil, aynı zamanda devasa vakıf gelirleriyle desteklenen bir bilim ve kültür merkezi olarak imar etmişlerdir.

A) Kasımiye (Kasım Padişah) Medresesi

XVI. yüzyılda Mardin'deki en zengin vakıf gelirine sahip eserdir. 1526 yılı kayıtlarına göre **243 dükkân** ve onlarca köyün geliri bu medreseye bağlıdır.

1. **Mimari Not:** Sultan İsa Medresesi ile benzerlik taşır. Kesin inşa tarihi bilinmemekle birlikte Akkoyunluların tamamladığı bir başyapıttır.
2. **İktisadi Güç:** 1564 yılında yıllık geliri **266.795 akçaya** ulaşmıştır.

B) Şah Sultan Hatun Medresesi

İbrahim Bey'in hanımı Şah Sultan tarafından yaptırılan bu eser, Teker Mahallesi'nde sosyal hayatın kalbi olmuştur. Vakıf envanterinde 9 dükkân ve çeşitli değirmenler bulunmaktadır.

C) Hamza-i Kebir ve Hamza-i Sağır Zaviyeleri

1. **Hamza-i Kebir:** Savur Kapısı dışındadır. Günümüzde sadece türbe kalıntısı kalsa da, vaktiyle bölgedeki tarım arazilerinden ciddi gelir elde eden bir sosyal merkezdi.
2. **Hamza-i Sağır:** 1474-1476 yıllarında inşa edilmiştir. İçerisinde bir mescit barındıran bu yapı, Meydanbaşı mevkiinde bulunmaktadır.

D) Cihangir Bey Zaviyesi

Kasımiye Medresesi'nin yanında yer alan bu yapının planı 1932'de Albert Gabriel tarafından çıkarılmıştır. Ünlü Venedikli

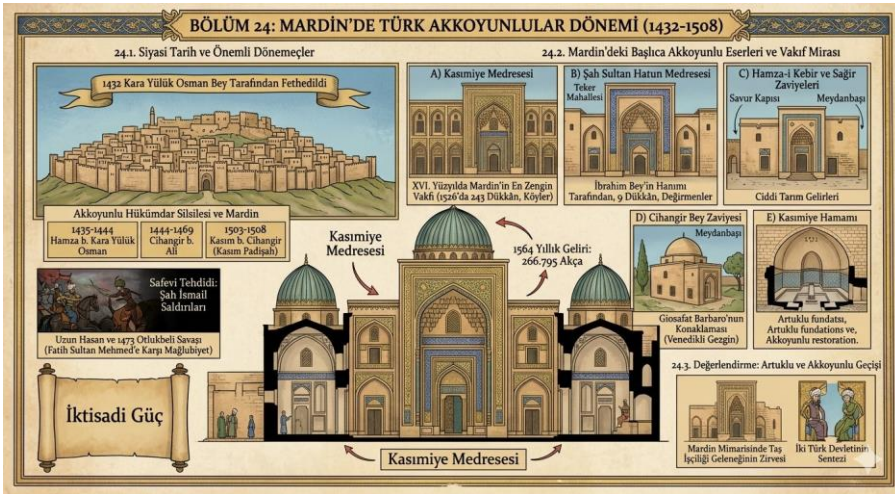
gezgin **Giosafat Barbaro**'nun Mardin ziyareti sırasında burada konaklaması, yapının tarihsel önemini artırmaktadır.

E) Kasımiye Hamamı

Her ne kadar adı Kasım Padişah ile anılsa da, temellerinin Artuklu hükümdarı Melik Muzaffer'e ait olduğu düşünülmektedir. Akkoyunlu döneminde yapılan kapsamlı restorasyon ile bugünkü ismini almıştır.

24.3. Değerlendirme: Artuklu ve Akkoyunlu Geçiş

Mardin mimarisi, Artuklu ile başlayan "taş işçiliği" geleneğinin Akkoyunlu döneminde zirveye ulaştığını gösterir. Kasımiye Medresesi, bu iki Türk devletinin estetik ve vakıf anlayışının birleştiği bir sentez noktasıdır.

1. Siyasi Tarih ve Hakimiyet Süreci

Mardin, 1432 yılında **Kara Yülük Osman Bey** tarafından fethedilerek Akkoyunlu topraklarına katılmıştır.

1. **Önemli Dönemler:** Hamza Bey, Cihangir Bey ve Kasım Padişah dönemleri şehrin idari yapısını şekillendirmiştir.
2. **Kırılma Noktası:** Uzun Hasan'ın 1473 Otlukbeli Savaşı'nda Osmanlı'ya yenilmesi devleti zayıflatmış, Mardin üzerindeki Akkoyunlu etkisi 1500'lerin başında Safevi tehdidiyle sona ermiştir.

2. Mimari Başyapıt: Kasımiye Medresesi

Artuklu döneminde temelleri atılan ancak Akkoyunlular tarafından tamamlanan bu medrese, dönemin en ihtişamlı yapısıdır.

1. **İktisadi Güç:** 16. yüzyıl kayıtlarına göre Mardin'in en zengin vakfıdır. 1564 yılında 266.795 akçelik devasa bir yıllık gelire ulaşmıştır.
2. **Mimari:** Sultan İsa (Zinciriye) Medresesi ile benzer estetik özellikler taşır ve taş işçiliğinin zirvesini temsil eder.

3. Diğer Önemli Vakıf Eserleri

Akkoyunlular şehri zaviye, hamam ve medreselerle donatmışlardır:

1. **Şah Sultan Hatun Medresesi:** İbrahim Bey'in eşi tarafından yaptırılmış, çarşı ve değirmen gelirleriyle desteklenmiştir.
2. **Zaviyeler:** Hamza-i Kebir, Hamza-i Sağır ve Cihangir Bey zaviyeleri sosyal ve dini hayatın merkezleri olmuştur.
3. **Kasımiye Hamamı:** Artuklu temelleri üzerine Akkoyunlu restorasyonu ile yükselen işlevsel bir mirastır.

4. Tarihsel Sentez: Artuklu ve Akkoyunlu Geçiş

Mardin'in kimliğini oluşturan "taş işçiliği" geleneği, Artuklularla başlamış ve Akkoyunlu döneminde olgunluğa erişmiştir.

Özellikle Kasımiye Medresesi, bu iki Türk devletinin estetik anlayışının, vakıf hukukunun ve bilim vizyonunun birleştiği bir sentez noktasıdır.

MARDİN’DE TÜRK AKKOYUNLULAR DÖNEMİ VE VAKIF EKOSİSTEMİ

Akkoyunlu idaresi, Mardin’de sadece siyasi bir egemenlik kurmamış; şehri medreseler, zaviyeler ve devasa bahçelerden oluşan entegre bir vakıf sistemiyle donatmıştır. Bu sistemin günümüzdeki hukuki statüsü, 2008 ve 2011 yıllarındaki yasal düzenlemelerle yeni bir boyut kazanmıştır.

24.4. Akkoyunlu Vakıf Bahçeleri ve Kentsel Miras: Ravza, Fahriye ve Diğerleri

Mardin’in güney yamaçlarında yer alan bu bahçeler, tahrir defterlerinde yüksek gelir getiren ve mülkiyeti hanedan üyelerine ait olan stratejik alanlar olarak kaydedilmiştir.

1. **Ravza Bahçesi:** Akkoyunlu döneminde "Cennet Bahçesi" olarak anılan bu alan, şehrin en verimli arazilerinden biriydi. Vakıf kayıtlarına göre elde edilen gelir, başta Kasımiye Medresesi olmak üzere dini yapıların idamesine aktarılırdı.
2. **Fahriye Bahçesi:** Cihangir Bey Zaviyesi’nin vakıf envanterinde yer alan bu bahçe, ismini muhtemelen dönemin bir yöneticisinden almıştır. 1526 kayıtlarında burada bir bağ ve su kuyusu bulunduğu zikredilir.
3. **Cavsak ve Mansuriye:** Mardin’in mezra ve bahçeleri arasında yer alan bu bölgeler, Akkoyunlu aristokrasisinin hem yazlık konutlarının bulunduğu hem de ciddi bir hububat üretiminin yapıldığı vakıf arazileridir.

24.5. Güncel Mevzuat Işığında Akkoyunlu Vakıf Eserlerinin Analizi

2008 yılında yürürlüğe giren **5737 sayılı Vakıflar Kanunu** ve 2011'deki tamamlayıcı düzenlemeler, Akkoyunlu döneminden kalan bu mirası "Mazbut" ve "Mülhak" vakıflar statüsünde yeniden tanımlamıştır.

1. Kasımiye (Kasım Padişah) Medresesi: Restorasyon ve İşletme Modeli

5737 sayılı Kanun'un 7. maddesi uyarınca, Kasımiye Medresesi gibi yöneticisi kalmayan vakıflar "**Mazbut Vakıf**" statüsünde Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından temsil ve idare edilmektedir.

1. **2008/2011 Etkisi:** Bu dönemdeki yasal değişiklikler, vakıf kültür varlıklarının "aslına uygun restorasyon" zorunluluğunu sıkılaştırmıştır. Kasımiye'nin 2007'de başlayan ve sonrasında devam eden restorasyon süreci, bu yeni teknik şartnamelere göre şekillenmiştir.
2. **Ekonomik Süreklilik:** XVI. yüzyılda 266.795 akçaya ulaşan vakıf geliri anlayışı, günümüzde "akar taşınmazların" kiralanması ve vakıf işletmeciliği modeliyle (Kanun Madde 12-14) modern bir yapıya bürünmüştür.

2. Cihangir Bey ve Hamza-i Kebir Zaviyeleri: Mülkiyet Hakları

2008 Kanunu ile mülkiyeti vakfa ait olup da kamu kurumlarına geçen taşınmazların iadesi süreci (Geçici 7. Madde) gündeme gelmiştir. Harap durumda olan Cihangir Bey Zaviyesi gibi yapıların "ihya" edilmesi, bu kanunla birlikte "Vakıf Kültür Varlıklarının Onarımı Karşılığında Kiralanması" modeliyle teşvik edilmiştir.

3. Fahriye ve Ravza Bahçeleri: Tarımsal Vakıf Arazileri

2011 düzenlemeleriyle vakıf arazilerinin kullanımı ve irtifak hakları netleştirilmiştir. Akkoyunlu döneminin bu meşhur

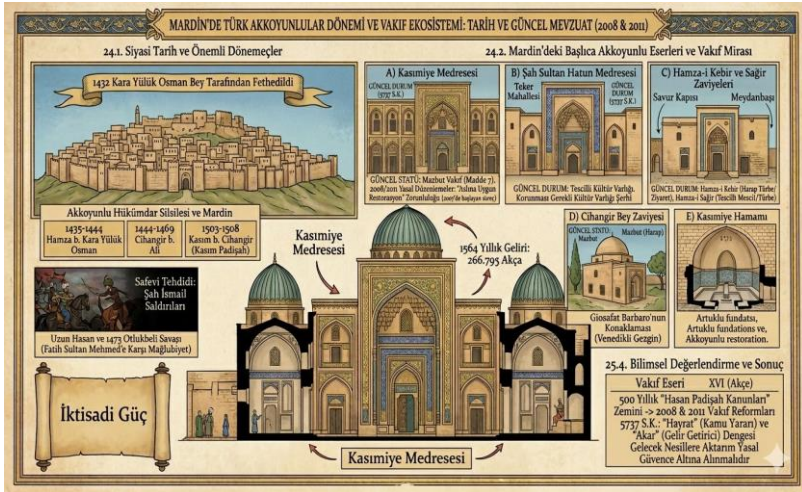
bahçeleri, günümüzde imar planlarındaki "Korunması Gerekli Kültür Varlığı" şerhleri ile 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu gereği gerekli çalışmaların tamamlanarak işgal edilen alanların istimlak edilmesi gerekmektedir.

25.3. Akkoyunlu Vakıf Gelirleri ve Modern Karşılığı (Analitik Tablo)

Vakıf Eseri	XVI. Yüzyıl Geliri (Akçe)	Güncel Statüsü (5737 S.K.)	Temel Fonksiyonu
Kasımiye Medresesi	266.795 (1564)	Mazbut Vakıf	Eğitim ve Kültürel Ziyaret
Cihangir Bey Zaviyesi	29.988 (1564)	Mazbut (Harap)	İhya ve Restorasyon Kapsamında
Fahriye/Ravza Bahçeleri	Belirsiz (Yüksek)	Tescilli Kültür Varlığı	Tarımsal/Kentsel Yeşil Alan
Hamza-i Kebir Zaviyesi	15.783 (1564)	Tescilli Türbe/Ziyaret	Dini ve Tarihi Turizm

25.4. Bilimsel Değerlendirme ve Sonuç

Akkoyunlu vakıf sistemi, 500 yıl önceki "Hasan Padişah Kanunları" ile sağladığı hukuki zemini, günümüzde **2008 ve 2011 vakıf reformları** ile sürdürmektedir. Özellikle **5737 sayılı Kanun**, Akkoyunlu döneminde vakfedilen eserlerin "hayrat" (kamu yararı) ve "akar" (gelir getirici) dengesini modern hukukla harmanlayarak, bu mirasın gelecek nesillere aktarılmasını yasal güvence altına alınmalıdır.

MARDİN'DE TÜRK AKKOYUNLULAR DÖNEMİ VE VAKIF EKOSİSTEMİ: TARİH VE GÜNCEL MEVZUAT (2008 ve 2011)

Bu görsel, Mardin'deki Akkoyunlu vakıf sisteminin 500 yılı aşkın serüvenini, tarihi veriler ve modern Türk hukukundaki karşılıkları ile birlikte analiz etmektedir.

1. Siyasi ve Tarihi Arka Plan (Sol Üst Panel)

Görselin sol üstünde, Mardin Kalesi ve şehir surlarının tarihi bir tasviri yer almaktadır.

1. **Akkoyunlu Fethi (1432):** Kara Yülük Osman Bey tarafından şehrin fethi.
2. **Hükümdar Silsilesi:** Hamza Bey, Cihangir Bey ve Kasım Padişah (1435-1508) dönemleri.
3. **Otlukbeli Mağlubiyeti (1473):** Uzun Hasan’ın Osmanlı’ya yenilmesi ve devletin zayıflama süreci.
4. **Safevi Tehdidi:** Şah İsmail saldırıları.

2. Akkoyunlu Vakıf Bahçeleri ve Kentsel Miras (Merkez Panel)

Mardin’in güney yamaçlarındaki entegre vakıf bahçeleri ve tarımsal kentsel mirası tasvir eden, tahrir defterlerine dayalı bir plan:

1. **Ravza Bahçesi (Cennet Bahçesi):** Yüksek gelirli alan, Kasımiye Medresesi gibi dini yapıların idamesine aktarım.
2. **Fahriye Bahçesi:** Cihangir Bey Zaviyesi’ne bağlı bağ ve su kuyusu.
3. **Cavsak ve Mansuriye:** Akkoyunlu aristokrasisinin yazlık konutları ve ciddi hububat üretiminin yapıldığı vakıf arazileri.

3. Güncel Mevzuat Işığında Eserlerin Analizi (Sağ Panel)

Akkoyunlu dönemi eserlerinin 5737 Sayılı Kanun (2008/2011) uyarınca mevcut hukuki statüleri ve fonksiyonları:

A) Kasımiye Medresesi (Merkez Detaylı Plan):

- **Statü:** Mazbut Vakıf (Madde 7).
- **Modern Etki:** 2008/2011 düzenlemeleriyle "aslına uygun restorasyon" zorunluluğu sıkılaştırmıştır. Ekonomik süreklilik, "akar taşınmaz" kiralaması ve vakıf işletmeciliği modeliyle (Madde 12-14)

modern bir yapıya bürünmüştür. XVI. yüzyılda 266.795 akçaya ulaşan vakıf geliri anlayışının modern devamı.

B) Şah Sultan Hatun Medresesi:

- **Statü:** Tescilli Kültür Varlığı.
- **Konum:** Teker Mahallesi'nde sosyal hayatın kalbi. 9 dükkân ve değirmen geliri.

C) Hamza-i Kebir ve Hamza-i Sağır Zaviyeleri:

- **Statü:** Hamza-i Kebir (Savur Kapısı, Harp Türbe/Ziyaret), Hamza-i Sağır (Meydanbaşı, Mescit/Türbe). Tescilli Türbe/Ziyaret.

D) Cihangir Bey Zaviyesi:

- **Statü:** Mazbut (Harap). Kasımiye yanında. Giosafat Barbaro'nun konaklaması.
- **Koruma:** 2008 Kanunu ile harap yapıların "Vakıf Kültür Varlıklarının Onarımı Karşılığında Kiralanması" modeliyle teşvik edilmesi.

E) Kasımiye Hamamı:

- **Köken:** Artuklu temelleri üzerine Akkoyunlu restorasyonu.

4. Analitik Tablo ve Sonuç (Alt Panel)

Akkoyunlu vakıf gelirlerinin modern karşılığını gösteren bir tablo:

1. **Akkoyunlu Vakıf Gelirleri (XVI. Yüzyıl):** Kasımiye (266.795 Akçe), Cihangir Bey (29.988 Akçe), Fahriye/Ravza (Belirsiz ama yüksek).

2. **Temsilci/Fonksiyon:** Mazbut Vakıf (VGM tarafından temsil) ve Tescilli Kültür Varlığı (Korunması gerekli). Eğitim, Dini Turizm, Tarımsal Alan gibi fonksiyonlar.
3. **Bilimsel Değerlendirme:** 500 yıl önceki "Hasan Padişah Kanunları" ile sağlanan hukuki zemin, 2008 ve 2011 reformları ile sürdürülmektedir. 5737 Sayılı Kanun, vakfedilen eserlerin "hayrat" (kamu yararı) ve "akar" (gelir getirici) dengesini modern hukukla harmanlayarak, bu mirasın gelecek nesillere aktarılmasını yasal güvence altına almaktadır.

BÖLÜM 26

MARDİN'DE OSMANLI DÖNEMİ VAKIFLARI VE HUKUKİ SÜREKLİLİK

Osmanlı Mardin'i (1517 sonrası), vakfı sadece dini bir hizmet değil, kentsel bir sosyal güvenlik sistemi olarak işletmiştir. Bu dönemde kurulan vakıflar, günümüzde **5737 sayılı Vakıflar Kanunu**'nun en geniş uygulama alanını oluşturmaktadır.

26.1. Osmanlı Mardin'inde Vakıf Tipolojisi: Hayrat ve Akar

Osmanlı döneminde vakıflar, hizmetin türüne göre "Hayrat" (sosyal hizmet yapıları) ve "Akar" (gelir getiren mülkler) olarak kesin çizgilerle ayrılmıştır.

1. **Dara Saidiye Medresesi (1844):** Geç Osmanlı döneminin en seçkin örneklerinden biridir. Vakfiyesinde öğrencilerin iâşesi ve kütüphane giderleri için çevre köylerdeki tarım arazilerinin geliri tahsis edilmiştir.
2. **Şehidiye Külliyesi İlaveleri:** Osmanlı döneminde yapılan eklemelerle (özellikle minare ve medrese odaları) külliye, şehrin en büyük vakıf merkezlerinden biri haline gelmiştir.
3. **Para Vakıfları (Nakit Vakıflar):** Mardin'de XVI. yüzyıldan itibaren yaygınlaşan bu modelde, nakit para belli bir kâr oranıyla işletilir ve elde edilen gelir cami görevlilerinin (imam, müezzin) maaşlarına ayrılırdı. 1575 yılı kayıtlarına göre Hacı Bayram Mescidi vakfı, bu yöntemle gelirini **26.500 akçeye** çıkarmıştır.

26.2. 2008 ve 2011 Mevzuatı Işığında Analiz

1. Mazbutiyet Karinesi ve Yönetim (5737 S.K. Madde 6-7)

Mardin'deki Osmanlı vakıflarının büyük çoğunluğu, mütevellisi (yöneticisi) kalmadığı için günümüzde "**Mazbut Vakıf**" statüsündedir.

1. **Analiz:** 2008 Kanunu, bu vakıfların temsiliyetini doğrudan Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne (VGM) vermiştir. Ancak 2011 revizyonları ile bu vakıfların hayrat taşınmazlarının (cami, medrese) restorasyon karşılığı kiralanması veya kültürel amaçlı kullanımı kolaylaştırılmıştır.

2. Taviz Bedeli ve Mülkiyet Çözümleri (Madde 18)

Mardin'in eski şehir merkezindeki birçok taşınmazın üzerinde "Vakıf Şerhi" bulunmaktadır.

- **Hukuki Durum:** 2008 Kanunu ve 2011 uygulamaları ile bu taşınmazların mülkiyetinin tam olarak kazanılması için ödenen "**Taviz Bedeli**" (rayiç değer %10'u-20'si) net kurallara bağlanmıştır. Bu durum, Mardin'in tarihi dokusundaki mülkiyet uyuşmazlıklarının çözümünde dönüm noktası olmuştur.

3. Cemaat Vakıfları ve Azınlık Hakları

Mardin'in çok kültürlü yapısında yer alan Süryani ve Ermeni vakıfları, 2008 Kanunu'nun **Geçici 7. ve 11. maddeleri** ile el konulan taşınmazlarını geri alma imkânına kavuşmuştur. Bu, Mardin'deki "Vakıf Barışı"nın en önemli adımıdır.

26.3. Osmanlı Vakıf Gelirleri ve Modern Karşılığı (XVI. YY - Günümüz)

Vakıf Eseri / Türü	XVI. Geliri (Akçe) YY	2008/2011 Sonrası Statü	Güncel Kullanım
Ulu Cami Vakfı	16.170 (1565)	Mazbut Vakıf	İbadet ve Turizm
Hacı Bayram Mescidi	26.500 (1575)	Mazbut Vakıf	İbadet
Dara Saidiye	(Geç Osmanlı Verisi)	Tescilli Kültür Varlığı	Restorasyon / Müze
Para Vakıfları	Değişken (Kâr Paylı)	Tasfiye / Fon Yönetimi	Vakıf Katılım / Katılım Bankacılığı

26.4. Bilimsel Değerlendirme: "Vakıf Kenti Mardin"

Osmanlı dönemi Mardin vakıfları, şehri sadece taş binalardan ibaret görmemiş; insanı, çevreyi ve sosyal adaleti koruyan hukuki bir zırh oluşturmuştur.

1. **Sonuç:** 2008 ve 2011 düzenlemeleri, bu 500 yıllık birikimin "hukuki fosilleşmesini" engelleyerek, eserlerin aslına uygun şekilde ekonomik ve sosyal hayata

dönmesini sağlamıştır. Mardin, bu kanunların Türkiye’de en yoğun ve başarılı uygulandığı açık hava müzesi niteliğindedir.

Görsel 1: Osmanlı Mardin’inde Vakıf Sistemi ve Hukuki Süreklilik (1517 - Günümüz)

1. **Vakıf Tipolojisi (Sol Üst):** Osmanlı Mardin’inde sosyal hizmet sunan "Hayrat" (Dara Saidiye Medresesi, Şehidiye Külliyesi eklemeleri) ve gelir üreten "Akar" (Nakit para vakıfları) yapıları arasındaki denge.
2. **Hukuki Dönüşüm ve Statü (Sağ Üst):** 2008 ve 2011 yıllarında yürürlüğe giren 5737 sayılı Vakıflar Kanunu ile mütevellisi kalmayan eserlerin "Mazbut Vakıf" statüsüne alınarak Vakıflar Genel Müdürlüğü (VGM) tarafından temsili ve aslına uygun restorasyon süreçleri.
3. **Mülkiyet ve Azınlık Hakları (Sağ Orta):** Şehir merkezindeki mülkiyet uyuşmazlıklarını çözen "Taviz Bedeli" uygulaması ile Süryani ve Ermeni cemaat

vakıflarına ait taşınmazların iadesini sağlayan "Vakıf Barışı" süreci.

4. **İktisadi Süreklilik Tablosu (Alt Orta):** Ulu Cami ve Hacı Bayram Mescidi gibi köklü vakıfların 16. yüzyıldaki akçe cinsinden gelirlerinin günümüzdeki kültürel ve dini kullanım fonksiyonlarıyla karşılaştırmalı analizi.

GENEL DEĞERLENDİRME

Vakıf Şehir Mardin İçin Bir Yönetişim Modeli Önerisi

Mardin, sadece korunması gereken bir "açık hava müzesi" değil; mülkiyetin, hukukun ve iktisadi hayatın vakıf kültürüyle harmanlandığı yaşayan bir organizmadır. Bu çalışmanın sonunda ulaşılan temel sentez, geleneksel vakıf ruhunun modern kamu yönetimi ilkeleriyle (şeffaflık, hesap verebilirlik, katılım) yeniden yorumlanması gerekliliğidir.

1. Bütünleşik Koruma ve Hukuki Statü

1. **Yetki Karmaşasının Giderilmesi:** Mardin SİT alanında Vakıflar Genel Müdürlüğü, yerel yönetimler ve Kültür Bakanlığı arasındaki yetki çakışmaları, "Özel Alan Yönetimi" modeliyle tek bir koordinasyon merkezinde toplanmalıdır.
2. **Vakıf Mülkiyetinin Dokunulmazlığı:** 5737 sayılı Kanun'un sağladığı imkânlar, mülkiyet haklarını zedelemeyen, kamu yararı ve kültürel mirasın korunması dengesiyle (hukuki öngörülebilirlik çerçevesinde) uygulanmalıdır.

2. Finansal Sürdürülebilirlik: "Vakıf-Sosyal Girişim" Modeli

1. **Akar Gelirlerinin Optimizasyonu:** Vakıf taşınmazlarının kiralanması ve işletilmesinde "piyasa rayici" ile "vakfiye şartı" arasındaki denge, modern portföy yönetimi teknikleriyle kurulmalıdır.
2. **Dijital Vakıf Fonu:** Mardin'in küresel turizm potansiyeli, blokzincir tabanlı şeffaf bir bağış ve restorasyon takip sistemiyle (Digital Waqf) desteklenerek, vakıf eserlerinin ihyası için sürdürülebilir bir kaynak yaratılmalıdır.

3. Toplumsal Katılım ve "Vakıf Bilinci"

1. **Yaşayan Miras:** Medreselerin ve hanların sadece turistik obje değil; eğitim, sanat ve zanaat merkezleri olarak (fonksiyonel ihya) kentsel hayata dahil edilmesi şarttır.
2. **Eğitim Projeksiyonu:** Mardin Artuklu Üniversitesi ile iş birliği içinde, "Vakıf Hukuku ve Yönetimi" kürsülerinin desteklenmesi, yerel halkın kendi mirasına "mütevelli" bilinciyle sahip çıkmasını sağlayacaktır.

SONUÇ: BİR MEDENİYET EMANETİ VE HUKUKİ İADE-İ İTİBAR

Malazgirt'ten bu yana Anadolu topraklarını bir vatan kılan asli unsur, sadece askeri zaferler değil, bu toprakların kılcal damarlarına kadar işlenen **Vakıf Sistemi** olmuştur. Mardin, Artuklu ve Akkoyunlu Türk devletlerinin estetik ve sosyal adalet anlayışıyla yoğrulmuş, dünyanın en büyük "Açık Hava Vakıf Müzesi"dir. Ancak üzülererek müşahede edilmektedir ki; yüzyıllardır "ebed-müddet" yaşatılması irade edilen bu kutsal emanetler, zaman içerisinde mevzuat boşlukları, idari ihmaller ve yerel mülkiyet tecavüzleri ile adeta sistemli bir yağmaya maruz bırakılmıştır.

Yasal Dayanaklar ve Devletin Asli Görevi

Vakıf mallarının amaç dışı kullanımı ve şahıs mülkiyetine geçirilmesi, sadece tarihi bir hata değil, aynı zamanda mevcut hukuk sistemimize aykırı bir durumdur. Bugün elimizdeki en güçlü enstrüman olan **5737 Sayılı Vakıflar Kanunu** ve **2863 Sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu**, devlete bu yağmayı durdurma ve eserleri "aslına rücu" ettirme yetkisi ve ödevi vermektedir.

- **Aslına Rücu İlkesi:** Altun Boğa Medresesi'nin temelleri üzerine bina edilen konutlar veya Marufiye Medresesi'nin miras ihtilafları arasında yok olması, "kamu yararı" ve "vakıf iradesi" karşısında hükümsüzdür. Kanunun ilgili

maddeleri uyarınca, bu yapılar kamulaştırma veya tescil yoluyla derhal vakıf mülkiyetine iade edilmelidir.

- **İhya ve Restorasyon Zorunluluğu:** Anayasa’nın 63. maddesi gereği; devlet, tarih, kültür ve tabiat varlıklarının ve değerlerinin korunmasını sağlamakla mükelleftir. Bu, isteğe bağlı bir tercih değil, anayasal bir zorunluluktur.

İstikbal İçin Çağrı: "Vakıf Şehir" Ruhunun Yeniden İnşası

Akkoyunlu Kasım Padişah’ın 266 bin akçelik geliriyle ilim dağıtan Kasımiye’si veya Artuklu sultanlarının mütevazı türbeleri, bugün sadece birer "turistik obje" değildir. Bunlar, Türk devlet geleneğinin "**İnsanı yaşat ki devlet yaşasın**" düsturunun taşa kazınmış tapu senetleridir.

Netice olarak; Mardin’in tarihi dokusunda "şahıs mülkü" olarak görünen ancak vakfiyelerde "hayrat" vasfıyla tescilli olan her bir taşınmazın takibi, bir vicdan borcu olduğu kadar hukuki bir mecburiyettir. Yetkili makamlar; tahrir defterlerinin tanıklığında, 2008 ve 2011 reformlarının sunduğu yasal imkânları kullanarak, bu mülkiyet aşınmasını durdurmalıdır.

Artuklu ve Akkoyunlu vakıf mallarının yağmalanmasına göz yummak, bu toprakların tapu kaydını silmekle eşdeğerdir. Devletimiz, asli görevini yerine getirerek; metruk kalan zaviyeleri, talan edilen sultan bağlarını ve harabeye dönen medreseleri vakıf amaçlarına hizmet edecek şekilde yeniden ihya etmelidir.

Zira Mardin, sadece geçmişin bir anısı değil; vakıf kültürüyle harmanlanmış, adaletin ve hoşgörünün geleceğe taşınacağı bir **Türk-İslam Mirası**’dır. Bu mirası aslına uygun şekilde korumak ve yaşatmak, hem tarihe hem de gelecek nesillere olan en büyük borcumuzdur.

KAYNAKÇA

1. Arşiv Belgeleri ve Resmî Yayınlar

- **Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı (Osmanlı Arşivi - BOA):**
 - *Tapu Tahrir Defterleri (TD)*: 1526 (932 H.), 1540 (947 H.) ve 1565 (972 H.) tarihli Mardin Sancağı kayıtları.
 - *Evkaf Defterleri (EV.d)*: Mardin vakıflarına ait müfredat ve muhasebe kayıtları.
- **Vakıflar Genel Müdürlüğü (VGM) Arşivi:**
 - Mardin İli Vakıf Tescil ve Hayrat Kütükleri.
 - Artuklu ve Akkoyunlu Dönemi Vakfiye Örnekleri (Kasımiye, Zinciriye, Latifiye Vakfiyeleri).
- **T.C. Yasalar ve Mevzuat:**
 - 5737 Sayılı Vakıflar Kanunu (2008).
 - 2863 Sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu.
 - Vakıflar Yönetmeliği ve İlgili Genelgeler.

2. Temel Tarihi Kaynaklar ve Kronikler (Birincil Kaynaklar)

- **İbnü'l-Ezrak el-Fârikî: *Târîhu Meyyâfârikîn ve Âmid*** (Artuklu tarihi için en temel çağdaş kaynak).
- **Kâtip Ferdi: *Mardin Mülûk-i Artukiyye Tarihi*** (Mardin üzerine yerel ve detaylı kronik).
- **Ebu Bekr-i Tihrânî: *Kitâb-ı Diyarbekriyye*** (Akkoyunlu dönemi ve Mardin kuşatmaları için birincil kaynak).
- **İbn Şeddâd: *el-A'lâku'l-Hatîre*** (Cezire bölgesi şehirleri ve kaleleri üzerine coğrafi ve tarihi veriler).
- **Giosafat Barbaro: *Anadolu'ya Yolculuk*** (Mardin ve Akkoyunlu saray hayatına dair seyyah notları).

3. Modern Araştırmalar, Kitaplar ve Makaleler

- **Altun, Ara:** *Artuklu Devri Türk Mimarisi'nin Ortaya Çıkışı ve Gelişmesi*, İstanbul, 1978. (Mimari analizler için temel eser).
- **Gabriel, Albert:** *Voyages Archéologiques dans la Turquie Orientale*, Paris, 1940. (Mardin yapılarının ilk bilimsel rölöve ve planları).
- **Göyünç, Nejat:** *XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı*, Ankara, 1991. (Sosyopolitik ve ekonomik yapı analizleri için başvuru kaynağı).
- **Karaçam, Hüseyin:** *Mardin Tarihi*, İstanbul, 2013.
- **Metin, Beşir:** *Artuklu Medreseleri ve Vakıf Kültürü*, Ankara.
- **Turan, Osman:** *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, Ötüken Neşriyat. (Siyasi tarih ve hanedan ilişkileri).
- **Dr. Mehmet Talat Şimdi Kişisel Arşivi:** 1960-2026 arası saha fotoğrafları, aile hatıraları ve yerel tanıklık kayıtları.
- **Dr.Mehmet Talat Şimdi Mardin Tarihi Kimliği Nisan 2019 ISBN 978-605-7652-01-0**
- **Dr.Mehmet Talat Şimdi Vakıf Şehir Artklu Mardin Mart 2024 ISBN: 978-625-0080-47-04**
- **Dr.Mehmet Talat Şimdi Mardin Taşın Kadim Mirası ve Medeniyetlerin İzleri Ağustos 2025 ISBN: 978-625-096726-0-1**
- **Dr.Mehmet Talat Şimdi Mardin Hoşgörünün Kalbi, Renklerin ve Lezzetlerin Şehri Ağustos 2025 ISBN : 978-625-96726-1-8**

4. Sanat Tarihi ve Epigrafi Çalışmaları

- **Beygu, Abdurrahim Şerif:** *Ahlat Kitabeleri ve Mardin Yazıtları Üzerine Notlar*.
- **Mülayim, Selçuk:** *Anadolu Türk Sanatı*, İstanbul. (Süsleme ve mukarnas analizleri).
- **Arık, Rüçhan:** *Artuklu Sarayları ve Kazı Bulguları*.

5. Dijital Kaynaklar ve Görsel Arşivler

- **İSAM (İslam Araştırmaları Merkezi) Kütüphanesi:** Türk Tarihi ve Vakıf Maddeleri Veri Tabanı.
- **UNESCO World Heritage Centre:** Mardin Cultural Landscape Dossier (Mardin'in Dünya Mirası adaylık süreci verileri).

EK-1: Vakfiye Örnekleri (Diplomatik ve Hukuki Analiz)

Bu bölümde vakfiyelerin sadece metinlerini değil, günümüz Türkçesiyle "**Vakıf Şartları**" analizini sunmalıyız.

- **Sultan İsa (Zinciriye) Medresesi Vakfiyesi (1385):**
 - *Kaynak:* VGM Arşivi, Defter No: 581, Sayfa: 162.
 - *İçerik:* Mütevellî tayini, talebe iâşesi ve "her ne sebeple olursa olsun vakıf malının mülke dönüştürülemeyeceğine" dair ağır beddua (lanetleme) pasajı.
- **Latifiye Camii Vakfiye Kitabesi (9 Metrelik Kuşak Metni):**
 - *İçerik:* Abdülatif b. Abdullah tarafından vakfedilen dükkânların listesi ve harman yerlerinden elde edilen gelirin dağılım şeması.
- **Kasımiye Medresesi Vakıf Kayıtları (16. Yüzyıl Tahrir Karşılığı):**
 - *İçerik:* 243 dükkânın lokasyon dökümü ve "Hasan Padişah Kanunnamesi" ile olan organik bağı.

EK-2: Emsal Yargı Kararları Listesi (Vakıf Hukuku Doktrini)

Kitabınızın 5737 ve 2863 sayılı kanunlarla ilgili bölümlerini desteklemek üzere, Mardin ve benzeri sit alanlarındaki mülkiyet uyuşmazlıklarına dair Yargıtay ve Danıştay içtihatları:

1. Vakıf Şerhi ve Taviz Bedeli Davaları:

- o *Emsal:* Yargıtay 18. Hukuk Dairesi Kararları. (Özellikle mülkiyeti şahsa geçmiş ancak aslı vakıf olan taşınmazlarda "taviz bedeli" ödenmeden mülkiyetin tam kazanılamayacağına dair kararlar).

2. Hayrat Taşınmazların İşgali ve Tahliyesi:

- o *Emsal:* Danıştay 10. Dairesi. (Vakıf kültür varlığı olan yapıların, belediye veya şahıs işgalinden VGM lehine tahliyesine dair idari yargı kararları).

3. Restorasyon Karşılığı Kiralama ve Müdahale:

- o *İçerik:* İlgili mevzuat uyarınca, restorasyonun aslına uygun yapılmaması durumunda sözleşmenin feshi ve yapının vakfa rücusu (geri dönmesi).

EK-3: Mardin Vakıf Eserleri Envanter Tablosu

Bu tablo, kitabınızın "tespit ve öneri" kısmının omurgasını oluşturacaktır. Sizin için hazırladığım taslak veri yapısı şöyledir:

Eser Adı	Banisi / Dönemi	Vakıf Statüsü (5737 S.K.)	Mevcut Kullanım	Hukuki/Mimar i Sorunlar
Marufiye Medresesi	Artuklu / Sultan İsa	Mazbut (Mirasçı İhtilafı)	Harabe / Şahıs Mülkiyeti	Mülkiyetin vakfa rücu süreci bekliyor.
Altun Boğa Medr.	Vezir Altun Boğa	Mazbut (Kayıp Vakıf)	Konut Alanı (İşgal)	Yapının temelleri üzerine bina inşa edilmiş.
Emir Hamamı	Hacı Feyyaz (Vezir)	Mülhak Mazbut Geçşi	Faal İşletme	Su yollarının ve vakıf gelirlerinin korunması.
Şeyh Lübben Medr.	Melik Mansur	Mazbut	İbadethan e / Hazire	Mezarlık alanlarının korunması ve restorasyon.

Eser Adı	Banisi / Dönemi	Vakıf Statüsü (5737 S.K.)	Mevcut Kullanım	Hukuki/Mimar i Sorunlar
Ravza Bahçesi	Akkoyunlu	Akar (Tescilli Taşınmaz)	Tarımsal / Atıl	İmar planındaki yeşil alan statüsünün korunması.

Araştırma için İpucu ve İzlenecek Yol:

Sayın Hocam, bu ekleri zenginleştirmek için şu iki dijital kaynağı "Arşiv Taraması" formatında kullanabiliriz:

- **Vakıf Genel Müdürlüğü "E-Vakfiye" Portalı:** Buradan Mardin özelinde "Kuyud-ı Kadime" (Eski Kayıtlar) numaralarına ulaşarak tabloları detaylandırabiliriz.
- **Lütfi Paşa ve Defterdar Sarı Mehmed Paşa metinleri:** Osmanlı'daki vakıf yolsuzlukları ve "mülkleşme" tehlikesine karşı yazdıkları risalelerden alıntılar yaparak, sizin "talan edilen mülkler" tezinizi tarihsel bir uyarı ile destekleyebiliriz.

EK-4: AZINLIK (CEMAAT) VAKIFLARI VE 2011 MÜLKİYET REFORMU

Bu ek, 27 Ağustos 2011 tarihinde Resmi Gazete’de yayımlanan **622 sayılı KHK** ve 5737 sayılı Vakıflar Kanunu’na eklenen **Geçici 11. Madde** kapsamında Mardin’deki Süryani ve Ermeni vakıflarının iade süreçlerini kapsar.

1. Mardin Süryani Kadim Cemaati Vakfı İade Süreçleri

Mardin’in binlerce yıllık yerleşik kültürünün parçası olan manastır ve kilise arazilerinin, 2008-2012 yılları arasındaki kadastro çalışmalarıyla "Hazine" veya "Orman" adına tescil edilmesine karşı verilen hukuki mücadeleler bu tablonun özüdür.

Taşınmaz Adı	Mevkii / Ada-Parsel	Eski Statüsü (2008 öncesi)	2011 Sonrası Hukuki Durum
Mor Gabriel Manastırı Arazileri	Midyat / Güngören	Hazine/Orman Tescilli	Yargıtay ve AİHM süreci sonrası İade Edildi.
Mor Beynam (Kırklar) Kilisesi	Mardin Merkez / Şar Mah.	Vakıflar Genel Md. Temsili	Cemaat adına Tescil Edildi.
Deyrulzafaran Manastırı Müştemilatı	Mardin Eskikale	Köy Tüzel Kişiliği / Hazine	Vakıf adına mülkiyeti Onaylandı.

Taşınmaz Adı	Mevkii Ada-Parsel	Eski Statüsü (2008 öncesi)	2011 Sonrası Hukuki Durum
Süryani Mezarlıkları	Çeşitli Bölgeler	Belediye Metruk	2011 ve 2018 düzenlemeleriyle İadesi sağlandı.

2. Emsal Kararlar: 2011 Düzenlemesi ve Tapu İptal Davaları

Bu kısımda, "1936 Beyannamesi"nde kayıtlı olup da sonradan el konulan mülklerin iadesine dair emsal teşkil eden kararları özetleyeceğiz:

- 1. Yargıtay Hukuk Genel Kurulu Kararı (E. 2012/18-...):** Cemaat vakıflarının 1936 beyannamesinde yer alan ancak çeşitli nedenlerle adlarına tescil edilemeyen taşınmazların iadesinin "mülkiyet hakkının özü" olduğuna dair vurgu.
- 2. Vakıflar Meclisi Kararları:** 2011 sonrası yapılan başvuruların kabulüne dair idari kararlar (Mardin Süryani Kadim Manastır ve Kilisesi Vakfı'na ait 50'den fazla taşınmazın iade kararı örneği).

3. Analitik Tablo: Azınlık Vakıflarının Sosyal ve Hukuki Rolü

Düzenleme Yılı	Yasal Dayanak	Mardin’e Etkisi
2008	5737 S.K. Madde 7	Cemaat vakıflarının tüzel kişiliklerinin tanınması ve "Mazbut" riskinden kurtulmaları.
2011	Geçici 11. Madde	Taşınmazların (mezarlık, çeşme, ibadethane) bedelsiz iadesi süreci
2018	7105 S.K. (Ek Madde)	Mardin’deki 50’den fazla mülkün Süryani vakfına doğrudan iadesini sağlayan özel yasal düzenleme.

KISA ÖZGEÇMİŐ

Dr. Mehmet Talat Şimdi

Yönetim, Kalite ve Yerel Yönetimler Uzmanı Dr. Mehmet Talat Şimdi, yerel yönetimler, maliye ve kalite yönetimi alanlarında zengin deneyime sahip bir akademisyen ve yönetici olarak öne çıkmaktadır. 1953 yılında Mardin'de doğan Dr. Şimdi, uzun yıllar kamu ve özel sektörde çeşitli kademelerde görev almıştır. Kariyerine 1973'te memuriyetle başlayan Dr. Şimdi, maliye ve idari yargıda önemli tecrübeler edindikten sonra yerel yönetimlere odaklanmıştır. İzmir Büyükşehir Belediyesi'nde daire başkanlığı, genel sekreter yardımcılığı ve genel sekreter vekilliği gibi üst düzey görevlerde bulunmuş, ayrıca İzmir Buca Belediyesi'nin kurucu belediye başkanlığı koordinatörlüğünü üstlenmiştir. Ankara Kocatepe Camii altındaki alışveriş merkezinin kurucu ekibinde genel müdür olarak yer alması, özel sektördeki liderlik vasfını da ortaya koymuştur. Akademik yolculuğunda "Kaynak Hizmetler Dengesi Açısından Belediye İşletmeciliği" konulu yüksek lisans tezi ve "Belediye Hizmetlerinde Kaynak Kullanımının Etkinliği Beşeri Sermayenin Rolü" başlıklı doktora teziyle uzmanlığını pekiştirmiştir. Özellikle 1998'de İzmir Büyükşehir Belediyesi'ni dünyada TSE-ISO-EN 9001:1994 Hizmette Kalite Belgesi'ne sahip ilk belediye yapması, kalite yönetimi alanındaki öncü vizyonunu kanıtlamıştır. Emekliliğinin ardından da boş durmayan Dr. Mehmet Talat Şimdi, serbest mali müşavir olarak ve toplam kalite yönetimi konusunda verdiği eğitim ve danışmanlık hizmetleriyle bilgi birikimini paylaşmaya devam etmektedir. Dr. Mehmet Talat Şimdi'nin Eserleri

Basılı Yayınlar

1. Vakıf Şehir Artuklu Mardin
2. Mardin Tarihi Kimliği
3. Demokrasi Okulu: Belediye Nedir? Ne İş Yapar?
4. Belediye Nedir? Ne İş Yapar? İzmir Büyükşehir Belediyesi Stratejik Plan ve Uygulaması 1995
- 5- Yüksek Lisans Tezi: Kaynak Hizmet Dengesi Açısından Belediye İşletmesi (Türkiye Uygulaması)
- 6- Doktora Tezi: Belediye Hizmetlerinde Kaynak Kullanımının Etkinliğinde Beşeri Sermayenin Rolü
- 7- Mardin Taşın Kadim Mirası ve Medeniyetlerin İzleri
- 8- Mardin: Hoşgörünün Kalbi, Renklerin ve Lezzetlerin Şehri

Dr.Mehmet Talat Şimdi Resmi İnternet Sitesinde www.talatsimdi.com adresinde olan diğer dijital kitaplar.

1. Yerel Yönetimlerde Norm Kadro Uygulaması
2. Belediyelerde Uygulamalı İç Denetim
3. Yerel Yönetimlerde Uygulamalı Kalite Yönetim Sistemi
4. Belediye Başkanının El Kitabı
5. Yerel Yönetimlerde Süreçlerle Yönetim Sistemi Uygulaması
6. Yerel Yönetimlerde Uygulamalı Performans Programı Uygulaması
7. Yerel Yönetimlerde Uygulamalı Kadro El Kitabı
8. Yerel Yönetimlerde Uygulamalı Stratejik Plan

9. Mavi Zırh: İzmir'in Su Krizi, Altyapı Restorasyonu ve Gelecek Vizyonu
- 10- Bin Yıllık Kardeşliğin Sosyo-Politik Temelleri
- 11-İzmir Büyükşehir Belediyesi Kaynak Tüketen Organizasyon Yapısı
- 12-İzmirin Mali Egemenliği
- 13- İzmir'in Kayıp Akciğerleri
- 14-"A'dan Z'ye Belediye Yönetimi: Sorunlar, çözümler ve Yenilikler
- 15-Yeni Nesil Yerel Yönetimler Sürdürülebilirlik, Dijital Dn. Yılın Yönetişim
- 16-Belediyelerde Uygulamalı İç Denetim
- 17- Hasan Tahsin ve Milli Mücadele Kahramanları İlk KurŐundan Cumhuriyete
- 18- Kadim Şehir Mardin'de Vakıf Medeniyeti